

MÓRA FERENC

HÁTRAHAGYOTT

MŰVEI

DÍSZKIADÁSA

**ELKALLÓDOTT
RIPORTOK**

B U D A P E S T

GENIUS KIADÁS

*Fenntartunk minden jogot, a fordításét is,
Copyright by Genius, Budapest.*

39499. — Révai-Nyomda, Budapest. (Műsz. ig.: Linzer M.)

SZERELEM FÁJDALMAI

Szép Erippe kétezernéhányszáz esztendővel ezelőtt a legszebb asszonya volt Miletosznak, aminél nagyobb dicséretet azidőbeli görög nőre nem lehet mondani. Ha a halhatatlan istenek még akkoriban is lejártak volna a földre, akkor bizonyosan nagy bicskázás lett volna az Olimposzon az ibolyaszemű miletoszi asszony miatt és szép Erippe csak úgy felkerült volna az égre csillagnak, mint Andromeda, Berenice, vagy a többi antik dáma.

Mivel azonban a halhatatlan istenek már akkor megöregedtek és otthon maradtak a suton, szép Erippének be kellett érni egy földi halandóval, akit úgy hívtak, hogy Xanthosz. És szép Erippének nem volt semmi oka megbánni, hogy nem a halhatatlan istennel lépett balkézről kötött házasságra, hanem egy halandó terménykereskedőnek lett törvényes hitvese. Mert Xanthosz a szárnyas bokájú Hermész isten pártfogásával kereste kenyerét és olyan fürge üzletember volt, hogy nem akadtt párja a jóniai kal-márok közt. Boldogulását a miletoszi pletyka azzal magyarázta, hogy az istenek hírnökével is üzletet kötött, aki tulajdon bokáiról kölcsönözte neki oda a szárnyakat, külön oltárt kötvén ki ezért magának. Már tudniillik a konkurrens Apolló isten bosszantására,

akinek híres jövendőmondó szentélyt emeltek a miletosziak, nem csekély hasznára városuk idegenforgalmának. Mi volt igaz a pletykából, mi nem, azt ne keressük, mert mi értelme volna egy olyan boltosnak az üzleti könyveit felturkálni, akit már úgy se lehet megadóztatni? Értjük be vele, hogy Xanthosznak tíz hajója nyüzsgött a Meander torkolatában, görög árú és művelődést cserélve a keleti barbárok javaival. Miletoszból vitték a rózsát, a gyapjút és a tajtékot és hozták helyettük a gabonát, a szárított halat, a vadbőrt és az eleven rabszolgát. Olyan ügyesen forgatta magát ezekben a dolgokban a kalmár, hogy nemcsak bíborban, bársonyban járathatta szép Erippét, hanem még rangot is szerzett neki.

Az történt ugyanis, hogy a miletoszi törvényhatóságban hajbakaptak egymással a város vénei és írástudói, de olyan csúnyán, hogy a belviszályoktól megcibált üstöküket a lekügyesebb miletoszi fodrászok se tudták kigubancolni. Annyira nem találták az eszüket a miletosziak, hogy el kellett menni a szomszédba, Párosz szigetére, ami olyan borzasztó dolog volt, mintha Kecskemét Nagyköröstől kérne tanácsot. A párosziak jószívű emberek voltak, igazlátókat küldtek Miletoszba, akik olyan bölcs tanácsot adtak, amilyen csak kétezer évvel ezelőtt telhetett az emberektől. Azt mondták, ki kell keresni, melyik miletoszi polgár tartja legnagyobb rendben a házatáját s azt kell megtenni polgármesternek, mert annak a keze alatt bizonyosan rendben lesz a község szénája is. Így lett miletoszi fő-ember Xanthoszból s így lett fő-

asszony szép Erippéből is. Eddig csak a férfinemen levők forogtak utána, mint a trójai öreg huncutok szép Heléna után, de most már asszonytársai is olyan tiszteletet adtak neki, hogy mind felállással köszöntötték, ha szép Erippe betette a lábát az amfiteátrumba.

Szép Erippe meg is érdemelte 'ezt a nagy megbecsülést, mert ő is beleadta az eszét a közügyekbe s ki tudta segíteni az urát, ahol az megakadt. Mert a miletoszi polgárokat ráncbaszedte Xanthosz a maga emberségéből' is, de már az asszonyok kifogtak rajta. Ugyan nem is az asszonyok, hanem hajadon leányok. Azok közt akkor az volt a divat, hogy nem várták meg, míg valaki rászánta magát, hogy beköti a fejüket, hanem jobbnak tartották lányfejjel kiszökni az életből. Azt mondták otthon, hogy elmennek pántlikát venni, aztán kikeresték a parton a legmagasabb sziklát és arról levetették magukat a tengerbe. Lehet, hogy ez szép járvány volt, lehet, hogy nem, de Xanthosznak, mint polgárnagynak, kötelessége volt véget vetni neki. Meg is próbálta, összehívta az eladó-lányokat és magasszárnyalású beszédet intézett hozzájuk. Az a haszon lett belőle, hogy másnap kétszerannyi miletoszi szűz ölte magát a tengerbe, mint előtte való nap. Erre Xanthosz elállatta törvényszolgákkal a tengerpartot és meghagyta nekik, hogy amelyik kisasszonyt ugrószándékon kapják, annak tövig kell nyírni a haját és három esztendőre el kell tiltani a szájpirosítótól. Ez se ért semmit, a miletoszi lányok most már nem a tengerpartra mentek pántli-

kát venni, hanem a szőlőbe és fölakasztották magukat a cseresznyefára a saját hajukkal.

Xanthosz már arra gondolt kétségbeesésében, hogy leteszi a hivatalát, mikor szép Erippe a nyakába borult.

— Ne emészd magad, édes uram, tudok én rajtad segíteni. Olyan az én fajtám, hogy mentül magasabban akasztják neki a tilalmast, annál jobban kapkod utána. Látod, egy asszonynak se jut eszébe levágni az orrát, de ha törvényt hoznál róla, mindnyájan orrunk-vágottan szaladoznánk. Nem az élöket kell büntetni, hanem a holtakat. Hirdettesd ki, hogy aki megöli magát, annak a mezítelen tetemét kitéted a tanácsház asztalára, hogy az egész város rátáthassa a száját. Majd meglátod, mi lesz ebből.

Az lett abból, hogy egy miletoszi lány se ment el többet maga jószántából asphoedelust szaggatni az elíziumi mezőkre. S ebből nemcsak az látható, hogy milyen nagyeszű asszony volt szép Erippe, hanem az is, hogy milyen szégyenlős természetű. Ami annál nagyobb dicséretére vált, mert akkor már egy kis Xanthosz, meg egy kisebb Erippe kapaszkodott a khitonjába.

A jó Xanthosz, példás férjek szokása szerint, fűnek-fának eldicsekedett vele, hogy házának úrnője észdolgában felveszi a versenyt Paliasz Athenaevel, amit a miletoszi hölgyek azzal honoráltak, hogy szép Eripét megválasztották nőegyleti elnöknőnek, noha ez a tisztesség abban az időben csak korosabb úrhölgyek osztályrésze szokott lenni. Nagy tapasztaltságot ki-

vánó tiszt volt ez, mert a thesmophoriák rendezése járt vele. Azok voltak a férjes görög asszonyok legnagyobb ünnepei; olyankor négy napra kivették magukat valamelyik szent ligetbe s ott mindenféle ájtatoskodásokkal tiszteltek Demetert, aki nem az Olimposz bajszos lakói közé tartozott, hanem a termőföld és vele együtt a szép családi élet istenasszonya volt. Ílygy miben álltak igazában azok az ájtatoskodások, azt máig se tudja senki, mert a thesmophoriákra férfibe nem tehetette a lábát, titkot pedig a görög asszonyok is tudtak tartani, ha az rájuk vonatkozott.

Elég az hozzá, hogy három nap eltelt a kegyes ünnepekből s a tömérdek asszony addig szépen megfért egymással, de bizonyosan megfért volna még a negyedik napon is, amit Kalligéneának, vagyis szépgyerekes anyák napjának hívtak, csak hogy akkorára beütött az ördög a határba. Férfiak törtek be a szent ligetbe, még pedig nem az istenfélő férfiek, nem is valami csellengő görög férfiak, hanem lovas barbárok, otromba, rőthajú óriások, akik fülükben aranykarikát viseltek és szőrös mellüket nem igen lehetett megkülönböztetni a medvebőrtől, amit ezüstlánc fogott össze a vállukon. Azok a rettenetes gallusok voltak ezek, akik valahol a ködös Okeanosz partjain elhátározták, hogy most már ők is belépnek a világtörténelembe s először kirabolták Rómát, cserében ott hagyván a megjavított mértékrendszert s azt a mindmáig érvényes szállóigét, hogy „jaj a legyőzöttek, nek!”, aztán pedig körülnéztek egy kicsit a hellének földjén. Hogy miféle istentelenségeket műveltek ott,

az megtudható Diodorus Siculusból és Pausaniasból, mind a kettő hiteles haditudósító, aki még olyan apróságokat is följegyzett az utókor számára, hogy a gallusok győzelmi lakomáik céljaira gyerekeket hizlaltak. Ami olyan szép adat a francia konyha történetéhez, hogy Brillât-Savarin bizonyosan bevette volna a könyvébe, ha tudott volna róla.

A miletoszi raid alkalmával azonban kiderült, hogy a barbárok nem is olyan válogatósak s jobb híján asszonyhússal is beérik. Nyájas vigyorgással nyeregbe emeltek egy-egy sikoltozó nőszemélyt, volt olyan, akinek kettőt is megbírt a lova s mire kihajnalott, akkorra elnyelte őket a Tartarosz, amely kiköpte őket magából. A márványpalotás várost megse nézték az érzéketlen barbárok, oda csak az a néhány korosabb hölgy vitte meg a rémhírt, akiknek már nem jutott hely a nyeregben.

Miletoszban nagy volt a megrökönyödés, de csak ideig-óráig, mert a görög férfiak mind született filozófusok voltak és különben is nagy megnyugtatósságot szolgáltat Xanthosz bölcs intézkedése, amely véget vetett a lányok öngyilkossági járványának. Az egyetlen Xanthosz volt az, aki pótolhatatlannak érezte veszteségét s nem találta helyét sehol, különösen mikor a szem- és fültanuktól a részleteket is megtudta. Szép Erippét úgy körüldongották a barbárok, mint legyek a mézet, de egy nagy pirosképű gigász szétkardlapozta őket. Az lehetett a zsványok vezére, mert a legkócosabb volt köztük s aranyperec világitott a nyakában. Ő kapta aztán az ölébe szép Erip-

pét, aki védte magát foggal, körömmel s az ő jajgatása hallatszott legtovább:

— Xanthosz, Xanthosz, szabadíts meg!

A boldogtalan kalmár éjjel-nappal ballotta ezt a sikoltozást s elhatározta, hogy megszabadítja az asszonyt, ha a világ végéig kell is utána menni. Csak-hogy a világnak több vége van, merre induljon? Elment jóslatért Apolló szentélyébe s egy ezüst-drachmáért a következő választ kapta:

*Fölleled napnyugaton, mit csillagos éjszaka vitt el
És igaz értéke hajnalon tárul eléd.*

Ez olyan rejtélyes jóslat volt, hogy hitelességéhez szó nem férhetett, ezt csak maga Apolló adhatta. Annyi azonban világos volt benne, hogy az elgurult gyöngyöt nyugaton kell keresni s Xanthosz nem is kívánt többet. Pénzzé tette hajóit, raktárait, földjeit, palotáit s kapott érték ötezer arany dareikoszt. Aztán a két kisgyereket a rokonság gondjaiba ajánlva, kiválasztotta négy leghűbb rabszolgáját, mindegyiknek a bocskorába rejtett ezer-ezer dareikuszt, ezret magánál dugott el s kezügyben tartván egy kis költőpénzt, elindult a négy helótával asszonyt szabadítani, árkon-bokron, hegyen-völgyön keresztül, mindig csak nyugatnak. Átment a griffmadarak országán, akik emberi nyelven beszélnek és a tollúkkal lövöldöznek; áthaladt azon a tartományon, ahol a népeknek csak egy lábuk van, de azon akkora talp, hogy azt esőben, kánikulában tető helyett tarthatják maguk fölé; járt

az egyszemű emberek közt, megismerkedett a fejetlenekkel, akiknek a mellükön nyílik a szájuk s összerakult a lótestű emberekkel, akiket görögül kentauroszoknak hívnak. Sehol se történt semmi baj, sőt minden szörnyetegnek a szíve megesett rajta, mikor elmondta nekik, mi járatban van s megkérdezte tőlük, nem látták-e, akiket ő keres. De bizony mindenütt azt a választ kapta, hogy odább van az az idébbnél, ahol a gallusok laknak.

Három esztendő telt el és tizenkétszer kellett bocskort cserélni, mire Xanthosz eljutott Massiliába, a nagy víz mellé, ahol magafarmájú görögöket talált. Azok ijesztgették is, hogy tovább már ne menjen, mert ide már egészen közel van a világ vége, csak ennek, meg ennek a gallus királynak a birodalma esik még közbe, annak pedig olyan bolond törvénye van, a tökéletlennek, hogy nem kcvésbbé tökéletlen istenei tiszteletére minden idegen piros vérét kiontatja a fehér kövön. S mondtak valami olyan barbár nevet, hogy azt Xanthosz hiába próbálta utánuk mondani, mindig tüszentes lett belőle. Utoljára megkérdezte honfitársait, hogy nem lehetne-e ezt a nevet görögül mondani.

— Lehetni lehet, — válaszolták azok — görögül körülbelül annyit tesz az, hogy „Csillagos Éjszaka”.

— Hiszen ezt keresem! — gyúlt világosság a miletoszi vándor fejében. — Megmondta nekem Apolló, hogy a Csillagos Éjszaka vitte el a feleségem! Át is iratom rá a Hermész oltárát, mihelyst hazakerülünk.

Ötödnpra már ott volt Xanthosz az embereivel a

Csillagos Éjszaka székvárosában, sőt magában a királyi palotában. Persze csak annyiban volt az palota, amennyiben város a székhely. Agyagputrik közt egy nagy fahodály, az ajtó szemöldökfája fölé egy farkasfej kiszégezve címernek. Lobogó nagy tűz a közepén, körülötte vadbőrök, azokon hever félkönyéken a Csillagos Éjszaka, tulajdon az a bikaölő nagy bronzes, amilyennek a miletoszi matrónák leírták. Csak éppen a sörénye nem olyan gubancos, de nagyon is rendben tartott, ahogy olvadt bronz módjára lezuhog az aranydiadéma alól, amit térdenállva éppen most csatol össze szép Erippe, a rabszolganők térdigérő, ujjatlan, durva vászontunikájában.

— Ó, te szegény! — jajdította el magát Xanthosz, ahelyett, hogy azt mondta volna, hála Zeusnak, mégse ette meg a drágát ez a fenevad!

Szép Erippe pedig először fehér lett, mint a vászon, azután piros lett, mint a tűz s mikor egy kicsit magához tért a nagy örömtől, úgy ugrott az ura nyakába, hogy a két fehér lábát is fölkapta a levegőbe, százat csókolt rajta egy végből s azt volt hozzá az első szava:

— Ej, de soká jöttél értem, milyen csúnya nagy szakállad nőtt azóta, te rossz ember!

Az óriás mordult egyet, szép Erippe ráeszmélt, hogy nem otthon vannak s bemutatta egymásnak a két urat. „Az uram”. „A gazdám”. Először görögül, azután gallusul.

— Ámbár — tette hozzá mosolyogva — ő is gagyog már annyit a mai nyelvünkön, mint én az övén.

A barbár csakugyan törte annyira a görögöt, hogy a maga nyelvén üdvözölte Xanthoszt, letessékelve a tűz mellé. Az pedig elmondta, ahol kellett, szép Erippe tolmácsolásával, hogy haza akarja vinni az asszonyát, akiért három év óta járja a világot.

A barbárt szemmeláthatóan meghatotta, hogy egy görög férfiben ennyi hűség van.

— Barátommá fogadlak, — nyújtott neki kezet elérékenyedve, aztán háromszor tapsolt s a belépő pohárnokkal előhozatta a méhsörös fakupát. Egy kicsit beleloccsantott áldozatul a tűzbe, aztán maga vette elsőnek a szájára. Hadd lássa az új barát, hogy nincsen benne bolondító.

A görög fintorogva húzott egyet a barbár italból s mint jó kereskedő, mindjárt áttért az üzletre.

— Ezer aranyat ajánlok föl az asszonyomért, uram, minden vagyonomat — szedelődött elő a gubája alól. Azonban szép Erippe elszisszentette magát, a Csillagos Éjszaka pedig megszólalt:

— Megállj, barátom. Te, meg az asszonyod, meg a két gyereked, az úgy-e, négy? Úgy oszd el a vagyonomodat, hogy neked négyszer annyi maradjon belőle, mint amit nekem adsz váltságul. Ez a barátság és ezt az igazságot kívánják az istenek.

Xanthosz megnémult csodálkozásában, hogy a barbárok isteneiből mennyire hiányzik minden üzleti érzék. Szép Erippe azonban mindjárt föltalálta magát. Asszonyos könnyedséggel ütött az óriás vállára.

— Ej, hát ilyen keveset érek én az én gazdámnak és ilyen könnyen elengedi leghűségesebb szolgálóját?

A vacsoránál, ahol szép Erippe szolgálta ki mindkettőjüket, hol az új férje, hol a volt gazdája mögött állva, kiderült, hogy helyénvaló ez az enyelgő hang. Szép Erippének nem volt rossz dolga a gallusnál, se kocsit nem húzatott, se malmot nem forgattatott vele, mint a többi rabnővel, csak éppen a haja rendbentartását bízta rá. Már pedig az olyan szolgálat, tudhatja mindenki a borbélyáról, hogy egyszerre összekomáztatja az embereket.

Vacsora után a Csillagos Éjszaka saját hálókamráját engedte át a vendégnek, aki nem is nagyon kérette magát. Indulni akart első kakasszóval, rövidre fogta a búcsúzást. A gazda szerencsés utat kívánt mind a kettőjüknek, megölelte a férjet, térdet hajtott az asszony előtt, aki úrnő lett a rabnőből.

— Nem hittem volna, hogy egy barbárban ennyi emberség legyen — nézett Xanthosz az asszony szemébe, ahogy egyedül maradtak.

Szép Erippe azonban durcásan megvonta a gömbölyű vállát.

— Én meg nem hittem volna, hogy egy miletoszi kereskedő ilyen esztelenséget csináljon! Micsoda ostobaság volt ezer aranyat ígérned értem, mikor egész biztosan nincs is ennyi pénzed. Rá se merek gondolni, mi lett volna belőle, ha ez a medve szavadon fog.

Xanthosz halkán felkacagott.

— Még négyezer arany van a négy emberem bocsorában, mind neki szántam én azt. Van-e a világnak annyi kincse, amit oda ne adnék teérted!

— Csöndesebben, te legdrágább — fogta be szép Erippe az ura száját.

Mikor aztán olyan csönd lett, hogy egyéb nesz se hallatszott a világon, mint Xanthosz horkolása, de az lármának is kiadósan, akkor szép Erippe kisuttyant az ura mellől, besuttyant a gazdájához, elmondta neki, amit megtudott s megkérdezte tőle, ennyi hűségért csak nem azzal fizet, hogy odaadja annak a toprongyos görögnek, aki többet nem kell, se testének, se lelkének?

A barbár nem szólt semmit, csak megsimogatta szép Erippe aranyhaját és megcsókolta ibolyakék szemét. S mire a kakas megszólalt, a miletoszi asszony hajszálai hegyével csiklandozta éberre az ura szemét.

— Hát nem akarsz velem hazaindulni, te álomszuszék ?

Szép Erippét nem is lepte meg olyan nagyon, hogy a palota kapujában a barbár várta őket.

— Meggondoltam a dolgot — mondta ásítóva. — Elkísérlek benneteket a határig. Gyanús nekem ez a négy rabszolga.

Xanthosz elsáppadt, szép Erippe mosolygott. A két hallgatag férfi közt ő vitte a szót egész a határig. Ott a félhomályban fehér kő derengett.

— Megálljatok, — dobbantott a Csillagos Éjszaka — szerencsés utazástokért áldozatot akarok bemutatni az isteneknek.

Elkurjantotta magát, két szakállas druida fehér üszőt vezetett elő a cserjék mögül.

— Fogd csak a kötelét — mondta szép Erippének, aki mosolyogva fogadott szót.

Az óriás pedig kirántotta a kardját és úgy ütötte le a fejét szép Erippének, hogy az még a porban is mosolygott.

Xanthosz elüvöltötte magát és ráugrott a gallusra, de az ellibhentette magától.

— Ide hallgas, jó ember — ölelte aztán magához és odább rúgván szép Erippa fejetlen testét, elmondta a görögnek, hogy ki volt ez az asszony. Aztán megcsókolta mind a két arcát:

— Menj békével, testvér.

Miletoszi Xanthosz felnézett az égre, amelyen éppen úgy piroslott a hajnal, mint otthon.

— „És igaz értéke hajnalon tárul eléd” — morogta maga elé, ahogy megindult az úton, amely Massiliának vezet.

Ezt a történetet Parthenius kollégám írta el a film-írók elől, az Erotika pathernata-ban, ami annyit tesz, hogy Szerelem fájdalmai. A kolléga rabszolga volt Rómában, Miletosz vidékéről került oda és ő tanította görögre Vergiliuszt. Nem nehéz eltalálni, hogy szép Erippe történetét sokkal klasszikusabban írta meg, mint én.

„DER GÁBOR”

„A Gábor”: Gabriel Bethlen, a Princeps Transylvaniae és electus rex Hungariae. Aki pedig csak úgy „a Gábor”-nak emlegette az a jámbor Ferdinandus imperátor volt, aki bizonyosan még haló porában is fölszisszent rá, mikor hatvanhét után a magyar irodalom a kiengesztelődés jegyében megtette Nándornak. (Ámbár őt se érte nagyobb sérelem, mint Julius Caesart, akiből Gyula császárt csináltunk akkoriban.)

Hát azon még nincs mit fölmérgesedni háromszáz esztendő múlva se, hogy a Nándor ilyen fidélisen emlegette a Gábort. Hiszen elég közeli szomszédja volt, már akkor Pozsonyiban járt a hajdúival és úgy vert a szó, hogy Bécsben is teszi tiszteletét. Hanem az mégse éppen illett olyan főmagasságú nagy jámbor úr szájába, amiket a császár a beszercei országgyűlés után mondott a Gáborról.

A beszercei országgyűlés választotta meg Bethlent magyar királlyá és akkor tette a császár a szász követ előtt ezt a drasztikus nyilatkozatot:

— Hát megválasztották a Gábort s ez a *bestia* elfogadta, már választott királynak is írja magát; pedig nem is nemes ember, még csak nem is magyar, hanem csak egy oláh.

De most már ezért se haragudjunk. Be kell látni, hogy nagy méreg az, mikor a széket ráncigálják az ember alól, hát még ha azt a széket trónusnak hívják! Aztán körülbelül abban is biztosak lehetünk, hogy a Nándor visszakarta a kölcsönkenyeret. Olyan ember volt az a Gábor, aki megfizetett mindenért. Kardért karddal, cselért csellet és szóért szóval.

1620 augusztus 24-én jelentette ezt a császári kifakadást a szász követ a gazdájának, a szász választófejedelemnek, s aki ezt a követi jelentést kiásta a levéltárak kriptáiból, az Anton Gindely volt, a múlt század derekán a prágai egyetem tanára. Igen jeles historikus lehetett, kutatásainak különösen a harmincéves háború története köszön sokat s Bethlen Gábornak is ő emelt először önálló monumentumot, mint az első nagy európai háború vezéralakjának. Csak éppen hogy ez a monumentum nem ércből vagy márványból van, hanem sárból. Az ő Bethlen Gábora afféle balkáni kajmakám, vagy még az se, hanem krímiai tatár kán. Kapzsi barbár, aki semmi magasabb ideált nem ismert, csak harácsolni akart; minden gyönyörűségét az eszem-iszomban találta, államügyekről csak korán reggel lehetett tárgyalni vele, mert délre már elitta az eszét s akkor minden titkot kifecsegett annak az ázsiai hordának, amelyik körülvette. Sikerei voltak, azt nem lehet letagadni, de ezeket csak annak köszönhette, hogy rókaesze volt és zsarnok lelke. Olyan, amilyen megfelelt az

ijesztő külsejének, a visszataszító arcának, a csúnya, görbe orrának, a ritkafogú, széles szájának. Az arc-kép teljessége kedvéért még azt is elpletykázza a kitűnő tudós, noha a világért se hinné el, hogy ez az erdélyi Dzsingisz kán, akinek se hite, se lelke nem volt, a szultán kedvéért még töröknek is kitért, ami tudvalévőleg igen fájdalmas szertartással van egybekötve...

Tisztára az a hang, amelyen a középkor elejének krónikásai beszélnek Attiláról. Csakhogy a jámbor barátkrónikások hitték is, amit írtak. A prágai egyetem professzora nem volt olyan naiv, hogy hitt volna önmagának. Ő tisztában volt a maga rossz-hiszeműségével, ő tudatosan torzított és hamisított, ő nem mesemondó volt, hanem pragmatikus történet-író. Neki hivatalból gyűlölni kellett „a Gábor”-t, a rebelist és az eretneket, a „bestiá”-t, aki olyan eredményesen csattogtatta a ritka fogait a szelíd és bölcs Habsburgokra, ő szent felségeikre ... Ésszel kell élni az embernek, különösen, ha egyetemi professzor és még hozzá a prágai egyetemen. Nem bolond, hogy nyugdíjba küldesse magát egy erdélyi vajdáért, aki már több száz éve kibékült a dinasztiaival is, csakhogy az nem békült ki övele. Nagyon vigyázni kell a tollra, hogy jó szót ne szalajtsyon ki róla. Aki ilyen oktalanságot csinálna, annak rögtön útilaput kötnének a talpára Bécsben s tán még a penzióját is megvonnák, mint aki egy követ fúj a túlzó cseh nemzetiekkel. Már akkor inkább csak egy halott tevődjön csúffá, minthogy egy élőnek a ke-

zéből vegyék ki a vajaskenyeret. Ha a magyaroknak nem tetszik a fejedelmük bemaszatolása, mosásuk fehérre, ez már az ő dolguk.

A magyarok érezték is, hogy az ő dolguk beinstallálni a Walhallájukba azt a Bethlen Gábort, aki nélkül az a sors érte volna a hazájukat, ami Csehországot érte a fehérmegyei csata után. A Magyar Történelmi Életrajzokba okvetetlen be kellett illeszteni egy Bethlen-monográfiát. De kire lehet bízni ilyen kényes dolgot? Hiszen lehetne találni, aki vállalja, meg is tudná csinálni, de hátha elragadtatná magát és nagyobbra szabná a Bethlen glóriáját, mint amennyire célirányos? Tetszik tudni, magasabb szempontok is vannak, mint a történelmi igazság és miért éppen a magyar történetírás gázoljon bele abba a gyönyörű magyar lojalitásba-?

Mint mindig, ez esetben is szerencsésen megoldották a lojalitás kecskéjének és a történelmi igazság káposztájának problémáját. Egyszerűen a cseh-német történetíró monográfiáját fordították le magyarra, amiből a gyalázkodó részek elhagyásával egészen rendes, színtelen, íztelen lelketlen száraz könyv lett, aminél testhezállóbbat már kívánni se lehet. Így aztán már azzal is el lehetett kérkedni az előszóban, hogy a prágai tudós tulajdonképpen magyar származású. Persze. Hiszen ez úgymond tudnivaló. Így született jussa volt neki a magyar szabadsághős karikírozására.

A magyar közvélemény előtt egész az összeomlásig ez a magyarra kasztrált cseh-német oroszlan

népszerűsítette a legnagyobb erdélyi fejedelem alakját. Úgy nézem, Angyal Dávid magyar könyvtárbeli füzete mellett az idei Bethlen-havában tartott legtöbb ünnepi beszédnek is ez volt a forrása. A Szekfű Gyula könyve még egészen friss és az ünnepi beszédbe illeszthető szakaszok még nincsenek benne aláhúzásként se a margón megplajbászolva.

*

Mikor a koronaörök látták, hogy az ország inkább a Bethlen Gáboré már, mint Ferdinándé, akkor az ő lojalitásuk is ebbe az irányba orientálódott. Áadták a szent szimbólumot a „választott király”-nak, de bizony az még csak a fejére sem próbálta, mint a szabadságharcban Bóniss Samu. Legalább nincs róla feljegyezve. Egészen más az, amit Révai Péter érdemesnek talált ránk örökíteni róla.

Alvinczi Péter, a híres udvari prédikátor mindenáron fel akarta tenni a koronát a választott király fejére.

— Ha már az Isten a kezünkbe adta, — kapacitálta a fejedelmet — mit tusakszik ellene kegyelmed, nagyságos urunk? Úgy van a Verbőczyben, hogy az a király, aki meg van koronázva.

— Igaza van kendnek, — bölintott a fejedelem — de azért mégse vállalhatom. S a miatt ne énrám morgolódjék kend, hanem Verbőczire. Mert az ő Tripartitumának articulusa szerint kend engem meg nem koronázhat. Csak az esztergomi érseknek van jussa királyt koronázni.

De a prédikátor erre is tudott kádenciát.

— Recte, igaza van nagyságodnak. De hát ezen könnyen segíthetünk.

— Hogyhogy?

— Úgy, hogy fölséged engem tesz meg a Pázmány Péter helyébe esztergomi érseknek.

Erdély fejedelme és Magyarország választott királya elnevette magát.

— Hja, papom, csakhogy én azt nem tehetem ám. Mert a törvényben az is benne van, hogy esztergomi érseket csak a megkoronázott király nevezhet ki. Nézze meg kend csak a Verbőcziben.

Hát ilyen mohó, kapzsi tirannus volt ez a Gábor.

A fejedelemnek nagyon vigyázni kellett a méltóságára, mert sokáig a parvenűt látták benne a Habsburgoknál kisebb urak is. Csakhogy „a Gábor” nem az az ember volt, aki ne tudott volna tekintélyt tartani. Látszik abból, ahogy Zsigmond lengyel király követét tisztességre tanította.

Audienciát kért tőle a követ, terminust adott neki a fejedelem s mikor az elkövetkezett, gyaloghintót küldött érte s nagy solemnitással azon vitette udvarához. Pocakos ember lehetett a polyák, megpihentette a grádics járás, fáradtságról panaszkodott, mire fölért az audiencia-terem folyosójára. A hopmester mindjárt széket adatott neki, de a lengyelt elfutotta a pulykaméreg.

— Mit, engem, a lengyel király követét, az ajtó

előtt akarnak leültetni? Egy erdélyi fejedelem ajtaja előtt? — hadonászott az önérzetében megbántott diplomata.

Az udvarmester véget akart vetni a lármának s bebocsátotta a követet a terembe. Fölcsapott süveggel hányi-vetiskedett a fejedelem elé és elégtételt kért. Meg is kapta, amit keresett. Nem kellett a kancellár tolmácskodása a fejedelemnek, se papírról nem olvasta a választ, hanem szíve szerint, ahogy következik:

— Én a te királyodat tisztelem, de se nem félek tőle, se nem gondolok vele. A te királyod nekem nem uram, mert ha a királyi címe nagyobb is, mint az enyém, a fejedelemé, nincs akkora tekintélye Lengyelországban, mint nekem Erdélyben, se olyan hírneve az egész világon.

A követ tátogott, hebegett, de már akkor hiába kére az engedelmet, mehetett vissza. Még pedig a maga lábán. Mert akkor már nem adatott alája hingtót „a Gábor”.

*

A fajtája méltóságát védte, nem a magáét. Udvari embereitől fölvette a tréfát. Egyszer valami vár-ostromra buzdította a generálisait, akiknek nem is kellett nagy biztatás, csak Kamuti Balázsnak volt észrevétele, a székelyek főkapitányának:

— Mindenre kész vagyok, kegyelmes uram, csak egy dologból való könyörgésem hallgassa meg felséged!

— Mondja kegyelmed, meghalljuk.

— Még ifjú legénykoromban erős hittel fogadtam vala: seregben lévén, hídon szélről nem járok, megvert futó hadban hátra nem maradok, ostromkor elől nem megyek. Ezeket, ha lehet, eltávoztatom, ne kívánja felséged, hogy a fogadásom megszegjem. Ott leszek én az ostromon, nem is éppen leghátul, de legelől semmi esetre se.

Nagy nevetség lett ebből s maga a fejedelem is elmosolyodott.

— Nem kényszerítjük kegyelmedet hite megszegésére, hanem hagyjuk csak az maga emberségére.

A Tigris kutyával történt esetet is a patriarkális élet aranypora futja be. Ez a Tigris a fejedelem öreg vizslája volt s legjobban szeretett a gazdája bársonyszékében szunyókálni. Az apródok nem győzték onnan elkergetni az ebet, utoljára azt eszeltek ki, hogy teleszurkálják a bársonyt gombostűvel, arra számítván, hogy így szokik el onnan legkönynyebben az ebállat. Csakhogy az történt, hogy nem a vizsla telepedett bele a tűkbe, hanem a fejedelem s egy kicsit méregbe is jött, amikor felugrott.

— Hát ezt meg már melyik bolond és mi végrül mívelte? — kérdezte sziszegve.

A bűnös apród türelmes vallomást tett s majd szörnyethalt ijedtében. Mi lesz most ebből a nyilvánvaló felségsértésből?

Az lett, hogy a fejedelem még csak meg se piron-

gatta. Inkább Ő pironkodott mikor kiadta neki az ordrét:

— Csak legalább most már el ne mondjátok senkinek, mert halálba szégyellném magam, ha kinevetnének.

Hát a Nándor bizonyosan nem ezt mondta volna. De ez a Gábor ilyen borzasztó tirannus volt.

Kemény János, a későbbi fejedelem volt ez az apród s o jegyezte fel ezeket az anekdotákat. Csak egy hibáját tudja a nagy embernek: azt, hogy mikor másodszer házasodott, Brandenburi Katának a fejét kötötte be. Nagyon haragszik a hú ember erre a menyecskére, aki már az ura életében kutyanyomba hágott, a fejedelem temetése után pedig „hamarosan megfattyazék”. Hát hiszen ez más nagy nemből való menyecskékkel is megesett már, mint Brantôme abbéből és más jeles auktorokból megtudható. Hanem az már pszichopatológiai stúdiumba való, amit az ura holttestével cselekedett ez a burkus dáma.

— Láss egy csudás dolgot, még asszonyi állapotban, s még feleségben s még olyan méltóságos férjének teste felett! — háborodik fel Kemény János, — Mely nap meghala a fejedelem, maga hagyásából ottan testét felbonták, beleit és szívet s egyéb belső részeit kivévén, melyben az doctorok forgolódván s az borbély és mi valahányan belső szolgák, Catharina, az fejedelemasszony nemcsak nem irtózá nézni, sőt egyiránt fogdosni, tapogatni az felmetélt testnek

szívét, felhasított hasát s egyéb tagjait, de semmi szomorúságot nem tettete, sőt egy csepp könnyet nem ejt az istentelen, gonoszszívű, elvetemedett asszonyi állat.

Ez volt a kifinomodott Nyugat bosszúja a barbár keleti despotán.

VENDÉGSÉGBEN

Mikor Nagy Péter cár másodszor tett tanulmányutat a művelt Nyugaton, Mecklenburgba is bejelentette magát vendégnek. Az uralkodó nagyherceg, Károly Lipót, aki szögrül-végrül rokonságot is tartott a magas vendéggel, ki akart tenni magáért s nagy-takarítást rendelt el az egész birodalomban. Székvárosában, Schwerinben pedig maga járta be az utcákat, kezében kalapáccsal s minden kerítésbe beütögette a kiálló szögeket s minden kapun bekiáltott, hogy a nagy napokra meg kell fűroszteni és simára kefélni a kutyákat. Erre azért volt szükség, mert a főudvarmester, aki unokaöccse volt a brandenburgi főudvarmesternek, le akarta főzni az önkut. Az szelidített őzikéket vonultatott fel a legmagasabb felség tiszteletére, aki azonban nem mutatott semmi meghatottságot se, mert tudvalevőleg nem éppen őzike-természetű ember volt. A schwerini hopmester sokkal illendőbbnek találta hogy, borjúnyi szelindekek udvarolják körül a cárt. Ügy tervezték, hogy az örömnapp estéjén népiünnepet rendeznek a Schlossparkban s azon a derék schwerini házörzők is bemutatják hódolatukat, még pedig úgy, hogy lámpiónokat csóválnak a farkukon a minden oroszok cárijának tiszteletére.

Hetekig tartott a készülődés s az utolsó napon a figyelmes nagyhercegnek még egy nagyszerű ötlete támadt. Maga elé hívatta a schwerini polgármestert, megüzenvén neki, hogy a parókáját hagyja otthon s csak az igazi fejét mutassa be legkegyelmesebb urának.

A derék serföző, aki a polgármesteri széket nemcsak betöltötte, hanem még egy kis darab ki is maradt belőle, nem tudta mire vélni a dolgot, mert úri ember abban az időben a kisajtóba se állt ki allongeparóka nélkül, nemhogy az uralkodóhoz állított volna be. De hát a parancs parancs s a lojalis alattvaló parancsra még a felségsértés bűnét is elköveti.

A polgármester tehát a Fürstenschloss kertjében levette a parókáját, bedugta azt a hattyúformára nyírt buxusok szárnya alá s olyan kopaszon állított be a fejedelem elé, ahogy Noé pátriárka van ábrázolva a norimbergi bibliában.

Károly Lipót a parókateremben fogadta a polgármestert, ahol éppen annyi parókát őriztek, ahány napja van az esztendőnek s azonfelül még vagy ötven gálaparókát különböző alkalmakra, keresztelőre, temetésre, szüretre, vadászatra, böjtre, bálra, ahogy azt az udvari illemtörvény előírta. Két felelős borbély állott ott szolgálatra éjjel-nappal s azok legalább is olyan jól ellátták a dolgukat, mint kései utódaik, a felelős kormányok.

— No gyere, fiam, — fogadta a fejedelem a polgármestert — majd választunk a fejedhez valami tisztes parókát.

A boldog serföző térdreesett, úgy köszönte meg ezt a példátlan kitüntetést, amit polgármester Mecklenburgban még meg nem ért, a nagyherceg azonban mosolyogva csóválta meg a fejét.

— No hallod, csak nem gondolod, hogy ezután majd én tartalak el parókával? Nem a te szép szemedért gondoskodom én rólad, jó ember, hanem magas testvérünk, az orosz cár iránt való tiszteletből. Arra az eshetőségre, ha veled is úgy tenne, mint a daneigi polgármesterrel. Hallottad tán hírért?

Hallani persze hogy hallotta, de az illendőség úgy kívánta, hogy a fejedelem szájából értesüljön először a különös történetről, amin sokat mulattak akkor a művelt Európában.

A dolog úgy esett, hogy Dancigba váratlanul topant be a nagy barbár s mikor a Rathausban megtudta, hogy az egész város a templomban van, ő is oda vezettette magát. A polgármester rögtön ráismert s beleültette a maga trónusába, személyében szerényen mögéje húzódván. A cár azonban előráncigálta onnan s maga elé állította.

— Ne félj, tudom én, hogy nagy úr a dancigi polgármester, de azért olyan nagy mégse vagy, hogy ne látnám téled az Istent — súgta oda neki nevetve.

A dancigi hívőknek azonban ettől kezdve inkább a látható cáron volt a szemük, mint a láthatatlan Istenen s a püspök igehirdetését jóformán csak a cár hallgatta nagy istenfélelemmel. De azért pár perc múlva csak észrevette, hogy fázik a feje — már akkor kopaszodott a barbár — kapta magát, leemelte a szép

nagy parókát a polgármester fejéről, ráhúzta a magáéra s kedvetlenül intett a püspöknek, hogy csak mondja tovább, ő most már állja.

— Hát ezért adatok neked parókát a magaméból, fiam, — fejezte be az elbeszélést a nagyherceg — hogy szó ne érje Mecklenburgot, ha magas testvérünk minálunk is be akarná fedni felkent fejét. Csak úgy forgolódj körülötte, hogy mindig a kezeügyébe essék a fejed.

A polgármester jó szándékának nem is volt semmi híja, ahogy a cár megérkezett kíséretével és a nagyherceg kalauzolásával föltekintette a várost, a serfőző mindig elől volt, mint kánikulában a kutya nyelve, De hiába illegette-billegette a díszparókát, a cár nem kapkodott hozzá. Inkább a maga süvegét is levette és legyezgette vele magát, mert a szűk utcákon nagyon megszorult a nap.

Különben Schwerin szépségei nem nagyon érdekelték a cárt. A szoknyát viselőkre még csak vetett egy-egy pillantást, *egy gömbölyű, szőke néंबरnek* a karját is megcsípte, amit az a megszokottság mosolyával fogadott — a köből való szépségek mellett azonban ásítozva ment el. Jakob Reutz, a nagy mester, éppen akkor építette a Nikolai Kirche-t hollandi és francia mintára, bele is fogott a magyarázatba, azonban a cár közbevágott:

— Mennyi itt a napszám?

Lehet-e művészt ennél érzékenyebben megsérteni? Lehet. A cár következő kérdése az volt:

— És mennyi napszámot kapsz te azért, hogy ilyen sokat beszélsz?

Határozottan rossz kedve volt a magas vendégnek s a vendéglátó gazda kezdett kétségbeesni. Mikor azonban a tanácsház elé értek, a cárnak felcsillant a szeme. Felvágta a fejét, hogy fekete sörénye csak úgy röpködött bele.

— Á, ez nagyszerű!

Nem a tanácsházra értette, hanem arra a kőalkotmányra, amelyik előtte merészkedett. Az pedig a négyágú akasztófa volt.

— Az egész német birodalomban ez a legmagasabb — kapott a szón a nagyherceg. — Nyolc könyöknyivel meghaladja még a magdeburgit is. Ellátszik egész az országom határáig.

— Az nagyon üdvös dolog —, mosolygott egy kis csúfolódással a cár. — Az én országomban már nehezebb volna olyan akasztófát kitalálni, amelyen a birodalom határáig ellátnak.

Nagy érdeklődéssel kerülte meg a vesztőhelyet és megkérdezte, hogy nem lehetne-e valahonnan a hóhért előkeríteni. A polgármester előretolta a parókáját és ajánlkozott, hogy ő mindjárt szalad érte. A nagyherceg azonban nyugtalankodva kérdezte:

— Testvérünknek volna talán valami kívánsága¹?

— Igen. Szeretném, ha valaki el tudná nekem magyarázni, hogy megy ez a munka. Én csak élőfán akasztatok s akkor nem sok teketória kell. De nem tudom elképzelni, hogyan viszi fel erre a hóhér a bűnöst?

A nagyherceg megkönnyebbülten fogott a magyarázatba.

— A dolog elég egyszerű. Azon a csigán húzzák fel a gonosztevőt, miután előbb beleöltöztetik a vashámba.

A cár sohase hallott még a vashámról és szerette volna megnézni. Ez ugyan nem volt programban, de nem kellett érte messze menni. A tanácsház közelében volt a fenyítőház s annak kínzókamráját rögtön felnyitották a cár előtt. Ott aztán kinézélődhetette magát kedvére.

— Igazságszolgáltatásunk korunk színvonalán áll — büszkélkedett a nagyherceg.

Túlzás nélkül állíthatta. Amit a tizenhetedik század civilizációja termett az emberek megjavítására, az mind együtt volt Schwerinben, a hegedőtől és kalodától a csonttörő-tuskóig és a hasonló kegyes célt szolgáló kerékig. Sőt a Schlagrad-nak, amely csak egyszerűen törte össze a csontokat, már javított kiadása is volt, a Brechel. Ez olyan kerék volt, amiből éles pánt állt ki, mint a kaszavas.

— Hogy el vagyunk mi maradva ti mögöttetek!

— sóhajtott a cár. — Így aztán lehet rendet tartani egy országban. Nekem csak ez a rongyos nogajkám van.

Megpattogtatta a korbácsát s az orosz kíséret hátrább húzódott, mint hazulról ismerős a cár keze járásával. A nagyherceg igazságügyi komornyikja azonban, akinek a nevét nem jegyezte fel a krónika, előugrott s felemelt egy ostort

— Nekünk is van ilyen, felség, úgy hívják, Staupbesen, ebbe sodrony van ráfonva a szíjra.

A cár elismeréssel bólintott, de nem felejtett el a tárgyra térni. Megmutattatta magának a vasból készült akasztóhámat s odaintette egyik alattvalóját.

— Próbáld csak fel, hogy jobban lássam.

Az orosz szót fogadott, a cár forgatta előre-hátra.

— Igen, most már kezdem érteni. Hanem tudja mit, testvérem? — fordult a nagyherceghez.

— Parancsoljon, testvér!

— Tegye meg nekünk azt a szívességet, akasztasson fel valakit, hogy egészen tisztában legyünk ezzel az érdekes találmánnyal.

Az oroszoknak szemük pillája se rebbent, őket uruk részéről nem érthette semmi meglepetés s nem is találtak a kívánságán semmi megütköznivalót. Ellenben a schweriniek fölszisszentek, már amennyire az illendőség engedte. A nagyherceg dadogva kérdezte:

— De . . . de hát... kit gondol, testvér ?

A cár körülnézett s most akadt meg a szeme először a díszparókán. Rámutatott a polgármesterre:

— Például ezt a nagy maflát.

A nagyherceg mélyet hajolt.

— Testvérünk tréfálni kegyeskedik. Ez a város polgármestere s nincs neki semmi bűne.

A cár vállat vont.

— Gondolom, a hóhérnak az mindegy. Én látni akarom, hogy itt hogy akasztanak.

Károly Lipót most már összeszedte magát egy

kicsit. Megpróbálta megértetni a cárral, hogy az ő országában csak azt lehet akasztani, akit törvényes bíróság méltónak ítél a halálra valami nagy bűnért.

— Van ilyen bűnösünk? — fordult az igazságügyi emberhez.

— Minden börtönünk üres — felelte az. (Nem mert bevallani, hogy a rabok most csinálják a diadalkaput az esti népünnepre, hiszen ebből a célból ítélték rabságra néhány schwerini naplopót.)

A cár türelmetlenül pattogtatta a korbácsát.

— Szóval, testvérem sajnál tőlem egy rongyos németet ?

A nagyherceg nem volt valami szilaj férfiú, de erre őbenne is sisteregni kezdett a puskapor. Rámutatott az orosz kíséretre:

— Testvéremnek van itt elég alattvalója, parancsoljon azokból felakasztatni!

A cár szeme szikrát vetett.

— Én azt hittem, vendég vagyok itt s a vendéggel minálunk nem szokás alkudni. Ha én tisztelhetem egyszer testvéremet vendégül, akár száz bojárjt lenyakaztatok a tiszteletére.

Azzal odakiáltott valamit az oroszainak a maguk nyelvén s kirohant a fenyítőházból. A kísérete utána. A schweriniek maguk maradtak az izzadságukat törölgetni.

— Testvérünk kissé ingerült — mondta sápadtan a nagyherceg. — Ilyenkor legjobb magára hagyni.

Nem is lehetett mást tenni, mert a cár meg se állt

a Schlossburgig s ott magára zárta a vendéglakosztály ajtaját. Hiába küldözgettek érte követeket, nem engedett magához senkit. Sőt az oroszaitól az ajtajához se lehetett közel menni.

— Az atyuska haragszik — mondták felcsóválva — és nem szabad hozzá bemenni, mert ilyenkor rúg.

Ebéd táján a nagyherceg a feleségét küldte szerencsét próbálni. Az oroszok mély hajlongással állták útját a ház úrnőjének.

— Az atyuska iszik, barina és ilyenkor nem lehet hozzá bemenni, mert harap.

A fejedelemasszony már nem éppen harapnivaló korban volt. Hat leánygyermekkel ajándékozta meg Károly Lipótot s azok még mind hajadonul díszítettek az uralkodóházat. Most már nem sok reménység volt rá, hogy a cár azok közül nézzen ki arát Alexej trónörökös számára s egy hatleányos anya dühe megfélemlít még egy mecklenburgi uralkodófejedelmet is.

Károly Lipót az esti órákban indíttatva érezte magát államtanácsot rögtönözni. Az államtanács arra az álláspontra helyezkedett, hogy a törvény nagy dolog, de az állam üdve a legfőbb törvény. Az állam üdve a cár megbékítését kívánja s ha a cár akasztást kíván, akkor legyen akasztás.

Úgy eszelték ki, hogy a néptünnepet mindenesetre megtartják, mert ha ökröt sütnek és bort folytatnak, abból okvetlen lesz egy kis veszekedés s aki a legveszekedősebb, az megérdemli a német-római szent birodalom legmagasabb akasztófáját. A polgármes-

ter, akiből még alig állt ki a reszketés, különös kegyképpen kérte ki magának, hogy ő tartóztathassa le azt a dicső férfit, akinek kötél általi halála megengeszti a cárt és aranybetűkkel vésetik márványba Klió által.

A népünnep természetesen tűzijátékkal kezdődött. Mielőtt a Petrus Magnus nevet a rakéták felírták volna a csillagok közé, a nagyherceg odaóvakodott a vendég ajtajához. Nem állta útját senki, az oroszok mind lementek népünnepelni, csak egy öreg szolga horkolt a küszöbre terített medvebőrön, azt a nagyherceg felrázta.

- Hol a felséges úr?
- Ahol tetszik neki lenni.
- Alszik?
- Ha úgy tetszik neki.

A nagyherceg megnyitotta az ajtót, de csak nem ment be. Gondolta, jobb az úgy, ha kialussza a cár a krapuláját s reggel egyenesen az akasztásra lehet invitálni.

A népünnepen a cár távolléte nem rontotta meg a közlekedést. Egyrészt csak a beavatottak tudtak róla, másrészt a kor divatja szerint a magas uraságok maskarába öltöztek és álarcot viseltek, amit minden gavallér úgy hordott magával, mint most a csücskeért való zsebkendőt. A nép éltette kegyes urait és védte a bort, az udvari zenét túlkurjongatta az alattvalók öröme. Különösen, mikor a lampionos kutyák hódoló felvonulására is sor került, ami annál

jobban érvényesült, mert erre az alkalomra a belső körönd fáklyáit eloltogatták. A lampionhordók gyönyörűen csóválták a farkukat egész addig, míg valami elvetemedett ember — alighanem a brandenburgi hoptermester bérelte fel — macskát nem hajított közéjük. Ez aztán minden lojalitást kioltott a kutyaszívekben: először nekiestek a macskának, azután egymásnak s mivel a jó példa ragadós, nemsokára az emberek is egymás hajában voltak. A polgármesternek igazán nem volt nehéz dolga, legföljebb az ejthette gondba, hogy kit juttasson akasztófára a sok érdemes polgártárs közül. Szaladgált egyik dulakodó csoporttól a másikhoz, a hang után igazodott a sötétben, végre megállt ott, ahol legnagyobbnak ítélte az ordítást s meghagyta a fogdmegeknek, hogy azt füleljék le, aki legnehezebben adja meg magát, mert annak legnagyobb az érdeme. A fogdmegek nagyot kurjantottak, arra szétszaladt az egész társaság, szoknya is suhant köztük, egy kalefaktor maradt ott, annak zsákot dobtak a fejére és hurkot a derekára. Nagyot zuhant, mikor elrántották, valami mészároslegény lehetett a jámbor. Különben meg se mukkant s a polgármester megijedt, hogy hátha már nem is lehet elevenen felakasztani. Lehajolt hozzá s örömmel állapította meg, hogy a szíve nem is dobog, hanem kalapál s az is meglepéssel töltötte el, hogy olyan szaga van, mint a lopótöknek, amelyik borba járatos. — Vigyétek a fenyítőházba, — parancsolta — ha szerencséje van, csak a mennyországban tudja meg hogy hóhér törte ki a nyakacsigáját.

Rögtön jelentette a nagyhercegnek, hogy minden rendben van, aztán kiadta az ordrét a hóhérnak, igyekezett feltüzelní az ambícióját azzal, hogy munkáját a cár szemeláttára fogja végezni, ami olyan nagy tisztesség, amilyen még nem érte német hóhért s mind-ezek után eltette magát másnapra.

A sok izgalom azonban nagyon elcsigázta a sehwerini polgárok fejét s úgy nekiadta magát az álomnak, hogy másnap reggel alig bírt bele lelket verní a nagyherceg kamarása.

— Hamar hamar, mert nagyon nagy baj van.

— Micsoda?

— Majd megmondja azt ökegyelmessége.

— Tán elmarad az akasztás?

— De esetleg még több is lesz, mint kívánatos.

Úgy megijedt a polgármester, hogy alig kapkodott magára egy kis öltözőruhát, csak a parókát igazította magára s esze nélkül szaladt az audienciára.

A Schlossburgban nagy volt a fejvesztettség, a nagyherceg hol a fejét fogva, hol a kezét tördösve ténfergett az írószobájában.

— Tán megszökött¹? — esett térdre a polgármester.

— Bolond, — ripakodott rá a nagyherceg — hát ki elől kellene megszökni a minden oroszok cárjának?

— A cár? — hápogott a másik, — Én a delinkvenst értettem. Aki a fenyítőházban várja a hóhért.

A nagyherceg végigsimította a homlokát.

— Az ám, azt meg egészen elfelejtettem. Ez az Isten büntetése rajtunk, amiért egy ártatlan embert

el akartunk veszíteni. Eredj, bocsásd szabadon s add oda neki ezt a tíz tallért. Hátha akkor megbocsát az Úristen és megkerül magas testvérünk.

— A cár?

— A cár. Egy órával ezelőtt jelentette a marsallja, hogy öfelségének nyoma veszett.

A polgármester letámolygott, mint az ólommadár s repülve jött vissza, mint a sólyommadár. Még vázlatosabban öltözve, mint ahogy lement s a díszparóka nélkül. Azt az a kuszált ruhájú és szikrázó szemű alak lobogtatta, aki utána dobogott.

— A czensztohoí szent Szűzre ! — ordította. — Kitalapodom a lelketeket!

Belekapott a vállába és penderített rajta egyet.

— Valld be, mit akartatok velem csinálni?

— Csak ... csak örömére akartunk lenni felségednek ... Be akartuk mutatni... milyen... a művelt akasztás...

A cár elnevette magát. Kedvesen, szélesen, gyerekesen, otthonosan.

— Ó, te bolondkám, te egerceském, te ostoba kis kolbasznyik, te!

Aztán cuppanós csókot adott neki jobbról, balról. A nagyherceget szájon csókolta.

— No, nem kérek az új divatotokból, testvér. Maradunk a régiben.

Aztán elővett egy tallért a zsebéből.

— És ezt minek küldted nekem?

Károly Lipót fanyarul mosolygott.

— Nem neked, testvérünk. Annak az ártatlan embernek, akit föl akartunk akasztani a kedvedért.

Aztán odaszólt a polgármesternek:

— A paróka használati díja fejében kilenc tallért fizetsz a nagyhercegi pénztárnak és száz tallért a schwerini koldusoknak.

AZ EMBER FEJE NEM FÜGE

IV. Murád szultán Bethlen Gábor idejében viselte Allah képét e földön. Még pedig olyan érdemesen, hogy az dicsőségére vált Allahnak is, meg neki is. Akkora rendtartó uralkodó volt, hogy azóta se pipálta le senki. S nem kellett neki hozzá alkotmány, népképviselő, országgyűlés s más efféle csiricsaré találmány, kitelt minden egymagából. Valamikor az iskolakönyvek az ilyen uralkodóról azt tanították, hogy zsarnok. (Persze, az orosz gyerekeknek német példán demonstrálták a zsarnokot, a németeknek francián, a franciáknak angolon.) Úgy lehet, megéri még a világ azt az időt, mikor IV. Muradot úgy ajánlják be a fogékony gyermeki léleknek, mint olyan államférfit, aki évszázadokkal megelőzte korát.

— Igen temérdek testi vagyon az nagyúrnak és igen bellicosus komor ábrázattya — írta haza a fényes portáról az öreg Toldalaghi erdélyi « követ.

A nagyúr valóban hadakozott az egész világgal, folyatta a vért perzsa, orosz, lengyel, magyar, vellecei területeken, meg is nyert több háborút, mint amennyit elveszített, de olyan állandó és olyan eredményes háborút senki ellen se viselt, mint a saját népe ellen. A magyar és a német lexikonok huszonötezerre teszik áldozatainak számát, mert azok lusták voltak

megnézni öt sor kedvéért Hammer-Purgstallt, aki vagy négyezer oldalon írta meg az ozmán birodalom történetét és abból kétszázat ennek a nagy államférfinak szentel. Az Encyclopaedia Britannica már nem restéit utána nézni a nevezetes padisah viselt dolgainak és úgy számítja, hogy nem is egészen húsz esztendő alatt százezer igazhitű muzulmánt segített át az Alsiráth hídján a tubafa alá.

A tárgyilagos történetírás azonban a nélkül, hogy érdemcsorbító szándéka volna, kénytelen megállapítani, hogy a nagyúr nem mindig sajátkezűleg csinálta a rendet. Végre is egy szultánnak egyéb dolga is volt, mint alattvalóinak a fejét elcsapkodni. Elkerülhetetlen volt segítségül venni a hóhért is, akinek a nevét még Hammer-Purgstall se jegyezte fel, ami nagy mulasztás volt tőle, mert hiszen ebben az időben mégis csak ő viselte a legfontosabb miniszteri tárcát. Ő végezte ki nagynevű és szépcímű kollégáit, az összes nagyvezíreket, kapudán basákat, kislarágákat és kaszinedárokat. Az ökörbőrbe varrás, a szurokbafozás, a mozsárbatörés és az államrend más ilyen biztosítékai több technikai készséget igényeltek, mint amennyi egy kalifától telik, ha még olyan tehetséges is.

De ahol tehetette, ott sajátkezűleg statuált példát a szultán. Elég gyakran megesett, hogy a *diván-ban* — így hívták a koronatanácsot — az országnagyok eszmecseréjének a hóhér vetett véget, aki állandóan inspekiót tartott a bíbor superlátok mögött. Volt úgyis, hogy a nagyúr szíve megesett hű szolgáján,

kivette fáradt kezéből a pallost és ő maga szedte el a dívánülő pasák turbános fejét, mint szép érett mákfejeket. Mint egykorú írástudó jámbor ulemák följegyezték róla, könnyű kézzel, mintaszerűen, gyorsan és biztosan dolgozott. Edzetttestű, nagyerejű és férfias sportok minden ágában gyakorlott ember volt. Egy apródot aki dzsirid-hajigálás közben, amit most gerelydobásnak neveznek, vakmerően kikerülte a halálos biztonsággal célzó padisah dárdáját, egyetlen kardvágással kettéhasított. Egyszer lovaglás közben az országúton keresztbeakadt szénásszekér állította meg s a szultán nem dühöngött, egy haragos szó nélkül, méltósága teljes megőrzésével eresztett nyilat a parasztba, még pedig messziről és szalajtotta a szárnysegédjét, hogy vágja le a fejét az istentelennek.

— Mash Allah — tért vissza a szolgál — nem kell oda kés, ahol a padisah nyila járt, tökéletes halott az már.

Ilyen bosszúságok azonban csak külterületen érhettek a fényes ábrázatú urat. Sztambul utcáin mindig kétszáz bosztandsi járt előtte, botokkal és kövekkel takarítván el az útjából minden halandót, ámbár akinek esze volt, az kotródott magától is esze nélkül. Veszélyes dolog volt az igazhívők urával találkozni minden igazhívőnek. Egyszer, amikor lóháton a drinápolyi híd felé közeledett, harminc kolduló dervis ijedtében a híd alá bújt. Az egyiknek azonban kilátszott a hegyes süvege, a ló megbokrosodott és levetette urát. Egy órát kapott a harminc hadsi, hogy elimádkozhassa a korából a Yes suhrát,

a haldoklók imádságát, belefoglalván abba a kalifát is — aki igen sokat adott erre, mert nagyon vallásos férfiú volt s kivégzések alatt mindig morzsolgatta a nagyszerű alabástrom-olvasót a hóhérekre adottak lelkiüdvéért. (Nem sokkal később Leopoldus császár is így mondatta a misék százait Zrínyiért és Frangepánért — futotta a kincseikből.) S egy óra leteltével harminc fejetlen dervis hirdette a drinápolyi hídon az izlám fejének dicsőségét.

Asszonyoknak azonban sohase vette véré a szultán, mert az nem illett volna lovagias emberhez. Azokat csak vízbe fojtatta, mint a kutyakölyköket, mert így illik az asszonyokhoz, mint Allah olyan teremtetéséhez, akiknek nincsen lelkük. Egyszer egy sereg asszonyt azért hajigáltatott a Boszporusba, mert cica-macáztak, danoltak és nevettek a réten. Ez a szultán csak a csöndet szerette. Ép azért a piacon se tűrte, hogy két asszony szóba álljon egymással. Akit a kavaszok trécelésen kaptak, annak a talpára vertek. Visszaeső bűnösnek megpörkölték a nyelvét. Naplemente után egy órával minden házban el kellett fűjni a pilácsot, mert sötétben nem esik jól a beszélgetés, s aki nem beszélget, arról föl lehet tenni, hogy jó ember. Háromszáz kávéháza volt azidőben Sztambulnak, azt bezáratta, mind a háromszázat. Még pedig úgy, hogy a tilalmat lehetetlen volt kijátszani: tövig leromboltatott minden kafanát. Az igazhitűeknek most már nem maradt egyéb köpködőjük, csak a borbélyműhely, amely minden időben melegágya volt a honfibúnak és a forradalomnak.

Murád szultán tudott kádenciát erről is. Megparancsolta a borbélyoknak, hogy csak egyesével eresszék be a vendéget. Amelyik borbélynak az officinájában két megszőrtelenítendő muzulmán találtatott egyszerre, annak a tulajdon feje tétetik a réztányérba s a boltajtó fölé állíttatik elmerül.

Ebben pedig nincs egy szó mende-monda se, ez mind hiteles történelem, amely konstantinápolyi állami levéltárakban és európai követ jelentésekben maradt az utókorra. S ez a szultán nem volt se féleszű, se egészen örült, sőt határozottan volt benne valami zord nagyság, amit azonban jobb csak így háromszáz év tisztos távolából konstatálni.

Egészen okos szerződéseket kötött azokkal a kollégáival, akiket hol kincsekkel, hol selyemzsinórral megajándékozott hadvezérei elraktak. Műveletlen ember se volt, mert nemcsak teológiai értekezéseket írt, hanem állítólag Macchiavellit is olvasta. Néha egészen úgy viselkedett, mint az Ezeregyéjszaka kedélyes kalifái. Egyszer egy Musztafa Bekri nevű csavargót hurcoltak eléje, akit boriváson értek, holt azért fejvesztés járt.

— Igaz-e az, te kutyától-szakadt — kérdezte tőle a szultán, — hogy te engem részegen rabszolgaivadéknak szidtal és azt mondtad, hogyha lesz egy piasztered, azon engem megvásárolsz?

A csavargó, akinek még mindig nem akartak szót fogadni a lábai, előhúzott a rongyai közül egy borosüveget és vigyorogva meglötyögtette a szultán előtt:

— Mit tudom, igazhitűek ura, mondtam-e vagy se?

Ha mondtam, se én mondtam, hanem ez a folyékony arany, amely többet ér a világ minden kincsénél, mert ez szultánt csinál a csavargóból és hőssé teszi az ilyen magamforma gyáva kutyát is. Ha nem hiszed, tegyél vele próbát.

A szultánt elképesztette ez az arcátlanság, szájára vette az üveget, megitta egy csöppig a csavargó borát és rögtön díszkaftánt húzatott Musztafa Bekrire, megtévén őt udvari tanácsosnak, amely cím ezúttal csakugyan meg volt érdemelve.

Ebből is látnivaló, hogy nem volt ez a szultán bolond ember, csak éppen hogy — Allah árnyéka volt e földön. Ez benne volt a kalifák hivatalos címében s Murád nagyon komolyan vette ezt a címet, ő is úgy akarta üdvözíteni az embereket, hogy nem kérdezte meg tőlük, tetszik-e nekik üdvözülni, vagy nem.

Mikor már minden tilalmat kipróbált, betetejezte az egészszet azzal, hogy kivette alattvalói szájából a pipát. Először megzsinegeltette a tutun-basit, aztán eltiltotta az ottomán birodalomban a dohányzást, mint az ördög találmányát. A pipafüst veszedelmes dolog, még rosszabb, mint a kávé, mert ez még a magános embert is rendbontó gondolatokra ingerli. Fekszik az adófizető polgár a divánon, s a legártatlanabb képpel eregeti a füstkarikákat, de valahányszor kiereszt egy szép kék hurkot a száján, mindig beleképzelel abba valakinek a nyakát. Az ottomán birodalom rendje megkívánja, hogy az ilyen elvetemedett emberek nyaka szakadjon.

Nem lehet mondani, hogy az új rendelet valami valami

morgolódást ébresztett volna az igazhitűek közt. Le szoktak azok már nemcsak a morgolódásról, hanem a beszédről is. Történelmi tény, hogy a sztambuli utcák sohasem voltak olyan csöndesek, mint IV. Murád idejében. Aki hangosan beszélt, az vagy a rendőr volt, vagy besúgó. Más ember jelekkel segített magán, mint a süketnémák. Ha a nagyvezír a szultán előszobájában találkozott a sejk-ül-izlámval, akkor a jobb szemöldöke sarkát fölküldte vendégségbe a turbánjához, a bal szája sarkát pedig úgy leeresztette, mintha megakarná vele harapni a tulajdon állát. Ami azt jelentette, hogy „megint kutyavilág van már odabent, cim-bora”. Amire az egyházi rendben lévő nagyúr Allahba vetett hittel megrázta a kaftán sarkát, mintha port verne le róla, aztán rántott egyet a nyakravalóján, hogy szorosabban álljon. Vagyis hogy „nem hal az meg négyzögletesen, akit kerékre szánt a sors”.

A nappalok csöndjével tehát meg lehetett elégedve a szultán, de ő az éjszakák rendjéről is biztos akart lenni. Szokása volt naplemente után egyszerű kalmárnak öltözve csavarogni a sztambuli utcákon, ellenőrizve nemcsak a rendetlenkedőket, hanem a rendőröket is.

A dohány tilalom első napjaiban egyszer Szkutari-ban ténfergett, be-belesve a karavánszerájokba. De sehol se füstölt a csibuk, nem szortyogott a nargiléh, üldögéltek a polgárok maguk alá szedett lábakkal s legföljebb azzal szórakoztak, hogy legyet fogdostak a lábuk szárán. Ha jól meggondolja az ember, tulajdonkép ez is forradalmi cselekedet, mert az igaz hit

csak azt engedi meg, hogy vakarja az ember, ahol viszket, de ne szálljon szembe a sorssal, amely arra teremtette a legyet, hogy csípjén.

De hát a naplement olyan szép volt és annyira nem zavarta semmi asszonyzsibongás, hogy a szultán egész elégedetten ballagott le a tengerpartra s ott intett egy csónakosnak, hogy vigye át Sztambulba. Ahogy megindul vele a ladik, utána ordítanak a partról.

— Hé, jaldas, megállj csak!

Egy nagybajusza spáhi bajtársazia le a szultánt s arra kérte, vigye magával, majd leimádkoztatja a viteldíjat az édesanyjával, annak úgyis ez a mestersege, mert halottsírató asszony Anadoliban.

A jókedvében talált szultán felvette a katonát, aki igen derék fiúnak látszott s hosszú történetet tudott arról, milyen tolvaj az aleppói basa, akit úgy hívnak, hogy Arslán basa, pedig inkább hívhatnák úgy, hogy Pocok basa. Ez nagyon tetszett a szultánnak, hanem mikor a víz közepére értek, ráncot vetett a homloka. A szpáhi piros tányérpipát szedett elő a köpönyege alul és elkezdte tömögetni.

— Vigyázz jaldas, baj lesz ebből. A szultán ideláthat az ablakából, akkor reggelre a Monkir és Nakir angyalok számolnak veled. Az ember feje nem füge, hogy másik nőhetne helyette, ha levágják.

— Nem ám, ebben igazad van, testvér, — csiholt rá a pipára a szpáhi. — Csakhogy nekem is igazam van, mikor pipával verem el az éhemet, mert az a

sátán fattya padisáh két hét óta egy aspti zsoldot se fizetett.

Mérgesen, pöffentette a füstöt a szultán arcába, annak egyszerre teleszaladt a szeme könnyel. Az irgalmatlan búzú kapadohánytól is, meg a visszafojtott dühtől is. A szpáhi szívreszített hosszú szippantás után folytatta:

— Egyszer hal meg az ember, testvér, s talán Izrafil angyal ez év könyvébe már nevetet is beírta az igazolás éjjelén. Legyen meg a jóságos, az irgalmas, a győzelemosztó Isten akarata. Neked is azt mondom, ne gondoldj arra a himarogli padisáhra, hanem szépsítsd meg egy nyelet füsttel hitvány földi életedet. Gyere, dugd ide a köpönyegem alá a fejedet, ha félsz, mert másképp azt mondom, te is csak olyan himarogli vagy, mint a padisáh.

Mivel pedig a himarogli annyit tesz, hogy „szamár fia” s ez eddig nem tartozott a kalifa díszítő címei közé, Murád beletántorodott a dühbe. De a szpáhi ormótlan nagy legény volt, a kalmárgúnyában semmi öldöklő szerszám nem találtatott. Mit volt mit tenni, szippantani kellett egyet a köpönyeg alá rejtett pipából, ha a fél nyelv bőre nélkül marad is utána.

— Úgy, jaldas, úgy, — bólogatott a szpáhi — egy szippantást te, egy szippantást én. Látod, milyen hamar összetestvéresedik a szegény ember. Majd meglásd, ott is együtt leszünk, mikor Sztambulban szultánt sütnek elevenen.

Ez így magában is szívderítő program volt, de a részleteket színezní, pedig olyan kecsgetetően tudta

a szpáhi, hogy a szultán kínjában elharapta a pipaszárat, akkorára besötétedett, partot is értek a Topháne mellett s a szpáhi övébe akarta rejteni a csizmája orrán kivert pipát.

— Sose duggasd, jaldas — kapott a karjába a szultán, akinek azt a szép jelmondatát is följegyezte a történelem, hogy „a bosszú megöszülhet, de meg nem öregedhet”. Most virágjában elvezni akarta ő azt. — Most már megmondom neked, hogy vagyunk ám többen is, akiknek nem parancsol a padisáh. Gyere velem, tudok ám egy titkos helyet, ahol úgy elpipázhatsz, hogy halálodig megemelegeted. Van nekem ott egy-két jóbarátom, ha azok a körmük közé kaphatnak egy ilyen derék embert, mint te vagy, majd meglátod, ki se ereszenek többet.

A jaldas megcsóválta nagy fejét.

— Mézet köpsz, testvér, de epe bugyborékol benne. A sejtán szaggassa ki a szemed szőrit, te vagy a padisáh kopója, vagy maga a padisah. Amannak pipaszárral is ellátnám a baját, de a nagyúrnak több jár s mivel én nem vagyok biztos, ki fia-csikaja vagy, hát kiadom a részed mind a kettőből.

Azzal előrántotta a kurtaszárú buzogányát is és úgy el dögönyözte Allah árnyékát e földön, hogy a csontjai is ropogtak bele.

A szultán még azon az éjszakán lenyakasztatta a top-hánéi rendőrfőnökét és sorra botoztatta a káva szokát és kémekeket, senki sem tudta, miért. Némi világosságot csak az derített a dologra, hogy másnap falragaszok jelentek meg az Atmeidánon, amelyek annak

a szpáhinak, aki egy effendit megvert a Top-háné környékén, tíz zacskó aranyat és teljes amnesztiát ígértek, ha jelentkezik a szultánnál.

Nagy csődület támadt az oszlopok előtt s ez egyszer nem találtatott az bűnnek. De véleményt nem mondott senki, csak úgy süketnéma nyelven, fülig szaladt szájjal biztosították róla egymást az emberek, hogy „ez már döfi”.

Mikor aztán oszladoztak a népek, egy nagybajuszú szpáhi megfogott egy ulémát:

— Írástudó vagy, uram?

— Az vagyok, jó ember.

— Olvasd el nekem uram,, mi van ide írva. Majd imádkoztatok érted édesanyámmal, annak úgylis ez a mestersége, mert halottsirató asszony Anadoliban.

Az uléma felolvasta a hirdetést. A szpáhi megvakarta a fejét mindkét kezével, aztán megcsóválta, fölnezzett az égre, széttékintett a téren, egyik sarkán volt egy leégett ház, onnan hozott egy szénne feketedett karót és azt odanyújtotta az ulémának:

— Odaírod ezzel arra az izére, amit kérek?

— Allah nevében?

— Allah nevében, igen.

A szpáhi diktálta és az írástudó írta:

— Az ember feje nem füge.

GUILLOTIN

Nagy meglepetéssel olvastam, hogy a Guillotin-családnak eszébe jutott a becsületét keresni. Már nem a most élő Guillotinekét, akiket nyilván senki se bántott, hanem a dédapjukét, aki a nevét világhíressé tette. Igaz, hogy a világhír ez esetben olyan, hogy egy kicsit megborzongatja az embert akkor is, ha érdekelve nincs. Hát még aki érdekelve van! Nem lehet valami kellemes, ha az embert Nyaktiló Józsefnek hívják és a társaságban így mutatja be magát és férjhezmenendő lányát:

— Nyaktiló vagyok; ez pedig a lányom, Nyaktiló kisasszony. Részemről a szerencse.

De ha százötven esztendeig kibírta a nevét a Guillotin-család és nem szökött meg tőle, most valami különös oka lehet a perújításnak. Lehet, hogy az őüket érte valami sérelem, az archon eponymos-t, akinek a világhírt köszönik. Talán valami izgága akadémikus kent rá valamit, aki egy ismeretlen ak-tát ásott ki a francia forradalom történetéből.

Nem igen lehet pedig már újat mondani Guillotin doktrorról. Az öreg Dumastól Gleichen-Russwurmig nagyon sokan tollhegyre vették. Két honfitársa, Cheureau és Lenôtre urak nagy könyveket írtak róla. S ezek mind azt állapították meg róla, hogy a doktor nagyon jószándékú ember volt, aki csak az emberiség közjává akarta szolgálni s magának nem kívánt semmit. Még arra se számított, hogy a lenyaktilózot-

tak maradékai áldják az emlékezetét. Tudta ő azt, hogy az emberek hálátlanok.

Hivatalos írások, parlamenti jegyzőkönyvek; egykorú újságtudósítások alapján naptári pontossággal meg lehetett írni Guillotin doktornak és nagy találmányának hiteles történetét. De a legérdekesebb adatokat mégis csak Monsieur Sanson szolgáltatta, az akkori francia közéletnek egyik legtevékenyebb hivatalos szereplője. Sanson volt abban az időben a párizsi hóhér, aki nyugalomba vonulása után kiadta az emlékiratait, amelyek mindenestre vannak olyan szavahihetők, mint a többi államférfiak memoárjai. Csak természetesen sokkal érdekesebbek, mert a hóhért hivatása rendszerint érdekes emberekkel és érdekes pillanatokkal hozza össze.

Csodálom is, hogy ezt a tanulságos könyvet mostanában újra ki nem adták és le nem fordították minden művelt európai nyelvre. Az idők, amelyekben élni szerencsések vagyunk, bizonyára nagyon kapós olvasmányává tennék azt a kultúremlékiségnek.

Guillotin József Ignác nem valami együgyű falusi doktor volt, hanem a párizsi egyetem orvosprofesszora. Tanár volt, mielőtt orvos lett volna, még pedig paptanár, jezsuita. Igen tanult fej és nagyon meleg szív. Mint pap is, mint orvos is egészen közelről látta az emberi gyarlóságot és az emberi nyomorúságot. A kor különben is Rousseau kora volt, falun, yároson — és egyúttal a de Sade úré is. A vicomte

megunta az udvar hölgyeit, hazament cserkészni normandiai kastélyába és egyúttal a köszvényén is gyógyíttatni törvényes jussal. Ha tettenértek egy parasztot, aki agyonütötte az uraság nyúlját, az uraságnak joga volt annyi vért venni a parasztból, amibe a lábát megáztathassa. Ezt igen javallták a köszvény ellen. Ha tehát az uraság köszvényes volt és tisztelte a tradíciókat, akkor lábfürdőt készített a jobbágy véreből. De közben, hogy az új kor-szellemnek is eleget tegyen, olvasta az enciklopédistákat és elhitte nekik, hogy milyen szép dolog visszaterni a természethez.

Guillotin doktor nem álhumanista volt, hanem igazi emberbarát. Ha már a becsületes embereken nem tudott segíteni, legalább a halál jegyeseinek akarta megszépíteni az élet utolsó pillanatát. Az emberkínzás művészete igen fejlett volt Európaszerte, de a legnagyobb mesterek a franciák voltak benne. Mint mindenben, ebben is érvényesült a gall esprit s a felvilágosult abszolutizmus gyakorlati érzéke. Ha kegyeret nem tudtak adni az éheseknek, rendeztek nekik népünnepet. A más halálordítása elzsongítja az idegeket és lecsillapítja a szenvedélyeket.

A doktor azonban nem értett egyet az államfilozófiával és szeretett volna valamit kitalálni ez ellen az embertelenség ellen. A legilletékesebb szakemberhez fordult, Charles Henri Sanson úrhoz, a párizsi hóhérhoz, aki nagy gyakorlattal rendelkezett és elméleti téren is megelőzte korát. Többé-kevésbbé minden hóhér filozófus, de Sanson olvasott ember is

volt s őszintén magáévá tette a kor humánus eszméit. Szívesen fogadta a doktor tervét és sok eszmecserét folytatott vele a maga úri házában. Mert társaséletet élő ember volt a hóhér, estélyeket adott s míg vendégei Gluck-áriákon andalodtak el, ő a doktossal félrehúzódva tanulmányozta az európai kivégzési módszereket. Persze a barbár törököket, akik mozsárba törték a gonosztevőket, kihagyták, valamint mellőzték a muszkákat is, akik még mindig leghatásosabbnak tartották négy ló farkára kötni a latrot és úgy szétszaggatni. Olyan metódust szerettek volna találni, amely a hóhér dolgát simává teszi s gyorsá és biztossá a halált. Legjobbnek látszott a gépszerkezet által ejtett bárd, amely tökéletlen formában többfelé megvolt s igen szép neveket viselt. Az olaszok úgy hívták mannája, a német neve volt dolabra és az angol maiden, vagyis hajadon.

Megállapodtak benne, hogy ezt próbálják meg tökéletesíteni. Az érdekelt emberiség szerencséjére a hóhér barátai közé tartozott egy Schmitt nevű német származású mechanikus is, aki szintén beleadta az eszét a tanácskozásba. Hármuknak aztán sikerült is megszerkeszteni a nyaktilót. Kicsiben meg is csinálták s le is nyakaztak vele egy bodzabélből faragott emberkét, amelynek a műtét szemmeláthatólag semmi fájdalmat nem okozott.

— Eddig már volnánk — dörzsölte kezeit boldogan a jó doktor —, de most már mi legyen ennek a találmánynak a neve?

— Arra még ráérünk — gondolkozott el a hóhér.

— Inkább azt találják ki, hogy lehetne ezt életbe léptetni. Attól félek, nehéz lesz meggyőzni a hatóságokat. Az emberek nem fogékonyak az új eszmék iránt, mihelyst azok a megvalósulás stádiumába lépének.

A filozófus hóhérnak igaza volt. Az igazságügyi hatóságok kinevették a doktor reformtervét. Körülbelül ez volt az utolsó nevetésük. Jött a nagy forradalom és kő kövön nem maradt a régi világból.

— Ez az én időm! — mondta Guillotin és fölnyalabolta a nyaktiló tervrajzait. Vitte őket a nemzetgyűlésbe — ugyan akkor már alighanem constituante-nak hívták —, amelybe őt is beválasztották, mint közismert népbárót.

Nagyon szép beszédet mondott a doktor — 1791 április 30-án. Benne van a nemzetgyűlés jegyzőkönyvében. Meg kellett azon indulni minden szívnek. Csak az volt a baj, hogy a szószéken nagyon elkapta a jó embert a lendület s a nyaktiló magasztalását így végezte:

— Biztosíthatom önöket, polgártársak, hogy még ilyen tökéletes gép nem volt a világon. Egy pere alatt úgy lekapom az önök fejét a vállukról, hogy észre se veszik.

Az eredmény az volt, amit most úgy írnának a parlamenti tudósítások, hogy „zajos derűtség a Ház minden oldalán.

— Nevetni, azt tudnak, csakúgy, mint a régi hatóságok — mondta elkeseredetten a doktor, amikor az elbukott terveket bevágta a laboratóriuma asztala alá.

Talán ott is maradtak volna, ha XVI. Lajosnak másnap fel nem tűnik a dolog az újságokban. De ennek a boldogtalan embernek, akiből a legboldogabb lakatosmester lett volna, ha királynak nem születik, minden feltűnt, amit fűzni, faragni, kalapálni, esztergályozni lehetett. Megkérdezte az udvari orvosát, Louis doktort, ismeri-e ezt a politikus doktort.

— Egyetemi kollégám, Sire.

— Szeretnék részleteket tudni a tervéről, érdekes dolog lehet az a masina.

— Idehozom, Sire.

— Várjon csak. Nem mint király akarok vele beszélni. Tudja, politikus ember s még besúgnák Danton úrnak, hogy ellenforradalomra akarom csábítani. Inkognitóban akarok maradni. Hozza ide, mintha ön érdeklődne s mikor majd beszélgetnek, én betoppanok, mint egyszerű mesterember.

Ilyen naivság csak XVI. Lajostól telhetett ki. Louis doktor szaladt a kollégájához s természetesen azon kezdte, hogy a király érdeklődik a találmánya iránt, de nem szabad észrevennie, hogy az a pocakos mesterember a király.

Guillotin kötélnak állt, de csak azzal a kikötéssel, hogy a másik két feltalálót is elvihesse a titkos koronatanácsra. Ő nem sikkaszthatja el azoknak az érdemét s jót áll értük, hogy igen diszkrét citoyenek. Még a hóhér is úgy fogja tetetni, mintha nem ismerné fel a királyt.

Programm szerint ment minden. A doktor kiterítette az asztalra a terveket s lelkesen magyarázott

monsieur Louisnak, mikor a király beoldalgott a szobába, műhelykötényben, félszeg mesterember módjára. Nem is köszönt, csak úgy odaállt a csoport mögé s hallgatta az előadást. Egyszer aztán közbeszólt:

— Engedelmet kérek, polgártársak, de én egy kis hibát találok ebben a masinában.

— Mit, jó ember? — kérdezte Guillotin doktor kíváncsian.

— Azt, hogy a nyakvágó késnek sarlóformája van, amit nem lehet minden nyakra külön beállítani. Már pedig akik alája kerülnek, azok nem mind egyforma nyakat viselnek. Ami a vékony nyaknak megfelel, az a vastagot nem csapja le.

A fölतालók összenéztek. A hóhér ugyan nem, annak akaratlanul is a király kövér nyakán akadt meg a szeme, amely kidagadt a nyakfodorból. Rá is bólintott a király véleményére.

— Azt hiszem, a polgártársnak igaza van. Erre mink nem gondoltunk.

XVI. Lajos jólelkűen mosolygott.

— Látszik, hogy önök nem olyan gyakorlott mechanikusok, mint én. Nem baj, könnyen lehet segíteni a dolgon. Ferdeélű bárdot kell alkalmazni, az mindjárt univerzálissá teszi a gépet. Értik, hogy gondolom?

Felkapott az íróasztalról egy tollat és egy vonással kiigazította a terven a bárdot. Megadta neki a végleges formát.

— Így ni. Most már tökéletes.

Ezzel visszavonult, de most már köszönt. Örömeben elfelejtette az óvatosságot. Szemellátható ön-elégedettséggel biccentette meg a fejét. Nagy dolog az, mikor az ember olyan ügyes, hogy egy szempillantással megtalálja a hibát és egy mozdulattal kiigazítja.

Ez történt 1792 március 2-án. Március 20-án a constituante az igazságügyminiszter indítványára kimondta, hogy a halálos büntetések eszközének a nyakvágógépet fogadja el. Április 12-én már föl is avatták, valami rablógyilkosnak a nyakán próbálták ki, aki nem tudta igazolni, hogy tettét hazafias indokból követte el. Másnap este pedig már egy sanszont daloltak Párizs utcáin s abban guillotine-nek nevezték el az emberszerető orvos találmányát. 1793 januárjában pedig levágták vele annak a királynak a fejét, aki a végleges formát megadta neki a Tuileriákban. Ez volt a boldogtalan embernek az egyetlen tette, amely túlélte őt.

Az, hogy a jó doktornak lelkiismeretfurdalásai lettek volna, mert találmánya jobban divatba jött, mint ahogy ő kívánja, mese. Tovább művelte az orvosi tudományt, fő érdeme volt abban, hogy az állam bevezette a himlőoltást, ami miatt Angliában majdnem forradalom tört ki. Megérte a napóleoni idöket és mint tárgyilagos ember konstatálhatta, hogy a szabadságba csak úgy bele lehet halni, mint a rabszolgaságba. 1814-ben tette le az élet hivatalát, ágyban, párnák közt, mint hetvenhatéves aggastyán.

A STRALSUNDI LÁMPÁK

A tizennyolcadik század végén a francia forradalom hullámai a csendes Stralsundba is elértek, amely abban az időben svéd impérium alá tartozott. Az egykori hanza-város már akkor régen eljátszotta történeti szerepét, egyéb hősökkel nem dicsekedhetett, csak akik a Nikolai-Kirche-ben, meg a St. Marien-ben márványból kifaragva álltak őrséget a saját hamvaik felett. Békés halászok, jámbor kal-márok, lomhán totyogó serfözők lakták az ódon paloták városát, akik már abban se voltak egészen biztosak, hogy az a fene oroszlán, amely a híres Rathaus kapuja felett ágaskodott a város címerében, kardot tart-e a szájában, vagy malátakeverő kanalat.

Nem is kell azt gondolni, hogy a stralsundi Burgerek Grève-teret akartak volna csinálni az Alter Marktból és a zsarnok vérével akarták volna csil-lapítani a szomszédokat. A sört sokkal üdítőbb italnak tartották s a svéd király igen messze lakott tőlük. Aki pedig mint helytartó a király képét viselte, a holsteini herceg igen testes férfiú volt ugyan, de olyan kis madárfejet viselt a két válla közt, hogy azt nem lett volna passzió lenyiszálni.

Nem tűzvészre kíváncsiak a stralsundi jakobi-

nusok, hanem világosságra. Elhatározták a városi tanácsban, hogy utcai lámpát állítanak fel a nagy piacon, a kannaöntők utcájában, meg a Semlowerkapuban. Hadd legyen már egyszer Stralsundból is modern város.

A határozat a helytartóhoz került megerősítés végett s most derült ki, hogy mennyi bölcsesség tartózkodik abban a kis aszalt madárfejbén.

— Ohó — ütött az asztalra a nagy úr —, hiszen ez tiszta forradalom! Azt hiszik ezek a pugrisok, hogy én nem tudom, miben sántikálnak! Közvilágítás kellene nekik, hogy lámpaoszlopra köthessék a felsőbbiséget! No, majd megmutatom én ennek a csöcseléknek, hogy itt nem lehet Párizst játszani.

Megüzente a tanácsuraknak, hogy az országfelforgató tervhez nem adja beleegyezését, mert abból mindenféle veszedelmek származnának. A lámpaoszlopok útjában állnának a közlekedésnek, kerülgetni kellene őket, a kocsisok dühbe jönnének, levernék az olaj mécseket, a tífiz szétfolyna az utcán s leéghetne az egész város, ki lesz akkor a felelős?

A tanácsurak megint összeültek, meghányták-vetették a dolgot s találtak rá módot, hogy a krigli is megteljen, a habja se fusson ki. (A pomeránok így szövegezik a kecske és a káposzta problémáját.) Nem oszlopra fogják állítani a lámpákat, hanem a szemben lévő házak közt kifüggesztett láncokról lógtatják le. így aztán tüztől se kell félni, mégis meglesz a világosság.

Most tudódott ki a helytartóról, hogy ha fejet

szűken mértek is ki neki, nyak dolgában annál jobban ki van ruházkodva. Magához parancsolta Albert Dimniest, a stralsundi polgármestert és megmondta neki, hogy ha a fejük tetejére állnak, akkor se lesz semmi az országháborító tervből. Ilyen nyugtalan időkben nem lehet a világossággal játszani.

— De hiszen eszünk ágában sincs nekünk ilyesmi — mentegette a polgármester a közakaratot. — Mi éppen csak látni akarunk olyankor is, mikor nem süt a hold.

— Szóval az Úristennel is ujjat húznátok? — nézett vasvilla-szemmel a nagyúr. — Beszélhettek, amit akartok, de engem nem tesznek lóvá!

— Semmi ilyen tiszteletlen szándékunk nekünk kegyelmességeddel szemben nincs — vetett fodrot a mosolygás a polgármester szája szögletében. — Nem avatkozunk mi az Úristen dolgába. Három lámpától még éppen elég sötétség marad a világon.

A nagyúr képét elöntötte a láng.

— Ismerlek benneteket, csupa rozikrucianusok és illuminátusok vagytok, azért emlegetitek mindig a világosságot. No, megálljatok: ha csak az kell, majd adok én nektek világosságot, de fogadom, hogy megemlegetitek.

Másnap minden sarkon kidobolták a herceg úr őmagassága legkegyelmesebb közvilágítási rendeletét. Aki napszállat után kiteszi a lábát az utcára, mindenki tartozik magával lámpást vinni. Akit a darabontok lámpa nélkül érnek, azt mindjárt viszik

az őrszobára és öt botot mérnek rá, oda, ahol leg-gömbölyűbb.

Albert Dimnies összehívatta a komunitást és föl-szólította a nép írástudóit és véneit, hogy mindenki adja bele az eszét a tanácskozásba. Természetesen volt egy-két malátakeverő patrícus, aki annak a vé-leményének adott kifejezést, hogy az lenne a leg-szebb kivilágítás, ha ökegyelmességét húznák fel a piactéren, már az mindegy, lámpaszlopra-e vagy lánkra, árnyalati különbségeken ne múljon a dolog. A polgármester megrázta az elnöki csengőt és meg-állította a szónokot, aki különben a városka legte-kintélyesebb halkereskedője volt.

— És uraságod hajlandó lesz ezen ünnepi alka-lommal a kötelet húzni?

A haragos kalmár elfehéredett és tátozott a szája, mint a horogra került halé.

— Isten őrizz, kitörne a nyavalya már a látásá-tól is.

— No látjátok, — mosolyodott el a polgármester akkor mit jár a szátok? Nem vagyunk mi kénesővel töltött franciák, hanem vagyunk pumpernickelen hízott józan pomeránok. A stralsundi nemzet mindig híres volt a lojalitásáról és most se fogja azt enge-detlenséggel bemocskolni. Ami törvény, törvény és annak eleget kell tenni. Még pedig szó szerint. Aki a rendeletet nem teljesíti, arra helytartó urunk ökegyelmessége ötöt vágat és ez ellen nincs apelláta. De aki többet tesz a törvéynél, arra én tízet vága-tok és az ellen se lesz apelláta. Megértettétek?

Megértette azt mindenki. Este egész Stralsund kint nyüzsgött a főtéren, mindenki ott lógázta a kezében a lámpást, de a lámpába senki se tett gyertyát. Hiába jártak körül a darabontok, mint az ordító oroszlán, nem nyelhetek el senkit, mert a törvénynek mindenki eleget tett.

Mit volt mit tenni, a helytartónak ki kellett dobtatni a pótrendeletet: a kormány mindenkinek kemény kötelességévé teszi, hogy a lámpába gyertyát is illesszen, mert különben felsőbb hatóságilag megtanítyák rá, hány a nyolc.

A sörfőzők erre is azt mondták, jól van s betették a kézilámpába a gyertyát, csak éppen nem gyújtották meg, mert azt már nem parancsolta senki.

A herceg olyan dührohamot kapott, hogy egy hétiig rakni kellett rá a szelídítő piócat. Most már bánta egy kicsit, hogy belekeverte magát a pugrisok korpájába, de már nem lehetett visszafordulni. A tekintélyt meg kellett menteni minden áron. Köz hírré tétette, hogy nem elég lámpát hordani, nem elég abba gyertyát tenni, hanem azt meg is kell gyújtani. Aki szót nem fogad, azt nemcsak mogyorófhájjal kenik meg, hanem internálják is a Rügen-szigetre, ott aztán eheti a meszet és ihatja rá a tengervizet.

A stralsundiak erre is rábólítottak, mint született törvényisztelők. Nemcsak föl nem horkantak a rendelet ellen, hanem még örültek is neki. Minél több próbáját adhatják annak, milyen hűséges és engedelmes alattvalók, annál jobb. Most már meggyúj-

tották a lámpásban a gyertyát, de a lámpást betették a kerek malaclopó köpönyeg alá s csak akkor vették elő, mikor a darabontok rájuk estek.

— Tessék, itt a lámpás, van benne gyertya is, meg is van gyújtva, úgy ahogy a törvény rendeli. Mivel azonban az nincs benne a törvényben, hogy a lámpát az orrunk előtt kell tartani, mink bent tartjuk a köpönyeg alatt, így legalább nem verjük ki vele egymás szemét.

Erre aztán már nem tudott a maga fejétől kádeniciát a herceg. Rögtön futárt küldött a királyhoz Stockholmba s feltárván neki a példátlan gonosztettet egész pokoli teljességében, megkérdezte tőle, mitévő legyen ezzel az elvetemedett várossal. Alighanem olyan választ várt rá, hogy Stralsund lerombolandó, a helye felszántandó és sóval behintendő.

III. Gusztáv azonban azok közé az uralkodók közé tartozott, akiknek világnézetét úgy nevezi a történelem, hogy felvilágosult abszolútizmus. (Olyan lett a vége is, a felvilágosult abszolút uralkodót néhány év múlva törrel szurkálták agyon nem kevésbé felvilágosult udvaroncái.) Nagyon jót mulatott a Stralsunds obstrukción és helytartójának a következő utasítást küldte:

— Legokosabb lesz, ha a malátakavarók olyan világozságot csinálnak maguknak, amilyent akarnak, hercegséged pedig úgy áll bosszút rajtuk, hogy ott hagyja őket.

Holstein hercege erre csakugyan nem tehetett mást, mint hogy haza hurcolkodott és képpel se for-

dult többet Stralsund felé. A malátafőzők pedig három lámpa képében bevezették a közvilágítást és a nagy esemény emlékére Hackert mesterrel a tanács-terem mennyezetére freskót készíttettek, amely az ítélet napját ábrázolja. Rajta van a holsteini herceg is, természetesen az Atyaistentől balkéz felől eső társaságban s a feje olyan lámpának van megfestve, amelynek nincsen kanóca.

HOGY BUKOTT MEG NAPÓLEON MAGYARORSZÁGON ?

Ezt a cikket igazság szerint nem ide kellene írnom, hanem egy pedagógiai szaklapba, amely engem komoly embernek gondolt és mint ilyentől megkérdezte tőlem, mit szólok hozzá, hogy a szegedi tanyai iskolákba bevezetik a német nyelv tanítását. Örülök-e neki és várok-e tőle eredményt?

Hát örülni örülök, azt nem tagadom. Mindenki örül, aki például egy tanyai vizsgán tanúja lehet a kis magyar lelkek nyiladozásának. Teszem, mikor* Buborék Tallas Andriska olvasásból vizsgázik és főnhangon harsogja a könyvéből azt a gyönyörű szép olvasmányt, amit a tankönyv-szerkesztő bácsi egyenesen az ő kis eszéhez, szívéhez mért. Azt mondja:

— A Duna jegén álló hadsereg ezután „fölkent leldekesséssel...”

— Megállj, fiam, — állítja meg a tanító úr a háromaraszos embergépet — nézd meg csak jobban, mi van ott?

Andriska elvörösödik, jobban odanéz és most már egész tökéletesen interpretálja a tankönyvíró bácsit. Nevezetesen most már azt olvassa:

— A Duna jegén álló hadsereg ezután „felkönt lelkekesséssel...”

— Nem baj, pajtás, — cirógatja meg ilyenkor a

kis tatárfejet az ember — az a fő, hogy nagyra nőjj, majd megtanítanak téged akkor fenkölten lelkesedni. Ha követválasztáskor nem, adófizetéskor.

Aztán az se utolsó mulatság, mikor valamelyik Hüvelycsik Palkót arra ítéli a tanító úr, hogy rögtönzőn egy időhatározós mondatot. Palkó pedig nem olyan fiú, hogy sokáig kéretné magát, hanem kivágja, mint a parancsolat:

— Kutya *meleg* van.

Hát lehet ennél tökéletesebben meghatározni az *időt*? Hiszen a rómaiak is azt mondták, hogy „canicula”. Az is csak azt teszi, hogy „kutya meleg”. De hát a pedagógusokat sohase lehet kielégíteni. A tanító úr megmérgekedik.

— Szamár vagy, Palkó. No, Egri Verka, mutasd meg, hogy te okosabb vagy. Hamar egy szép időhatározós mondatot.

Nagyot villan a kis hajadon gyíkszeme s fekete kontyában meglibben a violaszín pántlika, ahogy hátraszegi a nyakát:

— Nemsokára az összes törököt kiverjük az országból.

S Egri Verka olyan diadalmasan néz végig az osztály fiú-felén, mintha ők volnának az összes törökök, akikre a sorsharag nehezedeni fog. Igaza is van neki, mert kivívta az egri nevet. Nemcsak időhatározós mondatot tudott, hanem a kül- és belpolitikai szakmából is letette a vizsgát.

Hát ha a magyar nyelvi oktatás is így felvidámítja az ember szívét, micsoda öröm lesz az, mikor

majd a német tudományokból vizsgáztatják a hűn utódokat a rókabögyösi járásban, meg az őszeséki kapitányságban !

Mindezt még csak megírhattam volna a szaklapban is, hanem a külön álláspontomat ott már nem fejthetném ki. Nevezetesen azt, hogy ha énéreám volna bízva, én egészen más népoktatási reformot csinálnék, mint amikről most tudok, hallok. Én bevezetném a népiskolába a kötelező rovásírást.

Ezzel több legyet is ütnénk egy csapásra.

Először is megmutatnánk vele Európának, hogy mi nem vagyunk rászorulva az ő latin-görög-zsidó ábécéjére s ez bizonyára nagyon megjavítaná a külpolitikai horizontot.

Másodszor a rovásírást nehéz megtanulni, ennél fogva a választójogot a rovásírástudáshoz lehetne kötni, amivel egyszerre véget érne minden vita, mert ezt a törvényt az ősök iránt való kegyeletből mindenki megszavazná.

Last not least: a destruktív sajtóval se lenne többet baj. Hiszen egy kiadós vezércikk megírásához legalább is egy öl fa kellene, hát még az országgyűlési tudósításhoz s ki bírná az ilyen vállalatot finanszírozni !

Viszont a sajtójogi megtorlás gyors és közvetlen lehetne s egyszersmindenkorra véget vetne a visszaesésnek. Csak az elkobzásnál egy-két „hasáb” kéziratot rá kellene ejteni a cikkíró fejére s a trifurcifer sohase faragna többet újságot a bicskájával.

Nem vetek neki tíz évet, hogy egész Európa eljut

a fejlődésnek erre a fokára, de előbb is eljuthatna, ha korunk végre kigyógyulna már abból a babonából, hogy „elvész a nép, amely tudomány nélkül való”. Ezt az idézetet sokszor hallani, a nélkül, hogy a szónokok gazdáját adnák az idézetnek. Igaz, hogy ez az idézet a bibliából való, de hát az se mind szentírás ám, ami a bibliában található. Attól függ, hogy hol mondják és ki mondja. Ez az idézet pedig csak az ó-szövegségből való, onnan is csak Hózséás prófétából s ezek olyan ténykörülmények, amik előtt nem lehet szemet hunyni. Mert, nem is beszélve a nevezett próféta nemzetiségéről, Hózséást maga a biblia is csak a „kisebb próféták” közé sorolja, akiből tizenkettőt fog egy kalap alá.

Hát én az ilyen tizenkettő-prófétának nem hiszem el a tudomány népmentő erejét. Különösen mikor tudok olyan népről, amit egyszer éppen a tudatlansága mentett meg.

*

1809-ben történt, mikor Napoleon másodszor szállta meg Bécsset s onnan szemet vetett Magyarországra. Elkészült a híres schönbrunni proklamáció, amely függetlenséget ígért a magyaroknak, ha a Habsburgoknak kiadják az úticédulát. A francia proklamációt Márton professzor úr, a bécsi egyetem tanára, aki titokban jakobinus volt, lefordította magyarra, Bacsányi Hof-koncipista úr, aki titokban szintén jakobinus volt — titokban az egész világ az volt, csak Napoleon nem — bele lehelte a maga parazsas lelkét. Ki is nyomatták szép nagy árkusokra

vagy ezer példányban. Most már csak olyan kellett volna, aki behozza Magyarországra. Rábízhatták volna ugyan a francia cirkálókra is, de azoktól nem sokat várt Marét úr, Napoleon államtitkára, a bassanói herceg. (Már csak olyan napóleoni herceg.) Az emberek a mennyország elül is elszaladnak, ha szuronyhegyen kínálgatják nekik. Aztán meg a cirkálók csak a határon patalléroztak. Marét úrnak olyan megbízható hongroisra lett volna szüksége, aki szabadon jöhet-mehet a hazájában s a dohányzacskójában hurcolhatja szét a forradalmat mindenfelé.

A bécsi francia követ, Andrèossy gróf (már csak afféle napóleoni gróf), tudta a dörgést a bécsj hotelekben s a Fehér Farkas-ból előhorgászta a megfelelő magyart, Tóth Jánosnak hívták, szolgabíró volt Temesben s olyan jó magyar volt, hogy úgy beszélt magyarul, mint Cicero.

Franciául ugyan nem beszélt, de Marét úr tudott annyit latinul, hogy „bene, benissimo, domine spectabilis”. Andrèossy úr pedig tudott annyit németül, hogy „Monsieur Jean Tót Gutman”. Aztán meg nem is kellett oda sok beszéd. Tóth János elolvasott a proklamációból annyit, hogy szélnek kell ereszteni a Habsburgokat, a többire azután nem volt kíváncsi. Ezt annyira istennek tetsző dolognak ítélte, hogy mindjárt parolát adott a franciáknak. Azok pedig adtak neki egy kis láda proklamációt, meg útlevelet, amivel keresztül mehet a francia őrségeken.

Az „útiköltség”-et úgy küldték utána a nemzetes

úrnak a Fehér Farkas-ba s ezzel igen felbőszítették. Ebadta franciái, hát ezek őt kupecnek gondolják? Azt hiszik, hogy pénzért csinál forradalmat? No ezért megfizetteti őket!

Hóna alá vette a ládát és beállított vele Bissingen grófhoz, a tartományfőnökhöz, aki intimsa volt Ferenc császárnak s a francia megszállás alatt is minden este fölment hozzá kártyát hányni a Burgba.

— Kegyelmes úr, ez, meg ez vagyok, erre, meg erre akartak fölbérelni a franciák, itt hozom a bizonyosságot — bontogatta ki Tóth János a proklamációkat.

— Mit? — rettent meg Bissingen gróf, s ha négy keze lett volna, mind a négyet hátra dugta volna. — Ilyen szurokba akar engem keverni az úr? Ez a rendőrfőnök ügykörébe tartozik. És én *nem*. engedem magam kompromittálni se egyik felséges császár előtt, se a másik előtt.

Meghajolt jobbra is, balra is, de mintha jobbra mélyebben hajolt volna. Ott a Napoleon képe lógott, a vőé, szemben vele a császáré, a felséges apósé.

A szolgabíró a szügyébe vágta a fejét és loholt Schillerhez, a bécsi policájfőnökhöz. Ez pedig kereken kijelentette, hogy ez politika, az pedig nem az ő ügykörébe tartozik. És bizalmasan azt a tanácsot adta a spektábilisznak, hogy hurcolkodjon el Bécsből, még szépen van.

A spektábilisz szót fogadott, mert nem akarta kívárni, míg a császár főemberei mint árulót jelentik föl — a franciáknak.

Már megyek is, — mondta ijedten — de ezt a ládát itthagynom az úrnak.

— Amice, az Isten szerelmére, csak nem akar szerencsétlenné tenni? — rimázkodott a policáj. — Ha Istent ismer, arról se szól soha senkinek, hogy itt járt nálam.

Jó ember volt Tóth János — Gutman! — nem akart senkit bajba keverni, cipelte magával a veszedelmes ládát egész Dunaszentpálig, ott azonban a birkalegelőn behajította egy kiszáradt kopolyakútba, a hóhér szerencsétlenkedjék vele tovább.

De bizony már elkésett élete megjavításával. Valami bécsi, szélre lesben álltak rá a győri nemesi tábor cirkálói s vitték nagy diadallal Győrbe Mecséry tábornok elé. Nem könnyű út volt, mert hamar híre szaladt, hogy az insurgensek elfogták Bónaparté-t s mindenki törte magát, hogy láthassa a híres korzikai fattyút. (Szállóige lett a zempléni főispán hazafias kijelentéséből, hogy százszor is levágná a fejét, ha egyszer szemtől-szembe lehuncutozhatná a fattyat. Azt azonban nem olvasom, hogy mikor Napóleon Bécsben járt, leruccant volna hozzá egy kis huncutozásra. De ez bizonyosan csak azért maradt el, mert egy zempléni főispán nem alázhatta le magát első vizitre egy jött-ment francia császárhoz.)

Mecséry nem sokat teketóriázott volna a „spión”-nal, azonban császár híre nélkül nem akasztathatott. Jelentést tett Bécsbe s onnan a szolgabíró kihallgatására valami Heeger nevű rendőrtanácsost küldtek

le, aki erdélyi szász származás volt s értette a szittya idiomát is.

A nemzetes úr nem titkolódzott, hiszen nem is volt mit titkolnia. (Wertheimer Ede, e kor történetírója a titkos nádori levéltárban találta meg a pör iratait.) Ártatlanságát azzal bizonyította, hogy kútba dobta a lázító iratokat.

— Ez aztán az igazi aknamunka! — csapta össze Heeger a kezét. — A magyar jakobinusok még a békákat is megmételtyezik!

— De hiszen ó-kút volt az — mosolyodott el Tóth János —, nem talál abban az úr egy fia-békát se !

Az nem lett volna baj, azonban a ládikát se lehetett megtalálni a kopolyában. Szerencsére megtalálták a kanászgyereket, aki azt előkaparta onnan.

— Megvan-e a láda? — vallatta a bécsi úr a fiút.

— Meg hát. Kutyaólat csináltam belüle.

— Hát ami benne volt?

— Nem volt abban semmi se, hallják.

— Dehogy nem volt. Papirosoknak kellett abban lenni.

— Hát valami olyasféle lim-lom volt — vont vállat a gyerek. — Azt kihajigáltam belőle, aztán a Gazsi bácsi szedte össze.

Gazsi bácsi dinnyecsősz volt, ennél fogva éppen aludt, mikor a hivatalos emberek rajta estek, hova tette az írásokat?

— Én? Az írásokat? — dörgölgette a szemét méltatlankodva a dinnyék pásztora. — Nem élt nekem semmi ivadékom írással, megkövetem az urakat.

Alig tudták vele megértetni, miféle írásokról van szó. Akkor aztán kivallotta, hogy ő azokat egy pipa dohányért nekiadta ennek, meg ennek a béresnek, akinek a felesége vajkofa, kell neki a papirosféle. (Még akkor nem hevert az úgy úton-útfélen, mint most.)

Másnapra megtalálták a vajkofát is, az elő is adta a papírkészletét, de a proklamációk nem voltak köztük. A szép nagy papírokat elkérte tőle a keresztfia, aki mézeskalácsos itt, meg itt és olyan mézeskalács-szászárokat csinál, hogy az igazira se száll annyi légy, mint azokra.

A nagytehetségű mézeskalácsos is megkerült, de a veszedelmes papírok már annál se voltak. Az az erdőkerülő vitte el őket, akitől ő a mézet szokta vásárolni.

— Aztán legalább megnézte-e kend, mi volt rájuk írva? — faggatta Heeger úr a mestert.

— Nézte a ménkű, uram, nem értek én ahhoz.

Három vármegyén keresztül egy hétig hajszolták Napoleon kiáltványát, mindenkit megnyaggattak, akinek a kezén megfordult, de egy lelket se találtak, aki olvasta volna. Valahol Lovasberény körül jártak, mikor a búzaföldek szélben megláttak egy árpával érő körtefát, ami fehér rongyokkal volt teleaggatva a sárgarigók megfélemlítésére. De hogy nagyon zörögtek a rongyok a szélben, Heeger úr odaugratott egy perzekútort.

— Nézd meg csak, fiam, micsoda pántlikák vannak azon a fán!

A legény odanyargal és jelenti, hogy a pántlikák azért zörögnek, mert papírból vannak.

— No, van-e rájuk nyomtatva valami?

— Van valami ákom-bákom — fogott össze belőlük egy marékkal a perzekutor —, de ehhez én hat-ökör vagyok.

Heeger úr elrikkantotta magát: Napoleon szét-hasogatott proklamációi ijesztgették a sárgarigókat.

— Gott sei Dank! Most már csak ennek a földnek a gazdáját kell előkerítenünk!

Az is meglett, bocskoros nemes volt, éppen a kukoricáját töltögette kapával. A gyerekei ott rezsegték körülötte, mindnyájának proklamációból való csáko billegett a fején. Az ép példányok az eszterháj alá voltak begyűrve, lehetett még belőlük vagy száz darab.

— Olvasta-e kend őket? — kérdezte Heeger a gazdát.

— Olvasta a nyavalya, nem vagyok én se pap, se kosta — felelte a gazda.

*

Így bukott el Napoleon forradalma a Dunántúl és ezért dicséretreméltó a tudatlanság. Tessék elgondolni, mi lett volna abból, ha már akkor is tudtak volna olvasni a célszerű szegény emberek.

Az lett volna, hogy most a Bourbonok is, meg az Orleansok is, meg a Bonaparték is a mi trónkövetelőink volnának. De a mi kedvünkért tán még Valois-k is kerülnének s végkép meg kellene szakadni a lojális magyar szívnek.

Hős volt-e, vagy bolond, ki tudná azt megmondani? Minden távlat dolga s a mai idők távlatából hősnek is lehet nézni, hiszen most szobrot emelnek neki abban a londoni sikátorban, ahol született. Aminthogy hősök is vannak, akik idő múltán boldoknak fognak látszani.

Bradlaughnak hívták s száz ember közül nyilván százegy se tudná így kívülről megmondani, hogy kötéltáncos volt-e, vagy külügyminiszter, ami különben elég rokon foglalkozás egymással. Pedig negyven-ötven esztendővel ezelőtt a legismertebb európai újságnevek közé tartozott. Angliában még szappant is neveztek el róla, ami mindig biztos kritériuma a népszerűségnek. Minálunk meg épúgy megtorkolázták egymást miatta az emberek, mint most Mussolini miatt. A Pesti Napló, meg a Magyar Állam pedig minden héten vezércikkpárbajt vívott miatta, noha veszekedésre való alkalomért akkor se igen kellett a magyar sajtónak a szomszédba menni. De hát olyan különös dolgokat csinált ez a Bradlaugh, hogy lehetetlen volt észre nem venni. A maga korában afféle fenegyereknek tetszett, mint most... ej, az ördög tud választani a sok közül !

Charles Bradlaugh angol politikus volt s a legtipikusabb self-made-man. „A szenvedések iskolájában nőtt fel, ahogy a legújabb magyar lexikon mondja róla. Tizenegy éves korában már maga kereste a kenyerét, ló-ó-futója volt annak az ügyvédnek, akinél az apja írkokoskodott. Tizennégy éves korára ő is felvitte az írkokosáig, aztán pénztáros lett valami köszvényavállalatnál s minden szabad idejét a könyvek és a templom közt osztotta meg. A könyvek mindenféle vallási kételyt ébresztettek benne, mire temploma öreg papját kérte meg, hogy űzze ki belőle az ördögöt. Az Öreg tiszteletes azonban nem a szkepszis ördögét űzte ki belőle, hanem őt magát közösitette ki az anglikán egyházból. Erre a fiatal magántudós kiadott két röpiratot, az egyikben azt a bolond kérdést vetvén fel, hogy miért éheznek az emberek¹? — a másikban azt, hogy van-e az embernek lelke? Egyúttal belépett a szabadgondolkodók társaságába, ahogy az angol radikálisok akkor nevezték magukat.

Itt kezdődött aztán Bradlaugh egész életre szóló harca az angol puritanizmussal, — vagy a szigeti képmutatókkal, ha a Galsworthy regényeimé jobban tetszik. Először a szülei tagadták ki a szeretetükből, mivel másból nem tagadhatták ki. A testvérei elfordultak tőle, mint bélpoklostól. A vállalat elbocsátotta az állásából. Erre házaló lett s miközben ócska kabátokért róttá London utcáit, megtanult franciául, latinul, görögül és zsidóul. A különös házaló bizonyos nevezetességre tett szert Londonban, politikai

és vallási mítingekben voltak is sikerei, de üzleteket nem tudott csinálni. A barátai csupa kabáttalan miszterek voltak; akiknek lettek volna eladó kabátjaik, azok nem álltak szóba az ifjú handléval, akiről a konkurrensai azt mondták, hogy ateista.

Hogy az éhenhalástól megmeneküljön, beállott egy dragonyos-ezredbe s úgy látszott, hogy karriert csinál, mert ezrede legjobb vívója és lovasa lett. Csak-hogy a radikalizmusa itt is bajba keverte a feljebbvalóival, akik elviselhetetlenné tették számára az angol király ő felsége uniformisát. Szerencsére valami vénkisasszony-nagynénjétől örökölt annyit, hogy kiválthatta magát a katonaságtól. Most megint beállt egy ügyvédhez, aki felismerte a tehetségét, rábizta irodája legnagyobb ügyeit, csak azt kötötte ki, hogy egyre szaporodó és egyre radikálisabb hangú röpirataira ne tegye ki a veszett hírű nevét. Az élet megalkuvásokból áll és Bradlaugh álnevet választott, még pedig egészen jóhangzásút. Ikonoklasztnak, képrombolónak nevezte el magát jogi, filozófiai, társadalmi, történelmi, teológiai tanulmányain, amelyek egyre nagyobb feltűnést keltettek s minduntalan öszeütközésbe hozták a rendőrséggel. Nemcsak tollal, hanem szóval is agitált, felolvasásokat tartott mindenfelé s azok jövedelmét, ezer font sterlinget — elküldte Garibaldinak a marsalrai expedícióra.

Pár évi ügyvédsegédeskedés után önállósította magát s most már sokat keresett. De azért mindig nyomorúságban élt, mert amit el nem jótékonykodott a

keresetéből, azt fölemésztették a rendbírságok. Legnagyobb bajában megint örökség segített rajta. Valami gazdag angol, aki nagy bámulója volt a szegényekért küzdő Bradlaughnak, ráhagyta az egész vagyonát. Ebből nyomdát vett, eszméi propagálására lapot indított Annie Besant-tal, a teozófus asszony-nal s elnöke lett a szabadgondolkodók társaságának és a földbirtokreform-ligának.

Ekkor már világszerte ismerték a nevét s mikor a northamptoni kerület 1880-ban radikális mandátumot adott neki, mindenki számított rá, hogy a fanatikus Bradlaugh tengelyt fog akasztani a tradíciókhoz mereven ragaszkodó angol parlamenttel. S csakugyan, még el se foglalta a helyét, már megkezdődött a harc, még pedig az eskü-kérdésben.

Nincs a világnak parlamentje, amelyben az eskü körül annyi vihar lett volna, mint az angol parlamentben már Erzsébet kora óta. Akkor még csak anglikánok lehettek képviselők s azoknak arra kellett esküt tenni, hogy a római pápával minden közösséget megtagadnak. A hannoveri ház már a Stuartok ellen is letétette az allegiance, supremacy and abjuration hármass esküjét. Idővel aztán, hogy megromlott a világ s a katolikusok, kvekerek és zsidók számára is megnyílt a parlament, azok használatára külön-külön esküszövegeket csináltak szenvedélyes viták közt. Végre Viktória uralkodásának derekán csináltak egy generális esküformát, amibe minden felekezet belenyugodott:

— Esküszöm, hogy a királynő o felségéhez és utó-daihoz hű leszek és engedelmes. Isten engem úgy segítjen!

Bradlaugh azonban mindjárt az első ülésen kijelentette, hogy ő még ezt az esküt se teszi le, mert ő az esküben nem hisz, hazudni nem akar, ellenben ünnepélyes nyilatkozatban ígéri meg, hogy amit mások esküvel fogadnak, ő azt legalább is olyan szentül megtartja, mint mások az esküt.

Ez a brutális őszinteség whigeket, torykat egyformán föllázított. Közakarattal kimondták, hogy most már Bradlaughtól se esküt, se nyilatkozatot el nem fogadnak, sőt a parlament tagjának el nem ismerik. S mikor mégis a helyére akart ülni, akkor lefotgák és bezárták a parlament börtönébe és csak másnap bocsátották szabadon. S mikor másnap is megjelent az ülésteremben, a parlamenti őrség egyszerűen kidobta onnan. Három hasonló kísérlet után egy évig csöndben maradt, mivel a bíróság is a parlamentnek adott igazat.

Egy év múlva az új választásoknál a kerület újra egyhangúlag megválasztotta, de a parlament most se fogadta be. Pedig nem kisebb ember, mint Gladstone igyekezett amnesztiát adatni az eskütagadónak, aki már ekkor nem is volt olyan ellensége az eskünek, csak az ó-testamentumot akarta belőle megtakarítani. Amikor ügye fölött a leghevesebben folyt a vita, észrevétlenül odalopódzott a Ház asztalához, kivette a

zsebéből az új testamentumot, meg egy ív papírt, amelyre előre ráírta az eskümintát. Azt fennhangon elolvasta, megcsókolta a bibliát s kijelentette a Háznak, hogy most már a törvény értelmében elfoglalta a helyét.

A Ház alig tudott magához térni a meglepetésből s a nagy zenebonában kimondták, hogy az esküt el nem ismerik s Bradlaugh kizárását mindenkoron fenntartják.

A dolog rendkívül felkavarta egész Angliát. Népgyűlés népgyűlést ért s azok miatt a konok politikusnak tömérdek port akasztottak a nyakába, arra számítván, hogy a perköltségek majd csödbe juttatják, ami a mandátum elvesztését vonta volna maga után. A hajsza azonban a tömegek rokonszenvét Bradlaugh mellé állította, aki hívei anyagi támogatásában is részesülve, állta a harcot, nemcsak mint politikus, hanem mint ügyvéd is. Bepereltette magát a választókerületével, amely azzal vádolta, hogy nem foglalja el helyét a parlamentben. Bradlaugh azzal védekezett, hogy ő letette az esküt s maga a Ház akadályozza meg kötelessége teljesítésében. így provokált ki bírói határozatot, amely felmentette őt választói vádjá alól, ennél fogva esküjét érvényesnek ismerte el.

De esztendőök teltek el e döntés meghozataláig s Bradlaugh csak 1885-ben foglalhatta el helyét a parlamentben, teljes bocsánatot pedig csak 1891-ben kapott, három nappal a halála előtt. Akkor határozta

el az alsóház, hogy tíz évre visszamenően kitörli jegyzőkönyveiből a Bradlaugh megbélyegzését. Lehet, hogy őszintén megengesztelődtek a haldoklóval szemben, de az is lehet, hogy féltek tőle, hátha a legfelső fórum előtt újra kezdi a port. S mit lehet tudni, az Úristen kinek ad igazat?

NORTH BRITON

Igaz-e, hogy az egész világon esteledik — a hajnalnak? Igaz-e, hogy az emberiség megunta a világosságot és a sötétség felé fordítja fáradt arcát? Igaz-e, hogy a lelkek szomjú nyájai eliszonyodtak a széles országutak mellett csörgő forrásoktól, amelyeknek olyan különös neveik vannak, mint liberalizmus, demokrácia, evolúció és elomlott várkastélyok holt vizein akarnak éledni?

Sokan mondják, hogy így van és szemre nem *h* minden igazság nélkül. Európa neve etimonja szerint az Erebosz szóval függ össze, az pedig sötétséget jelent. Sok évezrede annak, amikor a föníciai hajósok ezt a nevet adták annak a világrésznek, ahol a tírusi és szidoni partokról nézve lemegy a nap és talán soha nem borult még olyan alkonyati firmamentum Ereb földjére, mint a mi zilált arcú éveinkben. Erről sok szó esik, vannak, akik örülnek neki és vannak, akik elkomorodnak rajta, de van valami különös ebben a szokatlan természeti tüneményben, amit nem igen méltatnak figyelemre az európai élet csillagásai. A különös az, hogy amikor európaszerte hivatalos vallássá teszik a sötétség kultuszát, szerte a világon mindenütt hajnal-emberek emlékezetét ünneplik, akik évszázadokkal ezelőtt éltek s akiknek az elmú-

lásból fölidézett árnya is világít. Minden nemzet kalendáriuma tele van centenáris évfordulókkal s ahány halhatatlant ünnepelnek Assisi Szent Ferenctől Spinoza Baruchig és Byron lordtól Copernicuszig, az mind a világosság fia volt és egy embernyommal előrevitte a fáklyát az ős sötétben. Pedig a történelemben az éjfélnék is voltak fiai, akik dárdahegyekből kovácsoltak függőnyt a hajnal elé és ediktumokkal akarták útját állani a napvilágnak, — az örökösök élnek, de hol gyűjtanak áldozati tüzet komor árnyaiknak? Kinek jutna eszébe Torquemada-centenáriumot rendezni, vagy Alba herceg születési évét nyilvántartani? Gondol-e valaki arra, hogy szobrot kellene emelni Metternich Kelemen hercegnek, vagy előkaparni évszázadok levélhullása alól Bute lord, vagy Polignac herceg nevét? Pedig ezeknek az árnyaknak a kezei valamikor végigérték egész Európát és belekapaszkodtak a nap küllőibe, hogy visszafelé forgaszák, vagy legalább megállítsák a nagy világítót. S a mi szegény külön kis glóbusunkon, ahol még annak is százados ünnepet szenteltünk, hogy egy derék mágus madárcseresznyefákat ültetett a magyar írók tiszteletére, ki rendez centenáriumot a Pálffy Fidéleknek, az Apponyi Györgyöknek, a Jósika Samuknak, a Reviczky Ádámoknak és a Récsey Ádámoknak? Pedig azok igen derék konzervatív férfiak voltak, csupa fémjelzett koppantok. Arról sem ők tehetek, hogy nem bírták elkoppantani a napot, a jó szándék megvolt bennük és a becsületes magyar hazafiség is. Lelki berendezésük jobban megfelelt a mi korunké-

nak és korunk olvasókönyvei mégse őket állítják ideálul a jövő nemzedék elé és korunk népkörei mégse az ő halhatatlan szellemüket idézik magásra szárnyaló emlékbeszédekben. Ez nem azt jelenti, hogy a mi korunknak nem ők a politikai eszményképei, hanem azt, hogy az emberiség általános törvénye alól a magyar glóbusz se vonhatja ki magát: itt is csak hajnal-emberek világítanak bele az örökkévalóságba, de azok akkor is világítanak, mikor tilos a hajnal és az emberek fáradt arcukkal elfordulnak a naptól és a lelkek szomjú nyájai holtvizekre járnak.

... az angolok egy hajnal-ember ünnepére készülnek, aki kétszáz évvel ezelőtt született az angoloknak, de világot gyűjtött az egész világnak. James Wilkesnek hívták, újságíró volt.

— Mit gondol, Wilkes, — kérdezte egyszer tőle III. György király — akasztófán fog ön meghalni, vagy bujakórbán?

— Attól függ, Sire, — vont vállat Wilkes — hogy az; ön politikájával adom-e magam össze, vagy az ön ágyasaival?

Ezzel az elég ismert anekdotával körülbelül ki is merül, amit nálunk mostanában Wilkesről tudnak. Pedig valószínű, hogy ezt a párbeszédet nem is György királlyal gorombáskodta végig Wilkes, hanem a miniszterelnökével, Bute lorddal. De hát mindegy az, hogy György királynak hívják-e az abszolutizmust, vagy Bute lordnak, Wilkes nem tett különbséget a

gazda és szolgája közt és nem is igen tehetett. György király parancsolt Bute lordnak, a miniszterelnöknek, de a királynak meg az édesanyja parancsolt, az anyakirálynő. Erőszakos, zord természetű némbor, mintha a Shakespeare királydrámáiból lépett volna ki. A lojalis angolok azt tartották róla, hogy az ördögök kezességére bocsátották ki a pokolból. De a királyi palota gyerekszobáiban még rettentőbb ítélet mondtak róla:

— Mért vagy ma olyan hallgatag, Edward? — kérdezte egyszer kisebbik fiát, a glocesteri herceget.

— Gondolkozom, anyám — rezzent fel álmodozásából a fiúcska.

Annyi öreges komolyság volt a gyermek hangjában, hogy a királynőnek el kellett magát nevetnie.

— Gondolkodói¹? Te, te kis béka! És miről tudsz te gondolkozni?

— Arról, hogy ha nekem egyszer fiam lesz, azt nem fogom olyan boldogtalannak nevelni, mint ön engem.

Egy ember volt az angol birodalomban, akit boldoggá tett ez az asszony: az lord Bute volt. A fiú miniszterelnöke szeretője volt az anyának s aki parancsolt Anglia királyának, az szófogadó szolgája volt a fia szolgájának, a szép és vidám gentleman-nek, a három királyság legjelesebb táncosának. Kellemes oktondi volt, — mondja róla a történelem, amelybe III. György ő felsége azon a címen vonult be, hogy az ő dicsőséges uralkodása alatt vesztette el Anglia Észak-Amerikát.

Ilyen volt az az angol kormány, amely ellen harminc éven keresztül küzdött James Wilkes hírlapíró. Ahogy elvégezte a leydeni egyetemet, London egyik kerülete azonnal bevásztotta az alsóházba. Ez a tiszteletreméltó gyülekezet akkor majdnem csupa falusi esquireből állt, akikkel a kormány mindent megszavaztatott, amit akart. Wilkes, aki egy londoni szeszgyáros fia volt, nagyon kevesedmagával és teljes eredménytelenséggel képviselte a polgárságot. Néhány évi meddő parlamenti próbálkozás után a sajtóban találta meg azt az archimedesi pontot, amelyikből kiemelhetette sarkaiból a legkorruptabb rendszert, amelyet valaha látott Anglia. Skorpiókból fonott korbács volt ez a lap, a címe North Briton. A választások szabadságát, a választói jog kibővítését, a hitvallások egyenlőségét és mindenekfölött a sajtó szabadságát követelte az angol nép számára s Juvenalis mérges keserűségével és Swift démoni gúnyjával mart bele azokba, akik rabszíjon tartották Angliát. De abban, hogy élete végére minden megvalósult, a kormány ostobaságának majdnem annyi része volt, mint az ő mindent kockára tevő elszántságának.

1763-ban György király trónbeszédet mondott és azt így méltatta a North Briton negyvenötödik száma:

— Nem volt még olyan ígéret a világon, amit ez a kormány meg ne tett és megtartott volna...

Ez bizony 1763-ban sem ment bókuszamba, de azért Thackeray, a négy György portréjának megfestő je nem érti, hogy mért éppen a negyvenötödik számtól vesztette el az eszét György király kormánya. Negyven-

négy szám hengergette rá a támadások köszikláit s úgy tett, mintha azokat nem vette volna észre; a negyvenötödik szám csak kavicszem volt s erre felhördült. Nyilván a nemzetek gondviselése intézi úgy, hogy a kormányok kellő pillanatban legyenek ostobák. Parlamenti végzéssel lefoglalták a lapot s lord Halifax államtitkár a parlament nevében elfogatóparancsot adott ki Wilkes ellen. Pedig Pitt idejekorán megmondta, mi lesz ebből.

— Ne hívjuk föl az ország figyelmét a negyvenötödik számra, mert akkor mindenki elolvassa. Senkinek se jut eszébe éjszaka a háztetőre menni sétálni, de ha ezt törvényben tiltják meg, akkor egész London a háztetőkre mászik.

Ez elemi bölcsesség, de éppen az elemi bölcsesség elől szoktak a kormányok elzárkózni. Wilkest elfogták és parlamenti bíróság elé állították, nyílt sérelmével a Habeas Corpus Act-nak, amely szerint angol polgár törvényes ítélet nélkül le nem tartóztatható. Wilkes kijelentette, hogy a parlamenti bíróságot nem ismeri el illetékes bíróságnak és ezért egyetlen kérdésére se felelt. Erre a Towerbe zárták, de a londoni utca mozogni kezdett, úgyhogy pár nap múlva jónak látták a foglyot rendes bíróság elé állítani. Ez legelőször azt kérdezte tőle, milyen alapon fogták el, — kormányrendeletre, a parlament akaratából.

Az angol bíróságnak volt bátorsága kimondani, hogy a kormány és a parlament megsértette a törvényt s Wilkest rögtön szabadon bocsátotta. S mikor most már Wilkes pörölte be az államtitkárt a Habeas

Corpus megsértése miatt, az angol bíróságban megint volt annyi bátorság, hogy szembehelyezkedve udvarral, kormánnyal, parlamenttel, elítélte az államtitkárt s ezzel az egész kormányt és parlamentet.

Mire a pör véget ért, Wilkes lett Anglia legnépszerűbb embere. Tulajdonképpen a bíróságot illette volna ugyan az ünneplés, de az angol polgárság úgy érezte, hogy az csak kötelességét teljesítette, mikor megvédte az angol polgári szabadság legfőbb palládiumát. Wilkesben látták a szabadsághóst és ha valahol kimondták a negyvenötös számot, akár piacon, akár csapszékben, akár iskolában, arra mindig az volt a visszhang: Éljen Wilkes! Negyvenötösnek nevezték el a legjobban habzó sört, a legfutósabb lovat, a legpuhább selymet, a legdivatosabb nyakkendőt és a legfinomabb tubákot, arait azelőtt — király-tubáknak hívtak. És megesett az, hogy mikor a király egyszer bement a gyerekei játszószobájába, a kis walesi herceg azzal köszöntötte:

— Éljen Wilkes és a negyvenötödik szám, úgy-e, papa?

Egész Anglia a negyvenötödik számot akarta olvasni, amit Wilkes sajtója újra, meg újra nyomott. A kormány most már nem merte elkoboztatni, hanem javaslatot terjesztett a képviselőház elé, hogy a negyvenötödik számot hóhér által égetteti meg a parlament előtt. A derék esquirek, akik törvényeket és káposztafejeket tenyésztettek, megszavazták a North Briton tűzhalálát. Joguk volt hozzá, mégse lett belőle semmi. London népe eltaposta a máglyát, a lapot ki-

tépte a hóhér kezéből és diadalmenetben hurcolta végig a városon.

Semmi sem jellemezheti jobban az angol lelket, mint az, hogy a bíróság ítélete egyszerre törvénytisztelővé tette a kormányt. Most már a rendes bíróságnál pörölte be felségsértésért Wilkest, aki azonban külföldre utazott. Nem az ítélet elől menekült el, hanem a felelőtlen elemek elől, amelyeknek fogalma nem éppen modern találmány. Lordok törtek be a lakására, hivatásos orgyilkosok hívták ki párbajra, mint a „király barátai”. — Wilkes jónak látta a tengeret tenni maga közé és a hatalom közé. Évekig volt távol, de azalatt a neve fogalommá vált Angliában és mikor hazatért, Doverről Londonig triumfus volt az útja. Első dolga volt törvény elé állni a felségsértési pörben. Az angol bíróságnak, amely megvédte a törvényt fölfelé, volt bátorsága érvényt szerezni a tömeghangulattal szemben is. Súlyos pénzbírságra és börtönre ítélték Wilkest. A tömeg az első este feltörte a börtönt és kiszabadította a foglyot. Wilkes nem ellenkezett, de hajnalban önként visszament a börtönbe. A törvény elsősorban a törvényesség harcosát kötelezi.

Még a börtönben ült, mikor Middlessex nagy többséggel képviselővé választotta. A falusi nemesek parlamentje új választást rendelt el s most már egyhangúlag megválasztották. A parlament ezt a választást is megsemmisítette, egyben kimondta előre, hogy ha az új választáson Wilkesnek ellenjelöltje lenne s az csak egyetlen szavazatot kapna is, azt ismeri el

Middlesex követének. Egy ezredest léptettek föl ellene, vásároltak neki vagy húsz szavazatot Wilkes ezeröttszáz szavazatával szemben, s a parlament boldogan fogadta kebelébe Wilkes „legyőzőjét”. London polgársága erre azzal válaszolt, hogy a Westminsterből kizárt publicistát bevitte a Mason-Houseba, az országháza helyett a városházába, megválasztva őt London alderman-jává.

A döntő harc most kezdődött Wilkes és a parlament, illetve a sajtó- és az államhatalom közt. A parlament megtiltotta a lapoknak, hogy üléseiről tudósításokat közöljenek s a határozat ellen vétő lapok kiadót sorompója elé idézte, hogy ott térdenállva kérjenek bocsánatot. (Látnivaló, hogy a modern parlamentek nem tehetnek szemrehányást angol ősöknek. Az helyes ösztönnel meg akarta fojtani a rettenetes sárkányt, a sajtót, már pólyáiban.) Azzal is számot vetett a parlament, hogy lesznek renitens lapok is s ezekről külön határozattal gondoskodott. Minden angol alattvalónak kötelességévé tette, hogy a bűnös lapkiadót fogja el, ahol találja s hurcolja a törvény elé.

Akadtt törvényisztelő polgár, aki kezét vetett egy konok lapkiadóra és az alderman elé állította. Csak-hogy ez az alderman Wilkes volt. A lapkiadót szabadonbocsátotta és az elfogó ját vette eljárás alá, amiért kezét emelt egy szabad angol polgár ellen. Az alsóház most Wilkest idézte a sorompók elé és Wilkes méltósága díszjelvényeivel meg is jelent a képviselők előtt, de nem mint vádlott, hanem mint vádló.

— Önök először a lapokat kobozták el, mert azt hitték, hogy akkor elkobozhatják az angol nép szabadságjogait — vágta a szemükbe bíráinak. — Önök a törvényhozást gyalázzák meg, amikor engem, a törvény őrét akarnak gyalázzal illetni. Önök törvényszolgákat küldenek ellenem és elfelejtik, hogy engem az angol nép törvénytisztelete vesz körül őr-ség gyanánt.

Az angol nép törvénytisztelete erősebb volt, mint az abszolutizmus törvényszolgái. Wilkes bántatlanul távozott szegyenkező bírái elől s London polgársága egy év múlva lordmajorrá választotta s a király kénytelen volt fogadni legnagyobb ellenfelét, mikor az a képviselőtestület élén tisztelegni ment hozzá. S mikor Middlesex negyedszer is képviselőjévé választotta a lordmajort, egyetlen hang se emelkedett többé ellene, mikor helyét elfoglalta a Westminsterben. Hiszen ha most is kitiltották volna a parlamentből, talán királlyá kiáltják ki a londoniak az angol sajtószabadság megalapítóját, akinek emlékét illik tisztelni mindenütt a föld kerekén, ahol szabad sajtó van. És még jobban illik tisztelni ott, ahol nincs szabad sajtó.

*

Angolul F. W. Rae, németül Arehenholz, magyarul Reményi Ambrus írta meg Wilkes életét, akinek szobrát ez év októberében, születése kétszázadik fordulóján állítják fel Londonban. A szobor talapzatába talán a magyar biográfus szavait lehetne be-

vésni, aki Wilkes küzdelmes életének legfőbb tanulságát így vonta le — 1874-ben:

— Bizonyos viszonyok közt valamennyi politikai intézményt meg lehet, vagy meg is kell változtatni, talán el is törülni; azonban soha olyan kormánynak jó vége nem volt, amely kezét emelt a modern demokratikus társadalom leghatalmasabb és legpótolhatatlanabb tényezője, a sajtószabadság ellen.

A LÉGYCSAPÓ

Száz esztendővel ezelőtt az Isten kegyelméből uralkodó szuverének közt kétségkívül Husszein pasa volt a leghatalmasabb, az utolsó algíri dey.

Azaz hogy adjuk meg kinek-kinek a magáét: mindent Allah csinált, de azért Husszein maga is igyekezett.

Husszein pasának az apja fűgeáruló volt Szaloniki-ben, ő maga kuktaságig vitte a szmirnai basa konyháján, janicsárkodott Sztambulban, Aleppóban előléptette magát muderrisnek, vagyis törvénytárgyozónak és az elméletől már csak egy lépés volt a gyakorlatig: Kairóban beállt charadsiesnek, azaz harácsolónak, mostani magyarsággal adóvégrehajtónak. Ilyen szép előtanulmányok után minden jussa megvolt arra, hogy trónkövetelőnek lépjen fel, előbb azonban trafikos lett Algírban, a piráta-államban. Mint ilyen, nyilván mindig egyiptomi cigarettával traktálta a kalóz-generálisokat, amit azok úgy háláltak meg, hogy levágták szeretett fejedelmük fejét s helyette a trafikost ültették a tevebőrre. Ha az ilyesmi nem sikerül, akkor gyilkosságnak mondják és törvénytársi akta lesz belőle, ha sikerül, akkor államcsínynek nevezik és a világtörténelem ad neki iktatószámot.

Mindenesetre ez a Husszein csinálta eddig a legszébb karriert a trafikosok közt és lehet, hogy kései kartársai ezért írtak bolti címükre török basát.

Természetes azonban, hogy ilyen tarka múlt után az algíri szuverén nem vehette rossznéven európai kollegáitól, ha azok nem szólították „testvér”-nek és nem hívták meg keresztelőre, se a lakodalmára nem mentek el. (Ámbár alkalom lett volna rá elég, mert a dey még Ferenc császárnál is többször házasodott. Ferenc császárnak mindössze csak négy felesége volt, az is csak egymásután, a deynek pedig volt negyven felesége egyszerre.) Szerencsére Husszein nem volt nagyigényű ember, nem kívánt egyebet az európai monarcháktól, csak azt az egyet, hogy küldjenek követet az udvarába és ez bizonytalán elég szerény kívánság volt olyan nagy úrtól. Azt se kereste, hogy a követ legitimációja ki van-e cifrázva olyan szép tali-tarka betűkkel, mint amilyenekkel a kalifát megszokta tisztelni a diplomácia, vagy hogy pergamenre van-e írva, mint amilyen kidukált a perzsa sahnak, vagy hosszú papírra, mint amilyen az egyiptomi pasát illette. Az ilyenekben akkor igen nagy volt az európai diplomácia — de ez a világért se akar a mai diplomácia tökéletességének lecsökkentése lenni — és az etikett-kódex előírta, hogy az algíri deynek csak kisleveles levélpapír dukál és azon csak egy ujjnyi margót kell hagyni és a megszólítás csak „*Illustre et Magnifique Seigneur*”. Holott a tuniszi pasa *très illustre et magnifique* uraság volt és kétujjnyi margóval tiszteltetett meg.

A deynek azonban ilyen finomságok iránt nem volt érzéke. Neki csak az volt a fontos, hogy a keresztény követek nála minden hidsrakor, muharrem hó első napján tiszteletüket tegyék, neki boldog új esztendő t kívánjanak és gazdáik nevében némi kis megemlékezést átnyújtsanak. Ez lehetett louisdor, font, hollandi forint, rénusi tallér, zecchino, pistole, dukát, piaszter magyar körmöci, e tekintetben a dey nem volt váltogató. Csak annyit követelt meg, hogy az arany tiszta legyen és gyaur legyen. (Már hogy ne legyen körülnyírva.) Az emberséges muzulmán azonban azért se haragudott meg, ha valamelyik státus elspórolta tőle a boldog új esztendőt. Olyankor mozgósította a flottáját s ha az algíri kalózok valahol a Földközi-tengeren megpillantották az udvariatlan állam lobogóját, azt a hajót rögtön körülvették, bevontatták Allgírba, a rakományát elkobozták az államkinctár javára, az embereit pedig kihajtották a rabszolga-piacra és eladták a haza üdvére. Az első választás joga a deyt illette, azután jöttek a miniszterek és egyéb udvari méltóságok, majd az igazhitű, kalmárok; amit azok meghagytak, azon osztottak a görögök, olaszok, spanyolok, franciák és egyéb keresztény emberhúskereskedők. Mire a zsidók sorra kerültek, akkorára *úgy* kiszínelték az árut, hogy nekik már csak a rok-kant öreg tudósok maradtak. Ezekért okos ember egy réz-aspert se adott, mert semmire a világon nem lehetett őket használni, a zsidóknak azonban ezeket is egész ember árában kellett megvenni, mert így írta ezt elő az algíri alkotmány egyik alaptörvénye.

Persze a zsidók még a filozófusoknak is hasznukat vették, mert bérbeadták őket a többi keresztény fogolynak s ezek velük írták *haza a könyörgő* levelet a keresztény hatalmaknak, hogy váltsák ki őket a sanyarú rabságból.

Keresztény „hatalmak”! Nagyon helyén van itt a kérdőjel, mert nehéz megérteni, hogyan tűrhették az európai hatalmak ezt a tengeri betyárságot majd negyedfélszáz esztendőn keresztül. Hiszen akik a nagy francia deyt Szent Ilonára tudták juttatni, azok külön-külön is eltűszentehették volna az egész algiri patkányfészket. A deynek együttvéve se volt másfélmillió alattvalója, összevéve arabot, törököt, kabíit, szerecsent, renegátot, a saját asszonyait és gyerekeit. Mivel tudta hát vazallusává tenni az összes *keresztény* hatalmakat? Azzal, hogy egyiket kiját-szotta a másik ellen, ahogy a mostani deyk is teszik. Ha összeveszett a temberek-vel, amely nevezet nagyszájút jelentett és spanyol értetett alatta, akkor megengedte a korall-halászatot az ajnadsik-nak, vagyis a huncutoknak, ahogy a franciákat hívták és ha azok ketten összefogtak ellene, akkor ő tsokadsik-kal kacsintott össze, vagjás a posztólopókkal, azaz angolokkal. Nagy államférfi volt az egykori traíikos: mint az akkori hivatalos lap, a Hazai és Külföldi Tudósítások írta: „igen jól esmérte az európai államok politikai állapot ját valamint a különféle hatalmasságoknak, *összveszett* kinézését napkeletre nézve.”

(Úgy látszik, a kormánylapok mindig kedvelték a szép stílust.)

Nem is lett volna semmi baj se, a dey az európai hatalmak kölcsönös féltékenységének oltalmában uralkodhatott volna dicsőségesen, *míg* Allah el nem küldi érte Izrafil angyalt, vagy szeretett alattvalói ketté nem hasítják a fejét a tulajdon kardjával — ha nem lett volna a deynek egy szép légycsapója, amelyiknek ébenfa volt a nyele, borostyán a gombja, vízilóbőr a leffentyűje. De még ebből se lett volna veszedelem, ha a dey a legyek ellen hadakozik ezzel az országlászati szerszámmal, vagy a saját hátát verdesi vele vezeklésül, mint a francia kollégája, a kegyes X. Károly. Azonban a deynek az volt a rossz szokása, hogy nem annyira magán csapkodta a legyet a vízilóból származott leffentyűvel, mint inkább az alattvalóin, akkor is, ha azokon egy fiálégy sem volt található. Így esett meg, hogy 1825-ben két algíri gabonakereskedő hátán csattogott a légycsapó, Bacri és Busnack urakén, akik a pénzügyminiszter jelentése szerint már kétesztendei adóhátralékban voltak s ami még felháborítóbb volt, még a miniszternek kidukáló baksist se fizették *meg*. El lehet képzelni, milyen kutyakopogóst járatott ei a néhai adóvégrehajtó a két tsifud-dal.

— A bőrotök alul is kiszedetem a pénzt, piszkos ebek! — jövendölte nekik.

— Kár lenne a fáradságért, nagy úr — emeltek óvást a kalmárok. — Ha már nyúzathatnékod van,

inkább a frenki király bőre alatt kereskedj, mert ott találsz a mi pénzünket is.

A Bacri és Busnack-cég ugyanis gabonát szállított a francia hadseregnek még 1798-ban, az egyiptomi táborozáskor és azóta hiába sürgette a hétmillió frankját a különböző francia kormányokon. Most azt az ajánlatot tették a deynek, hogy követelésük felét átengedik neki, ha be tudja hajtani az összeget a franciákon.

— No, ezt ugyan előbb is megmondhattátok volna — húzott végig a társacég hátán mégegyszer a dey, de most már jóindulata jeléül. Azzal hívatta a külügyi pedinterét és levelet íratott vele Dumas úrnak, a francia külügyminiszternek, hogy szalajtsa csak a futárját azzal a hét millióval, de mindjárt!

Dumas úr tudta, hogy a dey nem olyan fiú, akivel figurázni lehetne, ennél fogva nem telt bele egy esztendő se, mire meghányta-vetette a dolgot miniszter-társaival. Akkor tudatták a nagy úrral, hogy a dolog rendben van, négy és fél millió frankot mindjárt fizetni fognak, mihelyst lesz, egy és fél milliót azonban ott fognak és letétbe helyeznek. Tudniillik különböző francia cégeknek ennyi követelésük van Bacri és Busnack urakon s a visszatartott összegből az igazolt igényeket fogja kielégíteni a francia kormány.

A dey rettentő dühbe jött, mikor az aktát megkapta. Mindenekelőtt végiglégyicsapózta az egész kabinetjét, aztán nekiült és saját kezével írt egy szigorú levelet a francia kormánynak. Az nem úgy van,

hogy majd a francia törvények döntenek el, mi kérésük van a párizsi zsidóknak az algíri zsidókon. Aki igazságot akar, az keresse Algírban, itt is van független bíróság és maga az alulírott államfő is kitanult törvénytudó. Tehát küldje a francia kormány azt a hét milliót addig, míg szépen van.

Csakhogy a francia kormány akkor már nagyon nem szépen volt. Forradalmi szelek fűjdogáltak és minden jel azt mutatta, hogy a kegyes uralkodó nem sokáig lesz kénytelen saját kezével ütögetni önmagát, el fogja azt helyette végezni a francia nép. Egyszóval a francia kormány nem ért rá a kalózkirályal levelezgetni. Kisebb dolga is nagyobb volt annál, cenzúrárt kellett életbe léptetni a szájjaskodó liberális sajtó ellen, parlamentet feloszlatni, új választásokat kiírni és új rendeleteket alapítani.

A dey türelmesen várakozott egy esztendeig, másfélíg. Akkor azonban idegesen szólította meg Deval urat, a francia követet, aki a többi európai követekkel bajrámünnepi tisztelegéssel volt nála.

— A te királyod annyi tisztességet se tud, hogyha egy másik uralkodó sajátkezüleg írt levéllel tiszteli meg, arra választ adjon?

Deval úr szeles francia volt, talán egy kicsit be is sörbetezett a baj rám örömére, elég az hozzá, hogy kedve szottyant egy kis napkeleti virágnyelvre.

— Mióta meri a sakál megszámloltatni az oroszlánt? — húzta fel a vállát.

Hogy erre mit felelt a dey, azt még a Gazette de France se merte egészen kiírni, pedig az hivatalos

lap volt. Csak annyit közölt a nyilvánossággal, hogy a dey többek közt dilensinek nevezte a francia király ő felségét, ami koldust jelent és menkios-nak, ami elmétlent tesz és jejidsi-nek, ami a leghízelgöbben fordítva is annyit tesz, hogy dögön élő. S aközben Deval urat úgy verte fejbe a légy csapónak boldogabb végével, hogy még akkor is dagadt volt a feje, mire hazaért vele Párizsba.

Polignac úr, a miniszterelnök nagyon megörült a dagadtfejű követnek.

— Uram, ön megérdemelné, hogy az egész fejét a becsületrend szalagjával pólyázzák be! Nem is sejti, mekkora szolgálatot tett őfelségének, amikor ilyen casus belli-t hozott nekünk.

Más választása nem volt a reakciónak, mint vagy szaladni, vagy egy dicsőséges háborút csinálni.

1830 áprilisában elment a deynek a hadüzenet, májusban kiindult Toulonból a francia flotta (100 hadihajó, 357 szállítóhajó, 37.000 főnyi hadsereg Bourmont tábornok vezetésével, június 13-án megérkeztek Algír alá s július 5-én a dey már megadta magát országostul. Azaz, hogy az országát kiszolgáltatta kényre-kegyre, magának azonban kikötötte a szabad elvonulást egész házanépestől és egész kincstárostól. A július 5-iki győzelem híre már július 9-én Párizsban volt — a Hasznos Multságok igen álmélkodik is rajta, hogy „a szárnyas bokájú Mercuriusnak csak kilencvenhat óra kellett ezen tetemes út megtételére.” (A magyar sajtó is szokatlan gyorsan

informálódott — már három hét múlva tudatja az újságolvasó nemzettel, hogy Algír elesett.)

A júliusi forradalmat azonban már nem állíthatta meg se az olcsó győzelem, se a káprázatos hadisarc. Olcsó győzelem: mindössze 5200 hősi halott, abból is 4000 a dinnyeevés halottja volt; 3 millió ellőtt töltevény, annak is felét örömben lövöldözték el a békekötés után; 43 millió frank hadiköltség, arról se adtak bélyeges nyugtát. Ami pedig a hadisarcot illeti, csak ezüstpénzt annyit találtak a kalózállam kasszájában, hogy hirtelenében csak a térfogatát mérték meg a rakásnak: 1800 köblábat tett. Az aranyzsákmány értékét 120 millió frankra tették, de ebbe nem volt beleszámítva az a négymillió frank, amit a fővezér csak úgy rövid úton küldött haza a feleségének, ezzel a gallosan elmés felírással: Bourmont tábornok szennyese ...

Mire a száműzött dey kincshajója kikötött Menorca szigetén, akkorra X. Károly lába alól is kiszaladt a föld. Hanem a franciák úgy megvetették a lábukat Algírban, hogy azóta se jöttek ki.

*

Olvasom, hogy a franciák nagy dínom-dánommal ülik meg a százéves jubileumot. Bizonyára Algír dicsőséges meghódításának történetét is megírták s azon nagyon fel fognak lelkesedni a francia iskolás-gyermekek. Kár, hogy a légycsapó szerepét ki fogják belőle hagyni, mint ahogy az ilyen légycsapók mindig kimaradnak a történelemből. Pedig náluk nélkül tán nem is volna történelem.

DE MORTUIS ...

Van nekem valamelyik novelláskötetemben egy tárcám, amelyikben a jámbor Leopoldus császár szerepel, aki fejét vétette ugyan Zrínyinek és Frangepánnak, de legalább misét mondatott a lelkük üdvéért, még pedig kétezeret. (Futotta az elkobzott uradalmakból.) A tárcába ugyan nem ezen jeles cselekedete révén került bele a nagy uralkodó, hanem csak a szája és orra révén, amelyek közül az első a másfél esztendőös tevecsikó szájához hasonlított, a második pedig a szép szömörcsögös patlidzsán-uborkához.

Van nekem továbbá egy öreg törvénytudó barátom Pesten, magasállású bíró-ember s ez a múltkor összetalálkozott a novelláskötetemmel. A találkozásnak az lett a következménye, hogy a héten valami sörházbeli találkozásnál hátbaütött a törvénytudó és azt kérdezte tőlem, izgat-e engem a királykérdés. Megmondtam neki, hogy még eddig nem igen tapasztaltam ilyesmit se magamon, se azokon a magamformájú embereken, akikkel el szoktam tereferélni. Úgy látom, a királykérdés leginkább azokat izgatja, akik királyok akarnak lenni, vagy a király abroszához akarják törülni a késüket.

— Nono — mondta a bíró —, hát ahhoz mit szólsz

majd, ha úgy fordulnak az idők, hogy számonkérlek tőled azokat a szép napkeleti metaforákat, amiket Lipót császárról írtál? Tudod-e, hogy azokért téged be is csukhatnak?

Természetből igen ijedős ember vagyok, de erre az ijesztgetésre el kellett nevetni magamat.

— Pajtás, annyit én is tudok a lojalitásból, hogy az élő királyoknak mindig nemesmetszésű szájuk van. De a halott királyok szájáról, orráról, füléről nincs tán törvény?

— De igenis van. A holtak meggyalázása tilos.

— Nehéz lenne engem olyanon érni.

— Ohó, hát a „teveszájú” császár? Az ember ne állítson olyant, amit bizonyítani nem tud.

— De én bizonyítok ám, ha arra kerül a sor. A Lipót-érmekkel is, meg Evlia Cselebi-vel is. Ezt a becsületes öreg muzulmánt idéztem én a Magyar Tudományos Akadémia fordításában. Még pedig nem is szó szerint, hanem szelídítve. Mert nem akartam a felelősséget magamra venni azért, hogy arra az egykorú portréra fiatal asszonyok rácsudáljanak.

— De nem tréfa ez, barátom — sodorta paragrafusba a szakállát a bíró. — Csak az a szerencséd, hogy a felséges úrnak se apja, se anyja, se testvére, se felesége, se gyereke nem él már, tehát senki se kérhet ellened bűnvádi eljárást.

Hát én ezen is csak nevettem, amire aztán a bíró kirázott a kabátja ujjából valami konkrét esetet, nem is olyan régít. S erre be kellett látnom, hogy a nekem forrás gyanánt szolgált Evlia Cselebi is

ugyan pórul járhatott volna, ha idejében el nem hurcolkodik a tubafa alá. Persze nem számított rá a vén tökéletlen, hogy a halála után kétszáz esztendővel a hitetlen gyaurok előkotorásszák a konstantinápolyi archívumokból, amiket ő összehazudozott s azokat közhaszonra ki is nyomatják.

No, ő majd csak eligazítja a dolgát odaát a Leopoldus imperátorral, ellenben ki igazít útba engem, hogy mit szabad írnom a halottakról, mit nem, abban a történeti regényben, amelyiknek most végzem a *műtanrendőri* bejárását? Például most veszem észre, hogy Evlia Cselebit az előbb vén tökéletlennek mondtam, holott ő igen nagy ember volt a maga idejében a padisáh színe előtt, nagykövet, meghatalmazott miniszter, minden zavaros lében kanál diplomata. (Hiszen azért kellett meséskönyv gyanánt olvasni a memoárjait.) Most már mit tudom én, nem lesz-e ebből afférunk a török testvérrrel? Hátha Kemál basa zokon veszi a dolgot és ráír a magyar kádikra, hogy halott ember emlékének meggyalázása címén varrjanak ökörbőrbe és hajítsanak bele a Tiszába?

Kértem én a pesti törvénytudó ijesztgetése után felvilágosítást más, nálam okosabb emberektől is, de mindenki csak a vállát vonogatja. Azt mondják, ennek a kérdésnek nincs irodalma, a kazuisztika ilyen eseteket nem igen ismer, ezek csak majd ezután kezdenek divatba jönni.

Hát azt elhiszem, hogy a törvény alkalmazása majd csak ezután jön divatba, de a halottak sérte-

getése legalább ezer esztendő óta divatban van. Annyira laikus létemre is ismerem a magyar történelmet, hogy ezt merem állítani.

Itt vannak például, hogy messzibbre ne menjek vissza, a Dugonics András följegyzései II. József koráról. Nem valami ritka könyv, negyven-ötven éve jelent meg az Olcsó Könyvtár-ban, megvan minden középiskola könyvtárában, de tudom magamról, ŐBgy a haza ifjúsága nem nagyon kapkod rajta. Pedig nagyon tanulságos olvasmány. Én is ebből tanultam meg már meglett fejjel, hogy az egyetlen lángeszű Habsburg még ki se hűlt, mikor a koporsójára már ilyen epitáfiumokat raggattak:

*Itt nyugszik Józsefünk végnyugodalmában,
Ő egész testének méltó rothadtában,
De szíve és feje épen meg nem hala,
Mert az mind a kettő kősziklából vala.*

Az öreg Dugonics úgy tesz, mintha meg is botránkozna rajta, hogy „a németek így megböcstelenítették a hamvakat”. Igaz, hogy József „minden zsírunkat kiszívta, a fejedelem nevet nem a főtül, hanem a fejestül szivarkozni állította, még a nemeseket is adó alá akarta venni”, — de azért a magyarok mégse tettek volna ilyent a halottal...

Persze, persze, hiszen a magyarok mindig lojálisak voltak élőkkel, holtakkal szemben. Példának itt van éppen Dugonics feljegyzéseiben az országbíró, Niezky gróf, József hírhedt intimusa, aki császári

gazdáját néhány évvel megelőzte a halálban. (Erről mintázza Jókai a Rab Ráby felejthetetlen Bihászman-ját.)

— Eltemették pedig ezen gróf Niczkyt a budai várban levő öreg templomnak kriptájába — írja Dugonics —. Másnap, eltemetése után ezen verseket ragasztották az kriptának ajtajára:

*Itt fekszik átkozott anyának rossz fia,
Hitet szegő rossz férj s rosszabb atya,
Kiben nem érzett a kevély szív másért,
Magának élt, magát nyaló barom.
Udvar mosolygását kereste csillgul,
Megdőlt hazánk vesztével is.
Vándor, kiben pezseg magyar vér,
E sírkőnél kicsit megállapodj:
Csak még leköphedd s átkokat ragaszthatsz
Halmára, hol rothad hazánk döge.*

Erős a gyanúm, hogy ezt a szép gyászverset maga András tisztelendő szerkesztette, akiről az a klapanica járta a „pesti tanulmányok mindenségében” — ilyen díszes neve volt akkor az egyetemnek — hogy „Dugonics András, szegedi gulyás, goromba, mint senki más”. De azért eszem ágában sincs, hogy feljelentést tegyek András tisztelendő ellen halott emlékének meggyalázása miatt. Hiszen ha én lettem volna kortárs a Bihászmannak, talán én is belesegítettem volna a sírversébe. (Ha másért nem, a szegény Ráby Mátyás miatt.)

Ellenben Haller Sámuel báró, magyar mágnás és osztrák generális a 18. században, nem volt kortársa Aba Sámuelnek, a harmadik magyar királynak az Árpádok nemzetségéből és Sámuel báró mégis úgy meggyalázta Sámuel királyt, hogy másfélszáz év után is szégyenli magát miatta az ember. Mert Sámuel báró nem ringy-rongy papírra írta a halottgyalázást, hanem márványba vésette a sári borospincében, amelyről azt tartja a legenda, hogy benne porladt el a boldogtalan palóc- király, akit népe „apá”-nak nevezett el, a barát-történetírás pedig megtett sátán-fajzotta hóhérnak.

Mátrai falu ez a Sári, most Abasárnak hívják, így van benne a lexikonban is, amely azt mondja, hogy a boráról híres. (Pedig inkább a papjáról híres, mert annak az írásáról mindenki tudja, hogy egy az értelme akár elülről hátra, akár hátulról előre: „a sári pap írása”.) Az is benne van a lexikonban, hogy Aba Sámuel király itt kolostort alapított s mikor a ménfői csata után a saját népe levágta — akkor is lojálisak voltunk — annak a kriptájába temették. A monostor aztán elpusztult, de a kripta megmaradt, csakhogy borospince lett belőle, amelyben még a múlt század elején is lehetett csontokat látni. Haller Sámuel báró 1773-ban latin fel írásos emléktáblát emeltetett Aba király hamvai fölé.

Hogy kripta volt-e valaha ez a borospince és a harmadik Árpád- király hamvadt-e el benne, nem bizonyos. Hanem a vörös márványtábla, amit Sámuel

báró emeltetett és az a kronostichon, amit belevéselt, az bizonyos, mert az még ma is megvan.

— Ebben az üregben temettetett el Aba Sámuel, Magyarországnak ez az istentelen harmadik királya, ez az országpusztító, bárványimádó és kegyetlen lator király — mondja az „emléktábla”. — Álmélkodjatok a sors forgandóságán, halandók! A királyi mauzóleumból borospince lett s a halál véres zsákmánya helyén szívvidámító hordók dagadoznak! Ettől a vértől piros a falernuminál jobb sári bor! Igyál hát belőle, vándor és pirosodj te is!

Elismerem, hogy ez a márványtábla nagyon érdekes kortörténeti adalék úgy a Mária Terézia korához, mint a régi földesúri pszichéhez. Levonom belőle azt a tanulságot is, hogy Sámuel báró a klasszikus költészet emlőin növekedett, meg azt is, hogy a piros bor mindig jól állt a honfibúhoz. Hanem azért mégis azt hiszem, ennyi rosszat mégse lett volna szabad köbe vésetni Aba Sámuelről még akkor se, ha nem magyar király lett volna, hanem például — darabont főispán. De hát a palóc törzsfőnök nem volt darabont. A nemzeti visszahatás vezére volt a német-olasz kurzussal szemben. A mai nomenklátúra szerint „fajvédő” király volt, aki a jött-ment Péterhez húzó főurakból, a „legitimisták”-ból ötvenet levágatott s nyilván ezért keverte rossz hírbe a győzelmes ellenforradalom. De akárhogy volt: a honfoglalók királyi vére folyt benne, Szent István koronáját viselte s a magyar nép azt a nevet adta neki, amit ezer esztendő alatt Kossuth Lajoson kívül nem adott senkinek: „apá”-nak hívta.

Én elhiszem, amit mindennap hallok: hogy nincs több olyan lojális nemzet, mint a magyar. (Legfeljebb azt teszem hozzá sok-sok tapasztalat alapján: éjfélig.) De nem hiszem, hogy lett volna a világon nemzet, amely a saját véréből való királyának ilyen meggyalázását eltűrte volna, sok évszázaddal a halála után.

Ugyan a magyar se tűrte volna el, ha Aba Sámuel az ausztriai házból származott volna. Akkor még a törvény se tűrte volna el.

AZ ALEPPÓI BASÁRÓL

Az aleppói basát, aki nem tudott törökül, Murád Tevfik-nek hívták. Magyar neve is volt, noha magyarul se tudott: magyarul mai napig is Bem apó-nak hívják.

Bem apóról mindenki tud annyit, hogy — nini, mennyit is tudunk Bem apóról? Hát valamivel többet, mint amennyire az iskola tanított bennünket, az emberélet útjának felén túl csellegő magyarokat. Abban a könyvben, amelyikből az én nemzedékem tanulta a haza történetét, Bem tábornoknak a neve se fordult elő. Nem hát, mert vagy lojális nép vagyunk, vagy nem, a kiskésit neki. És mivel mi mindig lojális emberek voltunk éjfélig, a tantervet pedig rendszeren éjfél előtt szokták készíteni, különös tekintettel a hazafiságra, hát Bem apót egy kicsit kiszabták belőle. No, nem egyedül, hanem többedmagával együtt. A peloponnesosi háborúnak hetek jutottak, a pun háborúkat hónapszámra mérték, de a szabadságharcot öt perc alatt lenyelte a tanterv minden dicsőségével együtt. S akkor is majdnem azt a fohászt küldte utána, amit a paraszt akkor szokott mondani, ha forrón nyelte le a gombócot...

Szerencsére Petőfi nevű tanítója is volt az embernek, meg Jókai tanár úrhoz is járt iskolába s így

mégis csak tud egyet-mást Bem apóról. Osztrolenka véres csillaga. . . Piski csata . . . Igen, rémlik valami. Csúnya, mogorva kis ember volt, bolondos egy kicsit. Abból is látnivaló, hogy úgy szerette Petőfit, akit a tábornok urak, meg miniszter urak általában igen kellemetlen skriblernek tartottak. Aztán Tóth Béla sok anekdotát szedett össze az öregről, azokból is emlékszünk egyikre-másikra. Hogy is mondta csak azoknak a szász kamaszoknak, akik Löwenbundnak nevezték magukat és elnyávozták magukat, mikor a huszárok kezére kerültek?

— Weinye nyieht, Löwe, weinye nyieht, geh zu Haus, es geschieht dir nyix.

Szóval körülbelül tudunk annyit Bem apóról, amennyit általában tudunk nemzeti hőseinkről. De hogy miért lett belőle Murád Tefvik és hogy mire végezte, mint aleppói basa, arról még anekdotáink sincsenek.

A véletlen kezemre játszotta egy emigráns szabadsághős kéziratot naplóját, egy negyedfélszáz oldalas könyvet, amely nyilván nyomtatva, is adna annyit, mert olyan aprók a betűi, hogy szinte nagyító kell az olvasásához. Özvegy Kövessy Gyuláné úrasszony ajánlkozta nekem nagyapjának, Arvay László honvédszázadosnak a följegyzéseit, amelyekben, úgy nézem, sok az ismeretlen adalék a bujdosók életéről. Arvay László Sumlán elvált Kossuthéktól s több magyar emigránssal Bemhez csatlakozott, aki Aleppóban telepedett meg lengyelével. Bem halála után azonban elhagyta a kolóniát és Szíria, Egyiptom bebarangolása

után amerikai farmer lett, megtanulta a mérnökséget, a szakácmesterséget és a táncművészetet, majd Angliában próbált szerencsét, onnan még egy nagy keleti utat tett s tízévi bujdosás után amnesztiával került haza. Az igazán világlátott ember teljesen visszavonult a közélettől s tisztes öregséget ért meg, mint uradalmi tisztartó.

Memoárjai, úgy látom, egész terjedelmükben megérdemelnék a kiadást, most csak egy-két, Bemre vonatkozó följegyzést szedegetek ki belőlük, amelyek, amennyire én meg tudom állapítani, soha nem jeleltek meg nyomtatásban.

*

A „renegátok”: az emigrációs irodalomban állandóan így emlegetik Beméket attól kezdve, hogy áttérnek az izlám hitre, ami már Viddinben megtörtént, a bujdosás második hónapjában. A „renegátok” elég sokan voltak, Bemen kívül Kmetty, Guyon, Stein tábornok, vagy hetven tiszt, kétszázötven közember és néhány nő a magyarok közül, a lengyelek közül is vagy százan. Az első, aki kitért, Bem apó volt. Őt valószínűleg nem az a rémhír ijesztette meg, ami a többit: a törökök elhittették velük, hogy kénytelenek lesznek őket Ausztriának kiadni, hacsak az áttéréssel meg nem szerzik a török állampolgárságot. Bem, a lengyel vér, még gyerekkorában megesküdött, hogy élete fogytáig nem békül meg faja ellenségével s esküjét megtartotta, mint Hannibál. Megtartotta még hite fölál-dozásával is. Úgy számított, hogy mint török hadve-

zér újra kezdheti a harcot a muszkával. Ha IV. Henriknek Párizs megért egy misét, Bemnek is megért ez a kilátás egy piros fezt. Neki tudniillik ennyibe került az egész kitérés, ami pedig az igazhitűeknél, mint Árvay elmeséli, elég körülményes mulatság.

Mielőtt valaki törökké keresztelnének, bejáratják vele a város főbb utcáit, még pedig teveháton, hogy jobban kitűnjön a tömegből. Előtte jár a katonabanda örjítő muzsikával, mögötte pedig fehérlepedős bajadérok táncolnak, akik a zene szüneteiben *lilili-tet* süvöltenek sajátságos trillákban. A szájtátók dülcsaszával, dondurmával és egyéb émelyítőekkel kínálgatják a leendő hitsorsost, még a moschéba nem érnek, ahol a dervis és a szakim — az orvos — várják az áldozatot.

Stein tábornok és Zerlecky ezredes csakugyan teveháton nyargaltak be a mozlemin üdvösségbe, a többiek azonban ilyen áron nem voltak hajlandók Mohamedet prófétájuknak vállalni. Erre aztán egyszerűbb ceremóniában egyeztek ki. Fölsorakoztatták őket Zia basa, a viddini mushir előtt. Szelim effendi fölolvastott nekik a Koránból egy strófát, amit utána mormogtak, elmondatták velük az ismert török hiszekegyet s akkor sorra járta őket egy török ezredes, meg egy őrnagy.

— Mi nevet kívánsz? — kérdezte az ezredes.

Aki tudott török nevet, mondott egyet, aki nem tudott, vállat vont, bánja is ő.

— No jó — mondta az ezredes s levévén a honvédsapkát az új igazhitű fejéről, odaadta azt az ör-

nagynak s belebújtatta a magyar fejet egy bojtos piros fezbe. — „Szizin ad Süli oiür”. (A te neved Süli lesz.)

A szertartás záradékaul az őrnagy a kezébe adott honvédsapkát az arcához emelte, beleköpött és illő komolysággal földhöz vágta, mondván:

— Szittim gyaur!

Így lett Bem apóból Murád Tevfik basa és hamarosan Aleppo kormányzója, akinek kijárt minden tisztesség és pompa, ami a padisah tábornokait megilleti.

Addig azonban, míg Aleppóba értek, sokat szenvedtek a balkáni téltől. A Bem kétablakos szobáját nyolc mangál melegítette — réz parázstartó — írás közben mégis megfagyott a tinta a szobában. Naponta kétszáz font finom faszenet tüzelt fel, éjszaka mégis ráfagyott a lehellete a fejealjára.

Egy darabig együtt ebédelt a kaszárnyákban az egész társaság, később azonban Bem, aki Stein tábornokot halálosan gyűlölte, külön tálaltatott magának, segédtisztjével Fialával és a naplóíró őrnaggal. Ők voltak a kedvencei s nekik kellett minden reggel megsétáltatni a kaszárnyaudvaron Bem két magyar vadászébét, a Milord-ot és a Komisz-t. Gyakran megesett, hogy a magyar ebek összemarokodtak a török kutyákkal s a hadilármára az öregúr mindig odaugrott az ablakhoz s onnan nézte a csata lefolyását. Ha Milord és Komisz vitték el a győzelem pálmáját, mindig kijárt nekik egy-egy szelet hideg birkahús.

Aleppóban nagy katonai parádéval és a Rákóczi-indulóval fogadta őket Szaid Musztafa basa. A „Hos geldi és szefa geldi” (légy szívből fogadott!) után maga kalauzolta őket a szállásukra. Külön kaszárnyát rendeztetett be számukra a szultán, francia szakácsot küldött nekik Sztambulból s megkérdezette, hogy van-e valami kívánságuk. A bujdosók olvasnivalót kívántak.

— Jó, meglesz — mondta a basa röviden s feljegyezte mindenkinek a kívánságát. A legtöbb német-török, vagy francia-török szótárt kért, mások Lamartine-re és Victor Hugóra kíváncsoztak, Bem — Napóleon hadjáratait kérte.

Pár hónap múlva egész könyvtárt kaptak Párizsból.

*

Murád Tevfik basa azonban nem sok hasznát vette a napóleoni taktikának. Milord és Komisz az ősi taktika szerint vívott harcokat az aleppói csifutokkal s egyébként csönd és béke volt Szíria fővárosában. Árvay László naplói megtelnek rodostói hangulatokkal s Osztrolenka véres csillaga kezd belefénytelenedni a polgári élet éjszakájába. Bem apó salétromkutatásokkal foglalkozik s villát építtet magának saját tervei szerint Aleppo kertnegyedében. Egyszer az angol konzul, White úr mosolygó arccal jelenti, hogy hírt kapott Magyarországról.

— Mondja, mondja ! — csillannak fel a fáradt szemek,

— Valami új konstitúció készül...

— Ej, mi közünk nekünk ahhoz! — legyint Bem apó s elkezd beszélni a bagdadi görögdinnyéről. Hogy micsoda nagyszerű teremtése az az Istennek! Azt mondják, kétszáz-kétszázötven fontosra is megnő, majd kipróbálja jövő tavasszal, ha megéri...

Ezen elmosolyodnak. Még otthonról ismert rögeszméje az öregúrnak, hogy őt 1850-ben temetik el. Fiatal korában kétszer is látta álmában a sírkövéte s mindig 1850 volt rajta.

Az 1850-ik esztendő pedig már a vége felé jár. A sivatag arabjai már sokat nyargalásznak a városban. Murád Tevfik basa, aki járatlan az új hite szerint való kalendáriumban, azt hiszi, hogy ez valami sátorosünnepi készülődés. Török tiszték felvilágosították, hogy ha itt ünnep lesz, abban csak a Monkir és Nekir angyaloknak telik öröme, mert ők járnak kaszával az élet vetésében. Úgy hírlik, hogy a puszták fiai lázadásra készülnek a szultán új fermánja miatt, amely az eddiginek kétszeresére emeli az adót, meg az újoncot. Jó lesz résen lenni, megerősíteni a várat és idejében muníciót szerezni Sztambulból.

Osztrolenka véres csillagának a sors megadta azt a kegyet, hogy még egyszer ágyúdörgést hallhatott. De a sors kegye nagyon ironikus volt. Aleppo várfokairól nem a szabadság ágyúi dörögtek, hanem a török imperializmuséi s egy szabad nép harcát fojtották vérbe, amely az élethez való jogát követelte.

1850 december 10-én a halálangyal csakugyan lefogta a magyar szabadságharc legzseniálisabb katonájának szemét. Az a hír járta róla, hogy a szíriai klímában kiújultak régi sebei s ez a hír nem látszott alaptalannak. A vékonydongájú kis ember egész teste csupa sebhely volt már az erdélyi hadjárat idején is. Egyszer valamelyik csata közben az egyik tisztje nyugtalankodni kezdett, hogy elfogy a golyó, mire a másik azzal vigasztalta meg:

— Azért egyet se búsulj, komám, mert ha elfogy a golyó, elővesszük az öreget, van abban kis golyó, nagy golyó annyi, hogy kiségit bennünket.

Arvay memoárjai szerint Bemnek valami vigyázatlan fürdés ártott meg. „Kólikát kapott”, abból gyomor-baj lett, az orvosokat pedig mindig elkergette magától azzal, hogy nem élt ő soha patikaszerrel.

December 10-én reggel azonban mosolyogva fordult Kálozdy doktorhoz:

— Na, ez egyszer kapitulálok. Hozzátok azt a kotyvalékot!

Akkor azonban már nem lehetett rajta segíteni s miután megmondták neki a konzílium eredményét, nyugodtan várta a halált este 11 óráig. Az utolsó öröme az volt, mikor halála előtt egy negyedórával a francia konzul odahajolt fölé:

— Franciaországban kiűtött a forradalom!

Ha vakhír volt is, ha kegyes csalás, nagy jótétemény volt. Az örök forradalmár fölkapta a fejét, de fölegyenesedni már nem bírt, csak a szeme lobogása mutatta, hogy szállni készülő lelke a forradalmat

élteti. Aztán visszahanyatlott az ágyba és lecsukódott a szeme. Az utolsó sóhajtása ez volt:

— Szegény lengyel hazám, hát csak nem menthetelek meg!

Ez a halotti kép egy kicsit hasonlít a Székely Bertalan haldokló Petőfijére. De nincs benne semmi. Ha volt valaha gyakorlati fanatikusa a lengyel szabadságnak, az aleppói basa az volt.

*

Másnap reggel megkezdődtek a temetési szertartások az izlám rítusa szerint. Végtelen mosdatások forró vízzel és hideg vízzel, aztán letapasztották a testet valami fehér péppel, a szabók golycs lepedőbe varrták s úgy tették a koporsóba. A temetésnél a magyarok vállukon vitték ki a koporsót az udvarból, aztán átvették tőlük a pasák, a főrangúak, a papok s úgy adogatták kézről-kézre. Egész város ott volt a temetésen. Hatvan dervis énekelte a gyász-zsolozsmákat, „mely alkalommal igen harapni kellett a nyelvünket, hogy illetlenek ne legyünk”, — mondja Bem apó Mikese. A halotti beszédek után kivették a testet a koporsóból, úgy tették a sírba, fejfel napkeletnek. A földet nem kellett kapával húzni rá, mert a törökök markukkal hányják be a sírt, — a koldusok pedig néhány ezer piasztert szórtak szét.

*

A szultán türbét állíttatott a hős sírja fölé, olyant, hogy „nincs párja az összes temetőben”. A kis ká-

polna falai aranybetűkkel vannak televesve, egyik oldalán Bem életével, a másikon Korán-idézetekkel.

*

Bem hagyatékát elárverezték, valószínűleg a bujdosók kasszája javára, kivéve az elsőosztályú magyar érdemrendjét, egyenruháját és kardját.

Az érdemrend az volt, amit a piski csata után küldött neki a magyar országgyűlés egy hetven felé járó huszárezredestől, aki megcsókolta a tábornok csonka kezét és igen szép beszédet intézett hozzá — német nyelven. Mivel azonban az ezredes debreceni szittyá volt, egy hétig kellett neki készülni a német beszédre s akkor oly szépen mondta el, hogy Bem ezt válaszolta rá:

— Örökre sajnálom, hogy nem beszélem hazája szép nyelvét. Kérem, fordítsák ezt le nekem németre.

A félreértések tisztáztatván, Bem apó ezt üzente vissza a magyar képviselőháznak:

— Nagyon köszönöm, én továbbra is megteszem a kötelességem, de tegye meg az országgyűlés is és bármit tesz, *a habsburg-lotharingmi házzal ne béküljön ki soha.*

Ezt az érdemrendet elküldték Sztambulba, a szultán múzeumába, ma is ott van, a magyar országgyűlés vissza is kérhetné Kemál basától.

A kardot és az egyenruhát Párizsban akarták eladni, de a franciák nem nagyon törték magukat a szabadsághős relikviái után, úgyhogy ezeket is a szultán kapta meg. Az aztán meg is váltotta őket

gavallérosan. Kifizette Bemnek pár százezer franknyi adósságát, amit emigráns pályáján szerzett. Még azt a párizsi susztert is, aki Murát basa korában emlékezett meg a fiatal Bemről, mint pázezer frankos adósáról. Arra kérte, hogy a régi adósság fejében küldjön neki egy autogrammot.

*

Bem apóról följegyezték a kortársai, hogy hitt a végzetben. A halála évét csakugyan megérezte. Vájjon sejtette-e, hogy hazája fölszabadul s halála hetvenhetedik évfordulóján haza fogja hívni halhatatlan fiát az aleppói sírból.

SZÉP HISTÓRIA A SZÉP TAKÁCSNÉRŐL

Mikor a boldogemlékezetű VI. Károly igazgatta Franciaországot, akit különben Bolond Károly néven lajstromozott el a történelem, élt Reims városában egy nagytekintélyű takácmester, Thibaut nevezetű, aki dísze, virága volt a maga szakmájának. Ügyes keze olyan hírnevet szerzett neki, hogy a jámbor király mindig vele szövötte a szeretői ingeit és ezért minden hónapban színe elé hívatta bizalmas tanácskozásra. A reimsi takácsok büszkék is voltak arra a dicsőségre, amely kitűnő kartársuk révén egész iparukra háramlott és mindnyájan egyetértettek abban, hogy őt illetné a céhmester tisztessége, azonban a tisztesség megadásának elvi akadálya volt. A takácsok védőszentje minden időkből Szent Pál volt, aki tudvalevőleg fiatal korában kitanulta a sátorkészítő mesterséget és mint apostol is azzal kereste kenyerét, mikor országról-országra hordozta a hit világosságát a világtalan világban. Thibaut mester is tudta ezt, mint jó keresztény és tanult ember, azonban mégis pártot ütött ellene, még pedig a lakodalma éjszakáján. Azért történt-e, mert az esküvőre menet nagyon megcsodálta azt a vízköpő manót, amelyik a reimsi katedrális esőcsatornájáról lógatta a nyelvét a világba, vagy mert a jó Isten próbára akarta tenni,

azt véges emberi elme meg nem mondhatja; de az biztos, hogy hajnaltájban a démon odakuporodott az új házasközé és sugdolódzni kezdett az új férj fülébe. Az, abban a hitben, hogy Nicolette kér tőle vizet, — így hívták a menyecskét — elkezdett tapogatni a kancsó után és nagyon meglepődött, mikor két kemény szarvacska került a kezébe.

— Én vagyok — hallott valami duruzsolást és mintha valami bűdösköszag is megcsapta volna az orrát — nem ismeresz rám?

Thibaut mester egyszerre tisztában volt vele, kinek a szarvát szorongatja és ez nagyon megnyugtatta. Ha a vendég a templom tetejéről jött, akkor nem lehet pokolszaga.

— Mit akarsz tőlem? — kérdezte a különös szentet.

— Azt akarom, hogy engem válassz védőszentenednek és gyűjts gyertyát minden pénteken a tiszteletemre.

— Miért tegyem én azt?

— Azért, mert nagyon megtetszettél nekem és téged választottalak ki arra, hogy jóban legyek veled. Ha te barátságot mutatsz énhozzá, én is tebbe fűrdetlek, mézbe hempergetlek, lángosba törülgetlek téged.

Thibaut mester értelmes férfi volt és kézárással válaszolt az ajánlatra. Kissé hosszúaknak találta ugyan a védőszent körmeit, de ezt az észrevételét abban a pillanatban el is felejtette, mert Nicolette asszony is akkor nyújtotta ki álmában a kezét és éppen urának a szívére találta ejteni.

Reggel azonban az volt az első dolga a mesternek, amint az álmat kimosta a szeméből, hogy elszaladt a katedrálishoz és megkereste rajta az éjszakai látogatót. Ott könyökölt az most is az esőcsatorna felett, két hegyes szarvval, kosorral, szilvamagszemekkel és egy kicsit álmosan, bizonyosan az éjszakai csavargástól. Thibaut mester kénytelen volt belátni, hogy az ő szabad akaratából választott védőszentje határozottan ördögöt formáz.

Kétséget kivetni, megkérdezte az első tisztelendőt, aki a sekrestye ajtaján kilépett:

— Atyám, miféle szent az?

Λ páter elnevette magát.

— Az a lógósnyelvű, Thibaut mester¹? Az bizony maga a valóságos Belfegor.

— Aztán mit tud ez a Belfegor?

— Az sok mindent tud, fiam, mert a bujaság ördöge.

— De hát hogy kerül az ördög a templom tetejére¹?

— Ő is Isten teremtése, fiam — vont vállat a jó tisztelendő — s látod, ezen a helyen ő is Neki szolgál, mert itt nem mocskosságot művel, hanem a tisztaságot munkálja.

A takácsot egészen megnyugtatta ez a felvilágosítás s pénteken reggel minden aggodalom nélkül meggyújtotta a gyertyát a műhely sarkába állított tőkén. S amikor megkérdezték tőle, hogy mi az ördögnek mécei fényes nappal, bátran felelte:

— Mi az ördögnek? Hát Szent Belfegornak.

— Hát az miféle szent?

— Az az én védőszenten).

Mást az ilyen eretnekségért érdeme szerint megégettek volna, azonban Thibaut mesternek hajaszála se görbült. Mert tovább is megmaradt istenfélő jó kereszténynek, a templomból sohasem hiányzott, körmeneteken ő vitte a zászlót, mint jókiállítású, szép szál ember s fogoly madara s oltárterítőkkal ő látta el nemcsak a székesegyházat, hanem még Szent Remigius templomát is. Ennyi jámborságáért elnézték neki a bogarát s az atyamesterséget se tagadták volna meg tőle a remekes takácsok, hacsak egy szóval is megtagadja a bolondságát. Thibaut mester azonban erre nem volt hajlandó, először azért, mert nem kapkodott világi hiúságokon, másodsor azért, mert szavatartó ember volt s azt volt a hite, hogy még az ördögnek adott szót is meg kell tartani. Különösen az olyan jó ördögnek adottat, aki a templom tetején lakik, nem leselkedik az ember lelki üdvössége után, semmi dolgába nem üti bele az orrát s csak egy-egy kacsintással adja tudtára, ha föltekint rá, hogy ők jóban vannak egymással.

Mert azt valóban jó lélekkel elmondhatta a takács, hogy amit szerzett, házat, földet, szőlőskertet, tallérokkaal telt ládat, azt a maga szorgalmával és becsületességével szerzetté. Hogy az Isten áldása van-e rajta, vagy az ördögé, azt nem kereste, ámbár nyugodtan kereshette volna, mert az egy szál gyertyán kívül semmivel se rövidítette meg az Úristent s Bellegor a szerződés megkötése után csak öt év múlva

ült megint a váncosára. Akkor is jót súgott neki, amivel nagy bajból segítette ki Franciaországot. Ő felsége a király beleunt a szeretőibe s azt vette a fejébe, hogy ő uralkodni fog s csakugyan minden dolgába beleszólt az országnak, akárhogy próbálták erről a bolondságról lebeszélni a miniszterei. Ami a sok nagyeszű államférfinak nem sikerült, azt elérte az egyszerű reimsi takács. Kartonlapokra mindenféle figurákat festett, tollbarétos udvaroncokat, akiket elnevezett filkóknak, ártatlanságukon kívül semmi egyébbe nem öltözködő dámákat és azokat elnevezte malacoknak, ezeket kiegészítette parasztokkal, favágókkal, mindenféle rongyosokkal és az új találmányt a király lába elé fektette, mondván:

— Uram, ezeken a festett lapokon együtt van az egész országod, rakhatod, keverheted, oszthatod, pározthatod őket kedved szerint és akárhogy uralkodsz felettük, abból sohase lesz forradalom.

A király nagyon megszerette a kártyajátékot és ezzel ő is jól járt, meg az ország is, amellyel nem törődött többet. Persze legjobban jártak a miniszterek, akik örömben annyi font aranyat utalványoztak ki az állampénztárból a reimsi takácsnak, mint az ország jötevéjének, ahány kartonlapból állt a pakli kártya.

Thibaut mester ezt a tömérdek kincset, amit nem a jó Istennek, hanem az ördögnek köszönhetett, mind a Nicolette asszony örömére szánta. Lehet, hogy ezt is a Belfegor sugallatára cselekedte, de az sincs kizárva, hogy csak a tulajdon szerelmes szívére hall-

gatott. Mert Nicolette asszony olyan tökéletes szépség volt, birtokában minden asszonyi gömbölyedségnek és minden asszonyi karcsúságnak, hogy mikor a reimsi szobrászok mintát kerestek a Porte de Mars elé tervezet kút márvány Vénuszához, nem találtak nála különbet. Ezt természetesen nagyon rossznéven vették a többi reimsi takácsnak, de még jobban felbosszantotta őket az, hogy Nicolette asszonyt üveghintóban járatta az ura, abban is aranypapucsban, aminek piros szattányból volt a sarka, amihez pedig királyi dekrétum szerint csak a király szeretőinek volt jussa, ennélfogva minden asszonynak belefáj ósodott a szíve. Tenni azonban nem lehetett ellene semmit, mert mikor a városbíró le akarta húzni a tilalmas papucsot a szép asszony lábáról, az pecsétes írást vett ki a kebeléből és nevetve dörgölte a városbíró orra alá:

— Tessék, királyi engedelemlevelem van rá.

S ha a városbíró olvasni tudott volna, ráismerhette volna azon a kancellár aláírására, akinek jussa volt a király aláírását hamisítani, mivel ő felsége már nem tudott írni.

De nemcsak a reimsi takácsnak mozgolódtak, hanem a reimsi takácsok is, különösen a hajlottabb korúak. Thibaut mester akkor éppen negyvenesztendő volt és az öreg emberek nagy erkölcstelenségnek találták azt, hogy ilyen fiatal férfiú ennyire cicomáz egy asszony személyt, aki még harmincesztendő sincs. Mitévők legyenek akkor a roskadtinú öreg takácsok, akiknek már a tejbegrízbe is beletörik a foga!

Valószínű, hogy az az erkölcsi felháborodás, amely

egyesítette a férfiakat és nőket, előbb-utóbb nyakát szegte volna a mesterének, ha. Nicolette asszony elejét nem veszi a társadalmi igazságszolgáltatásnak azzal, hogy egy reggel semmi keltegetésre nem ébredt fel szerelmes urának. Szép szeme zárva maradt minden csókra, karja nem adta vissza az ölelést: Nicolette asszony halott volt.

Annak is maradt két nap, két éjszaka, de az enyészet még akkor se tudott erőt venni rajta, mert Thibaut mester szerelme legyőzte a természet törvényét. Felöltöztette a halottat legszebb brokátruhájába, lábára húzta az arany cipőt, karján hordozta egyik szobából a másikba, délben asztalhoz ültette, azután szép nótákkal elmulattatta, vacsora után levetkeztette, ágyat bontott neki, hideg két kezét a magáéba kulcsolta, megimádkoztatta Miasszonyunkhoz, a Boldogságoshoz, megcsókolta a homlokát, betakargatta a pehelypaplannal, reggelig vigyázta, hogy le ne csússzon róla s akkor újra kezdte vele az élet játékát.

Hetedik éjszaka, mécsesoltás után megkoccant az ablak. Mire a mester fölkapta a fejét, már ott ült az ágy szélén Belfegor. Csakhogy most nem kénköszagú volt, hanem damaszkuszi rózsailatú és olyan pirosan izzott a szilvamagszeme, hogy megszinesedett tőle a halott arca.

— Látod-e cimbora ? — vigyorgott a takácsra,

— Az én szerelmem teszi ezt — emelte fel a fejét nem minden büszkeség nélkül Thibaut mester.

— Ördögöt — nevetett az ördög. — Az én munkám ez, hé, mert én gondoltam rád, ha te elfelejtkez-

tél is rólam. Ha énhozzám imádkoztál volna, én már rég segitettem volna rajtad.

— Mit lehet itt segíteni? — sóhajtott a takács.

— Ha akarod, visszakaphatod az asszonyodat — parázslott az ördög szeme.

— Ezt? Nicolettet? A legszebb asszonyt, a leg-hübb asszonyt? — esett térdre a férj.

— Azt — nyújtotta, Belfegor a kezét. — De jól vigyázz, ennek nagy ára van! Húsz esztendő kell érte adnod az életedből. Nicolette olyan fiatalnak ébred föl, mint amilyenek meghalt, de te ebben a pillanatban hatvanévéssé változol!

Ha tíz keze lett volna a mesternek, mind a tízzel kapott volna az ördög után. Az örömtől megszézdül-tén bukott az ágy elé s arra neszelt fel, hogy mozgólódást hall az ágyban. De már az ásítást is hallotta.

— Á, — nyújtódzott Nicolette asszony — de rég nem aludtam ilyen jót!

Thibaut mester föltápászkodott és odahajolt az ágy fölé. Már akkor besütött a hajnal piros lámpása az ablakon. A szép takácsné elsikoltotta magát.

— Jézus, Mária, hogy kerülsz ide, te vén pemete?

Thibaut mester boldogan elmosolyodott és odakapott az állához. A mosolygásán megérezte, hogy szakálla nőtt. Szép, hosszú szürke szakálla. A fejéhez kapott s azt találta, amit sejtett. Illetve, semmit se talált, mert a haja költözködött le szakállnak. Amikor megszólalt, olyan rozsdásnak találta a hangját, hogy maga se ismerte rá.

— Én vagyok, drága szívem, a te szerelmes urad, aki a magam fiatalságával váltottalak vissza a haláltól.

Kireggeledett, mire végére ért a történetnek, amibe ő belepirosodott, az asszony belesápadt. Szegényke úgy meg volt illetődve, hogy több volt a könnye, mint a csókja. Térdenállva fogadkozott, hogy föl se áll többet, mert ilyen áldozatot, amilyenben még asszonyi állatnak nem volt része, másképp nem lehet illendően megköszönni.

— Dehogynem, édes asszonyom, — vette az ölébe Thibaut mester — hiszen nem sírás-rívásra támasztottalak én fel, hanem örömré. Örülj a ruhádnak, a szép cipődnek ...

Nicolette asszony közbevágott, hogy nem örül ő többet ebben az életben semmi cifraságnak, csak a csudatévő édes urának.

— Annál jobb — bólított Thibaut mester. — Mert én is úgy gondoltam, hogy itt hagyjuk Reims városát, ahol mindenféle mende-monda lenne abból, ha engem ilyen hirtelen megöregedettnek látnának. Mikor beesteledik, itt hagyjuk a házat s nem viszünk el belőle mást, csak egy tarisznya aranyat. Tudok én a környéken egy falut, ahol nem ismer bennünket senki, ott házacskát veszünk s eltöltjük egymás örömeiben azt az egy-két esztendőt, ami nekem még hátra van.

— Ne úgy mondd, hogy „nekem”, hanem úgy, hogy „nekünk” — tapasztotta be Nicolette asszony kis tenyerével az ura száját. — Csak nem gondolod,

hogy ne mennek a halálba azzal, aki visszahozott belőle?

Ez olyan szép mondás volt, hogy Thibaut mester most már nem is egy tarisznya aranyat akasztott a nyakába, hanem kettőt. És éltek örömben a szép falusi kastélyban egy egész hétig. Akkor körülcirógatta Nicolette asszony az urát és azt mondta neki:

— Jaj, édes uram, de csak sajnálom mégis, hogy a szép brokátruhámat is el nem hoztuk a régi házból, abban bizonyosan még jobban tetszenék neked.

A takács még azon az éjszakán beszökött Reimsbe, meghozta a brokátruhát és még tízszer szebbnek látta benne az asszonyát.

Második héten megint átnyalábolta Nicolette asszony a mestert:

— Jaj, édes uram, hátha még az aranypapucsom is itt volna, akkor, hogy szeretnél te engem!

Thibaut mester megint becsoszogott Reimsbe, kihozta az arany papucsot és ha olyan fáradt nem lett volna, bizonyosan még százszor szebbnek találta volna benne az asszonyát.

A harmadik héten nagy sokadalom volt a falu piacán, egy vándormuzsikus fújta a klarinétot, azt ugrálták körül a mindkét nemen lévő fiatalok.

— Jaj, édes uram, — ugrott az ura nyakába Nicolette asszony — mit szólnál hozzá, ha lemennék egyet perdülni? Olyan jó volna már megpezsdíteni a lábamba aludt vért.

— Azt szólnám, hogy eredj, drága szívem — mo-

solygott Thibaut mester — én majd elgyönyörködök benned innen az ablakból.

Gyönyörködött benne egy óráig, kettőig, akkor kiszólt a szép asszonynak:

— Gyere már föl, édes asszonyom, tudod, a jóból is megárt a sok.

A törődött öreg hangot foszlányokra tépte a szél. A peckes dragonyos, aki a szép Nicolettel járta a giguet, megkérdezte tőle:

— Menyecske, nem téged hívnak?

— Kicsoda? — pittyesztette el a száját a szép asszony. — Az a nyeszlett vén pemete? Örülök, ha nam látom.

— Akkor tán azt se bánnád, ha soha többet nem látnád? — kacsintott a katona.

— Képpel se fordulnék többet felé, ha te szövethoznél össze velem — nézett a szemébe Nicolette a táncosának.

Azzal szépen kitáncoltak a piacról s mire Thibaut mester lekattogott a házából, akkorára elfordultak az utca sarkán.

— Utánuk, utánuk! — kiabálta a takács s a falusiak csakugyan neki is eredtek az üldözésnek, de mire a nyomukba értek, már akkorra lefoglák őket a reimsi poroszlók. A takács pedig benyitott a városbíróhoz.

— Thibaut mester vagyok, ha hiszed, ha nem — mondta neki. — Hívd össze a tanács-urakat, meg a főtisztelendő papságot, mert olyan vallomást akarok tenni, aminőt még nem hallott a világ.

— A tiszteletreméltó gyülekezet végighallgatta a tör-

ténetet s nem győzött álmélnodni az isteni bölcseségen, amely utoljára mindig diadalt vesz az ördögi praktikán.

— Még egy próbát akarok tenni, jó uraim, ha megengednétek — végezte be különös elbeszélését Thibaut mester. — Hátha megmenthetné ama boldogtalan néember lelke üdvösségét.

A gyülekezet úgy rendelkezett, ahogy a takács kívánta. Nicolette asszonyt a terem közepére állították. Baljára a dragonyost parancsolták. Jobboldalán állt Thibaut mester és nagy fennszóval megszólította:

— Asszony, asszony, nem én váltottalak-e vissza húsz esztendőm árán a halál karjaiból? Akarod-e nekem nyújtani a kezedet, hogy éljünk együtt Isten félelmében és egymás örömében?

Nicolette asszony pedig a dragonyos nyakát átölelvén, felelte:

— Ez az, akit én választottam magamnak az én korom szerint, te pedig nem kellesz se Istennek, se lelkemnek, te ördöggel cimboráló penészles vénség.

— Akkor tegyen igazságot köztünk Miasszonyunk, a reimsi Szent Szűz! — kiáltotta Thibaut mester, felémelvén jobb karját, mint Szent Pál apostol a reimsi takácsok céhzászlaján.

S Nicolette asszony abban a percben zörgős csonttá és ragadós rothadássá omlott szét, amit a dragonyos utálkozva törölt le magáról. Thibaut mester pedig ott állt, húsz esztendejét visszanyervén, mint piros-orcájú és barnafürtű deli férfi.

Miután Isten irgalma ily csodálatosan igazolta őt, többé semmi akadálya nem volt annak, hogy a reimsi takácsok megválasszák őt érdemes céhük atyames-terévé. Ebben a minőségében — vezeklésül és Isten dicsőségére — ékes gobelinbe szőtte csodálatos történetét s azt felfüggesztette a székesegyház falára, Szent Pálnak, a takácsok védőszentjének oltára mellett.

A gobelin elégett a nagy háborúban, de a történetet, mielőtt feledésbe veszne, érdemesnek tartottam följegyezni értelmes férfiak okulására

A MONTPELLIERI GÓLYA

őszintén megvallva, a montpellieri gólyáról csak annyit tudok, hogy van, de ezt a csekély tudományomat is csak a logikának köszönhetem. Mikor Montpellierben jártam, borzasztó nagy hordókat láttam az utcán s azok körül nagyon apró gyerekek nyihároztak. Hát ebből gondolom, hogy ott is muszáj gólyának lenni, mert ezeket a kis gyerekeket okvetlen hozni kellett valakinek. Ebből a szemérmes bevezetésből aztán észreveszi, aki akarja, hogy ehhez a címhez olyan történet fog tartozni, amit ajánlatos volna ismeretterjesztő olvasmányoknak a zsenge ifjúság kezébe adni. Itt határozottan „zsindely van a tetőn”, tehát a gyerekeket jó lesz kiküldeni egy pohár vízért. A nagyok azonban bátran idehallgathatnak. Most először is megtanulhatják azt, hogy a közérdek szolgálata mindennél előbbvaló s amit az parancsol, azt meg kell tenni, ha tetszik, ha nem. Másodsor annál erkölcsösebb gólyatörténetet kívánni se lehet, mint ami itt következik. Másképp fel se jegyezte volna En Ramon Muntaner, a nemes katalán krónikás, akit a spanyol történetírás olyan kútfőnek tisztel, mint amilyenek a magyar historikusok például Küllői János mestert becsülik. Körülbelül kortárs

volt a két krónikás, csak a spanyol nem magister volt, hanem don. S nem az írónád végét rágta, hanem a kutyahitű mórok fejét aprítgatta, mint meg-hitt kapitánya királyi urának. En Jaemenak, aki-ből mint *Hódító Jakab-ból* szoktak felelni a spanyol diákok, mikor nincsenek forradalommal elfog-lalva.

Ezt a Hódító Jakabot szállította a spanyol tör-ténelemnek a montpellier-i gólya.

*

En Jaemenak az apja En Pere volt — így mond-ják katalánul a Don Pedrot —, Aragónia királya, Barcelona és Urgek grófja és Montpellier hercege. Montpellier ugyan akkor is innen volt a Pireneu-sokon, de az öreg Guillaume herceg a lányával együtt neki adta azt az aragon királynak. Egy ki-csít mésalliance volt bíz az, mert a vő ugyan ki-rály volt és a lány csak hercegisasszony, de a ki-rály ősei csak marhapásztorok voltak, ellenben montpellier-i Mária a bizánci császárok unokája volt. Az öreg herceg azonban demokrata ember volt, kicsire nem nézett és úgy számított, hogy az ő unokájából is lehet még bizánci császár, ha a veje jól forgatja magát.

Az unokát azonban nem győzte kivárni az öreg herceg, mert En Pere jól forgatta ugyan magát, de nem ott, ahol kellett volna. Nagyon kerek szeme volt ennek az úriembernek, belefért minden nő-személy, akit csak meglátott, csak éppen a fele-

sége számára nem volt benne hely. Míg az após élt, addig hébe-hóba hazanézett az asszonyhoz Montpellierbe, de arra sohase volt érkezése, hogy hozzámelegedjen. Mindig fontos tanácskozása volt másnapra s ami kis időt az asszonnal töltött, azt politikai előadásokra herdálta el.

— Hja, édes fiam — magyarázta elkeseredetten —, nem olyan kezes bárányok ám a barcelonai hi dalgók, mint a montpellieri boltosok. Vérmédvék az én nemeseim s mingyárt szétszaggatnak, ha közük nem vagyok.

Mikor aztán a jó öreg herceg mögött betették a kriptajátót, a felséges úr még korhelyevesre se ment haza többet. Ha tél volt, akkor nem lehetett a hegyeken átmenni a hótól, ha kitavaszkodott, akkor megáradtak a patakok; mikor a mórok békeségben voltak, akkor egy kasztíliai betörést kellett visszaverni s a főhadiszálláson olyan cüg érte szegény királyt, hogy hónapokig mozdítani se tudta a csúzos derekát.

— Lelkem, uram — üzente erre Montpellieri Mária —, éppen ilyenkor van legnagyobb szükség az ápolgató, takargató asszonyi kézre.

En Pere még aznap visszakergette a futárt.

— Hódolatunkkal együtt azt a parancsunkat add át úrnöknnek, hogy ki ne tegye most a lábát az ő békességes városából. Itt olyan állandó válság van, hogy magas személye nem lenne biztonságban. Jelentsd neki alázatosan, hogy királyi szánkat összeharapdosott állapotban láttad, amiből megértheti,

milyen bosszúságban vagyunk mi itt a karok és rendek közt.

Az ifjú királyné tisztában volt vele, hogy mi-féle karok és rendek közt kell a felséges úrnak örökös válságokkal küzdeni. Tudta azt ország-világ, hogy Aragónia királya minden éjszaka együtt tivornyázik vazallusaival s csak akkor teszi le a kupát, mikor három koppanás hallatszik a hálókamrája ajtaján.

— Szent János-áldást, urak — mondja ilyenkor a király s erre valamennyi vazallus átvonul serlegével a fürdőszobába s kimerigetik a márvány-medencéből az ámbra-szagú langyos vizet, amiből kicsivel előbb szállt ki a király kedvese.

Volt ennél kellemetlenebb módja is abban az időben az alattvalói hódolat bemutatásának.

Azt is pletykálták falun-városon, hogy volt egy hűbérese a királynak, akinek a gyomra nem akarta bevenni az ámbra-vizet. En Garcíanak hívták, tökéletes lovag volt, az asszonyi nemnek is nagy tisztelője volt, hanem azért mikor a búcsúpohárra került a sor, földhözvágta a kupáját.

Mindenki egyszerre kijózanodott a rémülettől, a királynak fejébe szaladt a vér.

— Mit merészeltél, lázadó? — kapott a kardjához.

— Csöndesülj, uram — mosolygott hidegvérrel az udvaronc. — Azért nem kóstolok bele a levesbe, mert hátha aztán a húsrá is kedvet kapnék?

— En Pere elnevette magát és ettől fogva En

Garcia lett a legbizalmasabb embere. Mindig ő zárta rá a hálószobát a királyra s ő strázsálta az ajtót reggelig.

Ezt az En Garcíát keresték fel egyszer a montpellier-i tanácsurak. (A konzulok, ahogy a krónikás mondja.) Előadták neki, milyen gondban vannak ők amiatt, hogy Montpellieri Mária nem királyné, csak királynő.

— Az az ő baja, mit fáj az nektek¹? — nevetett a főajtónálló.

— De nem addig van az — mondták a követek. — A közérdek beszél mibelőlünk. Mi lesz az országunkból, ha a felséges úr utód nélkül talál meghalni? Marakodjanak és osztozkodjanak rajtunk a hatalom farkasai? Az államrezon megköveteli, hogy nekünk törvényes trónörökösünk legyen.

En Garcia nemcsak vitéz lovag volt, hanem értelmes államférfi is. Belátta, hogy a közérdeknek eleget kell tenni. De hát hogy fogjanak hozzá? Legelőször is a királyt fel kell vinni Montpellierbe.

— Az a legkönnyebb — mondta az udvaronc. — Építsetek urunknak egy új kastélyt, megígérem nektek, hogy felviszem a házszentelőre, a többi aztán a királynő dolga.

Soha még királyi kastély olyan gyorsan fel nem épült. En Garcia is állta a szavát, sőt többet is annál. Nemcsak a királyt szállította a montpellierieknek, hanem donna Isabelt is, akibe En Pere jobban bele volt habarodva, mint azelőtt akármelyik szerelmébe. Ezen aztán megbukott minden

alattvalói jószándék. Akármit próbáltak a montpellier-i doktorok, a királyon nem fogott semmi szerelmi varázslat. Ha mandragóra porát keverték az italába, megitta; ha a királyné három szál haját belesütötték a pogácsájába, megette, de a szíve hideg maradt. Mint országa első lovagjához illett, reggeltől estig finoman bánt Donna Máriával, lovagi tornákon jobbjára vette, virágcsatákon győzelmet nyeretett vele, díszebédeken madrigálokkal hódolt neki, de vacsora után mindig donna Isabelt hívatta magához, mielőtt En Garcia rázárta volna az ajtót.

— Nini — fogták egyszer közre a montpellier-i konzulok Garcia urat — mi lenne abból, ha donna Isabel helyett egy éjszakára donna Máriát zárnád össze felséges urunkkal ?

— Hm. — simogatta az állát az udvaronc — azt hiszem, államérdekből meg lehet tenni. Az a kérdés, mit szól hozzá donna Mária.

— Donna Mária ezt mondta hozzá — szó szerint idézem a krónikát:

— Mindig tudja az egész világ, hogy Montpellierben vannak a legokosabb tanácsnokok, de most már én is azt mondom. Megfogadom a tanácsotokat, bár lenne rajta az Isten áldása.

— Majd azt is kieszközöljük — bólogatták a tanácsurak s az egyházi emberekkel szót értve, kiadták a rendeletet, hogy a hívők egy hétig tartsanak bűnbánatot, böjtöljenek, zsolozsmázzanak és kérjék az Istent, hogy fordítson jóra minden rosszat.

Mikor aztán letelt a hét és eljött a vasárnap este, akkor akcióba lépett En Garcia, mint főrendező. Bevitte a nagyurat a hálóterembe, eloltotta a gyertyákat, nyugodalmass jóéjszakát kívánt neki és — mint ahogy máskor is szokta — egy kis időre nyitva hagyta maga után az ajtót. De itt aztán már igazán szóról-szóra idézni kell a krónikást, hogyr e középkori riport naiv bájából semmi el ne vesszen:

— És amikor mindennek elcsendesedtek vala, akkor a királyi hálókamra előszobájába belépett huszonnégy tanácsú és az apátok és priorok, valamint tizenkét nemes asszonyok és kisasszonyok, mindnyájan gyertyával a kezükben, nemkülönb két hites törvényszéki yrnok. És mikor valamennyien elhelyezkedének, akkor bejött a királyné, bement az ő hitveséhez, akik pedig kívül maradtak, azok térdre estek és buzgó imádságba fogtak. És a király és a királyné elmulatozának egymással, mert a király úr azt hitte, most is az a hölgy van nála, akit igen szeret vala. És egész éjszaka nyitva valának a város minden templomai és minden népek imádkozva kérték a mi Urunkat, Istenünket és a mi asszonyunkat, szűzanya Máriát, hogy az egész világnak öröme megszenteltessék ez az éjszaka.

Mikor aztán virradni kezdett, akkor En Garcia, továbbá a tanácsurak, az apátok és priorok, a nemes asszonyságok és kisasszonyok, kezükben az égő gyertyákkal, nemkülönb a hites törvényszéki írnyokok a felvett jegyzőkönyvvel beléptek a háló-

kamrába, amelynek ajtaját Garcia úr sarokra ki-tárta.

— Mit akartok? — riadt fel a nyüzsgésre a király és felkapta az ágya végéhez támasztott kardot.

Az egész gyülekezet térdrehullott és felemelt karral kiáltotta:

— Irgalom, kegyelem, urunk-királyunk, nézd meg csak, ki van melletted!

Erre a királyné is felemelkedett, úgy hogy a király felismerhette és elképedve kérdezte:

— De hát hogyan történhetett ez?

Töredelmes vallomást tettek a montpellieriek és

— mint a krónikás végzi a fejezetet — a jámbor király elmosolyodott, mondván:

— Ha már így esett, teljesítse Isten a kívánságokat!

Teljesítette is. Montpellier! Mária világrahozta a trónörökös, En Jaemet, aki Hódító Jakab néven vonult be a spanyol történelembe s aki Violanta magyar királykisasszonyt vette feleségül, a mi II. Endre királyunk leányát.

ŐFENSÉGE IKREI

Nincs a dolognak semmi aktualitása, csak az jut-tatta eszembe, hogy fióktakarítás közben a kezembe került Sáfár Lászlónak az arcképe, aki 1905-ben szegedi lapszerkesztő volt, éppen annak a lap-nak a szerkesztője, amelyikben akkor én okádtam a tüzet a vezércikkeimben, mint kormányfőtanácsos. (Tudniillik én adtam a főtanácsokat a kormánynak — de persze olyan kormány még nem volt a világon, amelyik az én tanácsaimat megfogadta volna. S mer-nék rá fogadni, hogy nem is lesz. Rendesen meg is bánják.)

Nagy kontrabont ember volt ez az én néhai gaz-dám, de csak akkor, ha a hatvanhetet emlegették neki. (Ő maga nem igen emlegette s én azzal gyanú-sítottam, hogy tán ki se tudná mondani, hanem úgy kerülné meg, hogy „hatvanhat, meg egy”.) Ő volt az a híres összeesküvő, aki Szeles Adorjánnal föl akarta robbantani a Hentzi-szobrot, mint pesti szerkesztő. Ennek a hírének köszönhette, hogy lehozták Sze-gedre szerkesztőnek, de nem bírta ki nálunk egy esz-tendőnél tovább.

— Nincsenek itt igazi függetlenségek — konsta-tálta keserűen az utolsó kézfogáskor s ez bizony nagyon szép meglátás volt tőle. (Már huszonöt esz-tendővel ezelőtt!)

Emlékül megajándékozott az arcképével, arra én fölírtam ennek a tárcának a címét: Ő fensége ikrei.

Azóta se jutott eszembe se. Tartozom vele néhai szerkesztőm emlékének, mielőtt engem is behívnak a csillagok fölé a negyvennyolcat éltetni.

*

1883 őszén történt. Még akkor fiatal újságíró volt Sáfár, de már sarzsit viselt. Segédszerkesztője volt az Egyetértés-nek, ami annyit jelent, hogy tulajdonkép ő csinálta a lapot.

Abban az esztendőben különösen nehéz posztja volt a segédszerkesztőnek. Horvát forrongás — akkor húzták ki a zágrábi székesegyházból Szent István szobrát a piacra, azzal az indokolással, hogy „te is magyar vagy!” — gyújtogató, verekedő antiszemitizmus itthon, mindenféle bonyodalmak a külpolitikában. Minden este szakajtószámra kapta az Egyetértés a bécsi táviratokat s azokat szolgálatra beosztani, illetve kiosztani a segédszerkesztő dolga volt.

Szeptember valamelyik első napján jól ráesteledett már a szerkesztőségre, mikor az utolsó nyaláb kéziratot megkapták. Ahogy szétterigeti őket Sáfár, egyszerre elsötétedik a nagy kopasz homloka.

— A trónörökösne ő fensége, Stefánia főhercegnasszony — szóit a hivatalos kommuniké — mára viradóra egészséges leánygyermeknek adott életet.

— No, megint több eggyel — mormogta a Habsburgok haragosa s kiosztotta a sürgönyt Imre Lajosnak, a Hírvonat-vezetőnek. — Első újdonság, öt sor, semmi cifrázás.

Persze az Egyetértés ellenzéki lap volt, még pedig

a mérgeséből. (Akkor még lehetett!) A köteles lojalitáson túl nem tartozott semmivel. Nem úgy, mint a kormány hivatalos lapja, a Nemzet.

— Ott ma nagy úszás lesz — ásított Imre.

— Nem hiszem — rázta a fejét Sáfár. — A kormányajtónak kilenc hónap óta készenlétben kell várni az örvendetes eseményt. Ott bizonyosan előre kiszedték már a bábaasszonyok életrajzát is.

Halom Jóska is megszólalt, akiről nem tudok többet, csak azt, hogy a Sáfár László életrajzával előadott memoárjaiban nagyon sokat szerepelt s a riporterek közt ő viselte a homéroszi „fürgelábú” jelzőt.

— No, akkor Visi is elteheti a hímnemű vezércikket jövő ilyenkorra.

Minden újságíró tudta, hogy Visi Imre, a Nemzet főszerkesztője két vezércikket tartogatott készen a nagy eseményre. Aktív képviselő is volt, sok dolgú ember, betegeskedett is s nem szerette, ha éjszaka rángatták be a szerkesztőségbe. Épp azért hetekkel előre megírta a magasszárnyalású vezércikkeket arról, milyen nagy öröm az az egész magyar nemzetnek, hogy az isteni gondviselés új bimbót nyitott a dinasztia fáján. Még pedig mint előrelátó szerkesztő, két cikket írt. Az egyiket a férfiás pátoz kongásával arra az esetre, ha a trónörökösnek fia születik. A másikat pedig szötte csillagsugárból és rózsaszirmából, ha kis főhercegnőt kell a vezércikkbe pólyálni, akiből bizonyosan olyan, nagyasszony lesz, tntint amilyen Szilágyi Erzsébet volt, azaz hogy inkább olyan legyen, amilyen Mária Terézia lehetett.

Ahogy ott diskurál a szerkesztőség, egyszerre Sáfár felüti a fejét.

— Nini, érdekes, a Nemzet-ről beszéltek, — néztek, hát nem ide hozták annak a bécsi táviratát is?

A táviró-hivatalban is nagy kapkodás lehetett azon az éjszakán s a kormánylap valamelyik sürgönye az ellenzéki vezérújság kazlába keveredett. Feltörik, megnézik, hát éppen az a blanketta, amelyik a nagy eseményt jelenti.

Sáfárnak nagyot dobbant a szíve. Az lenne aztán a nagy lemaradás, ha a kormány lapjában nem lenne benne a trónörökösök öröme. Visi szörnyethalna, vagy kibujdosna az országból. Hm, nem is lenne kár érte. Meg kellene próbálni. De hátha nem ő lenne az áldozat, hanem valamelyik szegény kollégának vennék el a kenyerét? Meg kell azt gondolni nagyon, hogy ha már így kiszolgáltatta a sors a hatvanhetet a negyvennyolcnak, hogy lehetne vele legokosabban elbánni?

Ahogy áll a diéta, betoppan Barna Dóri, a leglegendásabb magyar riporter. Ez éppen neki való eset volt. Megnézte a blankettát s egy pillanat alatt megtalálta a kádenciát.

— Adjatok egy törlogumit. Így ni, most pedig írjad, Laci, mert neked van a lepostásabb írásod. Trónörökösné ő fensége ikreket szült, főherceget és főhercegnőt. így. Kész, No most már ki viszi hamarabb sürgönyünket Prágába?

Halom Jóska, mint fürgelábú, vállalkozott rá, hogy becsempészi Nemzetek-hez a táviratot. Hogy csinálta,

mint csinálta, arról nem tud a történelem, de végbe vitte, amit vállalt. S Visi Imrét éjfél után egy óra-
kor verték fel álmából, lett három óra, mire nagy
orcaverejtékezéssel és nem kevesebb káromkodással
méltó kifejezést tudott adni a nemzet örömének.
Mire azt kiszedték, akkorára behajították a nyomda-
ablakon az Egyetértés friss számát, ami még ragadt
a festéktől. Mert botrányt mégse akartak a fiúk, a
Visi megbosszantása pedig így is teljesen sikerült.
Mert most már el kellett dobni a harmadik vezércik-
ket, a frisset, a régen kész cikk kiszedésére meg már
nem volt idő, örültek, hogy minden kommentár nél-
kül átvehették az Egyetértés-ből a hiteles bécsi jelen-
tést. Így is négyórás késéssel jelent meg a kormány-
lap, mikor már rég föl volt lobogózva a város s ki-
dörögtek magukat a citadella ágyúi.

A dologból azután nagy bűnügyi vizsgálat lett.
Először két inspekciós postatiszt ellen indult meg
az eljárás azon a furcsa címen, hogy hivatalos titkot
sértettek meg, de ezek igazolták az ártatlanságukat.
Aztán az Egyetértés-re terelődött a gyanú, éppen a
jóvátévő miatt, amivel a lapot becsempészték a nyom-
dába. Kihallgatták az egész éjjeli szerkesztőséget,
mind a négy tettet, de be kellett szüntetni a dolgot,
mert azokon se vehettek semmit.

Olyan világ volt még akkor, hogy négy bíró se
bírt el az újságíróval, nemhogy egy bánhatott volna
el néggyel. Ebből is látni, mennyit javult azóta az
igazságszolgáltatás,

KIRÁLYNÉK PAPUCSA

Levelet kaptam Amerikából, talán felesleges is hozzátennem, hogy furcsa levelet. Amerikából én mindig furcsa levelet kapok. Hol szivar van benne, hol csoda-búza, hol az az ígéret, hogy ha megtalálják az inkák kincsét, abból okvetlen küldenek nekem egy tarisznyával. (Lehet, hogy ezt nem győzőm kivárni, de annál jobb. Nem bizonyos, hogy a kincset ráhagynám az unokámra, de az ígéretet okvetlen ráhagyom. Az egész tarisznyával.)

Hát a mostani amerikai levél még furcsább, mint a többi. Ez van benne:

Igazgató úr, ehhez mit tetszik szólni? No ezt igazán nem gondoltam volna. Ej, ej, Igazgató m ! Magyar üdvözlettel Barát Géza.

Nem tudom, ki lehet ez a Barát Géza, aki rajta kapott valamin, de szinte láttam, ahogy csóválja a fejét. S mivel igen szégyenlős természetű ember vagyok, mindjárt égni kezdett az arcom. Az ördög vigye el, csak már megírta volna Barát barátom, mi az, amit igazán nem gondolt volna! Valami jó dolog lehet az, ha azt kell rámondani, hogy ej, ej !

Zörgetem, rázogatom a borítékot, hát kiesik belőle egyr nyomtatott papírszelet. Magyar nyomtatás, amerikai magyar lapból lehet kinyírva, de inkább kalen-

dáriumhasábnak vélem. Nini, a nevem! A tulajdon neve mindjárt odakapja az embernek a szemét, mint a mágnesvas a tűt. Nézzük no, mi van benne.

Hát először is az, hogy „jeles magyar író” vagyok. No-no, hát ez gusztus dolga, de hát én nem szeretek senkit a hitéből kiverni, — aztán meg, hogy „híres tudós”, no ebben lehet valami. Amerre én ásatni járok, mindenütt az a hírem, hogy én vagyok a világon a legtökéletlenebb ember, mert ha tökéletes volnék, akkor nem a halottakat szedném ki a föld alól, hanem az élőket raknám a föld alá, az kevesebbe is kerülne, haszna is több lenne, hiszen fogynánk vele és jobban bírnánk egymástól élni... Ohó, hát ez mi? Hogy én vagyok a legitimista párt erős oszlopa? No, ez nyilván mégse én vagyok. De mégis alighanem en leszek, mert az is itt van, hogy én mutogatom a népeknek a múzeumban a Zita királyné papucsát és azt vasárnaponta hódoló tisztelettel nézik a népek.

Hát úgy látom, hogy itt nem lehet tagadni. Aki ezt írta, azt itt járhatott nálunk és a maga szemével látta, amit megírt. Csak éppen nem úgy látta, ahogy van. Megszokott az ilyesmi esni mindnyájunkkal.

*

Királyasszony papucsá körül máskor is volt már egy kis félreértés Szegeden. Még pedig Cilley Borbála királyasszonyé körül, aki a Zsigmond király felesége volt és sokszor megfordult Szegeden, hol urastól, hol ura nélkül. Hogy mit keresett itt olyan sűrűn a legvillogósbab szemű magyar királyné, azt

most már nem igen lehet tudni, meg minek is azt találgatni. Hiszen ha Borbála királyasszony villogó szemű volt, bizony Zsigmond király meg kerek szemű volt. („Az én rózsám szeme kerek, ahányat lát, annyit szeret.”) Zsák mindig megtalálja a foltját, ha aranyból szőtték is.

Mikor a papucs-história történt, akkor párostól járt a királyné Szegeden, már úgy értem, hogy urastól. Hiszen Zsigmond király maga volt az, aki este odakészítette hitvese superlátos ágyához a parányi pirospapucsot, amelynek arany volt a pillangója, igazgyöngy a szegése. Az is való igaz, hogy Borbála ebbe a papucsba bujtatta fehér lábát, mikor kikönyökölt a királyi szállás ablakán, mert nem tudott elaludni. Meleg volt a csillaghullajtó nyáréj, a hold is besütött s a halászok furulyája is sokáig sírt a parti fűzesben.

Azonban se csillag, se hold, se furulyaszó nem jár papucsban, más pedig a királyné szobájába nem juthatott — mégis hűlt helye volt reggelre a papucsnak. A királyné ugyan nem kereste volna, mert fel se kelt másnap az ágyból, tüsszögött, forrósága volt, nyilván sokáig merengett az ablaknál, megcsaphatta a hajnali szél, — hanem Zsigmond nagy haragra gerjedt.

— Micsoda város az, ahol még a királyokat is meglopják! — förmedt rá a főbíróra és megígérte neki, hogy a lábához téteti a fejét, ha estig elő nem keríti a pillangós papucsot.

De nem telt abba dél se, mire a papucs előkerült. Helyibe ment a főbírónak: annak a halhasító lány-

nak a lábán reszketett az arany pillangó, aki a pénteki halat vitte a főbíróhoz.

— Hát te, te! — csapta össze kezét a főbíró — hol jártál te az éjszaka, te szégyentelen?

— Nem jártam én sehol az égvilágon — felelte bátran a lány. — Otthon aludtam a szülém mellett.

— Hát ez a papucs hogy került hozzád?

— Ez? Ezt ma reggel kaptam a Gyurkától.

— Ki az a Gyurka?

— Az? Az a Délcög Máté halászgazdának a legkisebb fia.

Lecsukatta a bíró a lányt, elővette a Délceg Máté halászgazda legkisebb fiát.

— Hol jártál te az éjszaka, te országos lator?

— Nem jártam én sehol se! — vörösödött el a legény. — Csak éppen a Tiszaparton a fűzesben. Ott furulyáztam éjfélig.

— Hát éjfél után?

— Hát akkor is ott voltam — nyelt egyet a gyerek.

Hm, kapott észbe a bíró és hirtelen a szeme elé tartotta a fiúnak a kincses papucsokat.

— Hát ezek hogy kerültek hozzád?

— Ezöket otthagya ijedtében az a fehér szömély, hogy úgy ráhajnalodott. Ugyan nem is fehér szömély volt az, valami cigány-nemzet lehetett, mert nem járt Isten hírével. Úgy jött, úgy mönt, mint a lelök, köd előtte, köd utána,

— Ühüm, — bólogatott a főbíró, azután nem faggatta tovább a legényt, mert a főbírók már abban

az időben is diplomatak voltak. Hanem elment jelentést tenni a királynak és megkérdezni tőle, hogy most kit hajtsanak a Tiszába?

— A papucсот, — mosolyodott el a király, aki helyesírást nem tudott ugyan, de igen nagy filozófus volt. (Hiszen a helyesírást is azért nem tanulta meg.)

*

A másik királyasszony papucsának történetében nincsen semmi romantika. Zita királyasszony sohase járt Szegeden és a szegedi papucсок sohase kerültek a lábára. Hiszen ha odakerülhettek volna — akkor tán máskép állna most a világ.

Az úgy volt, hogy az októberi forradalom előtt király-látogatásra készültek a szegediek, ki szívesen, ki kelleetlenül. Az volt a terv, hogy Debrecen után itt tesznek vizitet a királyék. S a legizgatóbb kérdés az volt a forradalom előestéjén, hogy mivel lepjük meg a kis királyt, meg a kis királynét, A határozat aztán az lett, hogy a király aranyplakettet kap, Zita királyné pedig halasi csipkekötőcskét, meg szegedi papucskát.

A papucshoz itt kerestek mintát az én nagy boltomban, találtak is, arra is emlékszem, hogy az ország címerével akarták díszíteni a papucсот, de aztán mégis meggondolták, hogy az tán mégse papucsdísznek való. (Ámbár hiszen akadtak a Habsburgok között olyanok is, akik nem is papucson hordták a magyar címert, hanem a csizmájukon. Persze a talpán.)

Többet aztán én nem tudtam a papucsról. El is felejtettem az egész dolgot, mikor ötödfélévre bekopog hozzám egy szegedi papucsosmester és azt kérdi szigorúan:

— Hol van a Zita papucs?

Azóta tudom elképzelni, milyen érzés lehet az, mikor egy minisztert meginterpellálnak. Nagyon kellemetlen érzés lehet. Úgy is csináltam, mintha miniszter volnék és a kérdésre kérdéssel feleltem:

— Mi köze barátom uramnak a királyné papucsához ?

— Az, hogy én csináltam. Remekbe. Még olyan papucs nem volt a világon.

— De hát mi közöm nekem ahhoz, édes barátom? Nekem adta Ön azt a papucsot¹? Ide hozta a múzeumba ?

— Nem.

— Hát hová tette?

Azt mondta, hogy a városházán deponálta azzal a kéréssel, tegyék a múzeumba addig is, míg a gazdája eljön érte.

— Hát akkor ott keresse, kedves mester!

Kereste-e a mester, nem-e, nem tudom. De attól fogva én minden héten levelet kaptam hol az egyik, hol a másik lábbeli iparos honfitársamtól s az mind azért vont felelősségre, hogy miért nem olyan helyre állítom én ki a Zita papucsát, ahol mindenkinek a szeme megakadna rajta. S minden levélben az a gyanú lappangott, hogy alighanem én járok otthon éjszakánként a királyné papucsában.

Hát erre aztán csakugyan körül kellett nézni a városházán. Így kívánta a ház becsülete. Meg is találtuk a papucsockat úgy, ahogy elgazdátlanodásuk után benne felejtődtek egy nagy vasládában. Elhoztuk őket mihozzánk, beraktuk egy relikviás szekrénybe és azóta ott valóban propaganda célt szolgálnak. De ahogy én a helybeli nemzetet ismerem, nem annyira a legitimizmus propagandájáról van itt szó, mint inkább a szegedi papucséról. (Ugyan most éppen arról sincs, mivel teremátrendezés miatt a papucs nem látható.)

*

Én, hogy végkép megnyugtassam ismeretlen amerikai barátaimat, azt is megmondom, hogy személy szerint se vagyok a legitimizmus oszlopa. A feleségem igen, ő a legitimizmust vállalta a királykérdésben. A lányom és a vőm szabad király választók, de más-más árnyalatban. Az unokám az republikánus. Neki még szabad, mert csak ötéves lesz. Így aztán csak elvagyunk, nyugodtan nézünk a jövő elé, akár-merről fordul a szél, mindig lesz valaki a családban, aki pártját fogja a többinek. Hja, egy szegény magyar családnak muszáj beosztással élni ezekben az össze-vissza időkben.

S hogy én magam hová tartozom? Megmondom én azt is minden kertelés nélkül. Nem csatlakozom senkihez, mert én Rudolf trónörököst várom vissza.

NAGY URAK REGÉNYE

Ez a történet, amit nekem nemrégiben meséltek a „Zöld-Kárpátok” alatt, már innen-onnan száz esztendeje kezdődött egy dúsgazdag magyar főúrral, akinek azonban csak a neve maradt a dédunokára. Most már nem él az se, pár éve halt meg, mint családja utolsó sarjadéka, aki után azonban nem fordították meg a címet. Először azért, mert a köhögős községi írnoknak, akiről csak halála után derült ki a bárósága, már nem volt családi kriptája; s másodsor, akit Isten nevében temetnek, azt nem szokás ilyen cerimóniában részeltetni, még a gránicokon innen se. A halottat nem kísérte ki a temetőbe senki, az újságírók is csak hónapok múlva tudták meg a halálát s akkor se nagyon kapkodtak utána. Most, hogy ott jártam s elnézélődtem sok mindenféle omladékon, amiben mohok szövik a bársonyt, szóbakerült a kuriózus történet s akik mesélték, nekem adták ruszinszkói emlékek, csináljak vele, amit akarok. Én pedig íme tovább adom olyan kollégáknak, akik szeretik a romantikát; csináljanak belőle drámát, vagy operettet, ahogy gusztusuk tartja.

A bárónak vármegyényi birtoka volt, de a legtöbb faluját sohase látta. Akkor nem volt divat, hogy a magyar nagyurak Magyarországon lakjanak, mert aki ilyent csinált, az gyanússá tette magát az udvarnál s ha azonkívül még magyarul is tudott, a gyerekei jövőjét is kockára vetette. A báró nem kompromittálta magát ilyesmivel. Volt palotája Bécsben is, Párizsban is, a domíniumaiban egyszer fordult meg egy esztendőben, vérmedvét vadászni. Ezen a szokáson akkor se igen változtatott, mikor megházasodott, elvevén valami lengyel slachtának a világszép leányát és nekiadván annak a kastélya mind a hatvanhárom szobáját, hogy nézegesse magát azoknak a tükrében. Ő szebbnek találta a világot a világszép asszonynál, akitől hiába várta nevének örökösét. De minél ritkábban látta, annál jobban megbecsülte; ha télen érkezett meg Firenzéből, akkor olyan gránátalmát tett az ölébe, amelyiknek briliánsból voltak a magjai, ha pedig nyáron látogatta meg, akkor olyan gyöngyököt kapcsolt a nyakába, amelyek jégkristályból faragottaknak látszottak.

Egyszer azonban tavasszal érkezett meg a báró s a feleségét nem találta otthon.

— Hazament Varsóba — jelentették a cselédek.

A báró utána ment s egész úton tűnődött, hogy mi keresnivalója van ott egy lengyel honleánynak éppen akkor, mikor a cár egy lengyel konspiráció örvével szigorúan megszállatta a várost.

Amint megérkezett, mindjárt megtudta, hogy a

felesége különbékét kötött egy orosz gróffal, a cár gárdakapitányával. A báró hitt a saját szemének, de nem csinált botrányt, hanem másnapra a palotájába kérette a szerelmeseket — mert Varsóban is volt neki háza — és mosolyogva kérdezte meg őket:

— Biztos az, hogy önök szeretik egymást?

— Halálos holtomig, uram — tette a szívére a kezét a gárdakapitány.

— Nem tudnék nála nélkül élni — vallotta be az asszony.

— Akkor mind a hárman egyetértünk — mosolygott tovább a báró —, mert én éppen azzal akarom magamat megbosszulni, hogy összeadom önöket. S mivel úgy értesültem, hogy a gróf úrnak nincs egyebe a rajtavalójánál, íme itt az írás, amelyben lengyelországi birtokaim tulajdonjogát erre az úrhölgyre ruházom. S hogy meg ne gondolhassák a dolgot, gondoskodtam papról is, aki mingyárt összeköti az önök kezét.

Azzal benyitott a belső szobába, előintette onnan a papot, aki rögtön elvégezte a szertartást. A ház ura pedig sok boldogságot kívánt az új párnak, amely a lábai elé borult és őszinte meghatottsággal áldotta, mint a világ legnemesebb emberét.

A báró erre is csak mosolygott, aztán hazament a Verhovinára s ott addig kergette a medvét, míg meg nem látta egy pakulárnak a bocskoros leányát, akinek azonban csak fél bocskor volt a lábán. A

másik félbocskort a kezében tartotta és igen haragosan ütögette vele egy anyányi mackónak az orrát, amely nem hagyta őt nyugodtan málnázni. A bárónak megtetszett a bátor lány, a lánynak megtetszett a hatvanhárom szoba, volt szíve lemondani értük az apja kunyhójáról. A báró pedig lemondott a nagyvilágról s otthon maradt ringatni a kis fiút, akivel a pakulár lánya megajándékozta. Az anyának ugyan életébe került az az ajándék, de az apát a gyerek mindenért megvigasztalta. Hat esztendeig se nem ment sehova, se nem fogadott senkit, csak nevelte a gyereket.

A hatodik esztendő telén azonban olyan vendég érkezett, akit nem lehetett elutasítani. Rettenetes tél volt s a szolgák egy félig megdermedt, alig vánszorgó asszonyt emeltek le a szánkóról, akivel együtt három kisgyerek borult a báró lábaihoz. A hűtlen asszony volt, akinek a vagyonát elverte a cár kapitánya, aztán megszökött tőle s nem várta világra a negyedik gyereket, aki hamarosan megérkezendő volt.

— Asszonyom — emelte fel a báró a boldogtalan teremtetést — én megmondtam, hogy bosszút állok s amit vártam, az beteljesedett. Nekem most már nincs miért haragudnom. Ön még emlékezhetik rá, hogy itt elég sok szoba van, foglaljon el belőlük annyit, amennyiben kényelmesen megfér s gyermekeivel s maradjon addig, ameddig jólesik. Természetesen vendégem gyanánt, akinek minden rendelkezésére áll, mindaddig míg tiszteli házam nyugalmát és

az én magányomat, amelyet nem kívánok megsztani senkivel.

Az asszony nem is adott panaszra semmi okot. Megszülte a negyedik gyermekét, felnevelte négyévesnek s akkor magához kérette a ház urát, akivel megérkezése óta ez volt az első találkozása.

— Uram, nekem már csak egy-két órám van hátra az életből. El akartam köszönni öntől s megmondani, hogy ha van Isten az égben, nagyobb szószólója ott nem lesz önnek énnálam. Kérni fogom, hogy áldja meg az ön gyermekét azért, amit az én gyermekeim önnek köszönhetnek.

A báró biztosította a haldoklót, hogy lesz gondja az árvákra s azoknak nem lesz okuk felsírni álmából az anyát. Állta is a szavát. Gondoskodott a nevelésükről s mire emberkort értek, örökös kenyérüről. Volt hozzá elég uradalma, hogy azokban elhelyezze valamennyit, tisztos megélhetést adó úri állásokba. S megígérte nekik azt is, hogyha ő megtér is őseihez, örököse soha nem fogja őket nyugalomban háborgatni.

Közben az örökös is megnőtt; igen jóra való ifjú ember lett belőle, szerény és otthonülő, amilyen az anyja volt a pakulár lánya. Az apja keresett neki hozzávaló feleséget, egy sárosi nemescsalád árvaságra jutott lányát, megvárta az első unokát is s mikor azzal kijátszotta magát, akkor megcsinálta a végrendeletét és elkészönt a fiataloktól.

— Mért hagy el bennünket, édesapám? — kérdezte a fia,

— Harminc esztendeje, mióta megszülettél, nem mozdultam el mellőled. Most már szeretnék mégegy-szer körülnézni a világban.

El is ment az öreg báró s három évig nem érkezett róla hír. Akkor is gyász hír: Indiából jelentette a halálát hivatalos levél. Illendően megsiratták, felbontották a végrendeletét s mindenki rendén való-nak találta, hogy minden vagyona örökösének egyetlen fiát tette meg. Valami nagy zajt nem ütött az uraságváltozás, forradalom volt akkor Magyaror-szágon s a medvék közé elvonult verhovinai bárók dolgai, akiknek a neve is kikopott lassanként a for-galomból, nem igen érdekeltek senkit. A megyei ha-tóságoknak is elég volt a maguk baja s a rekviráló biztosok nem nézegették, minek hívják azt a földes-urat, akinek marháit elhajtják a szabadság nevében.

A szabadság azonban nem soká tartott, jött az orosz invázió s az egyik kozákezred parancsnoka az egykori gárdakapitány volt, most már ezredesi rang-ban. A nagy rendező, a véletlen úgy akarta, hogy éppen abban a kastélyban szálljon meg, amelyiknek a parkjában egy gránit-obeliszken a saját nevét pil-lantotta meg. Az alá volt temetve az elhagyott fele-ség. Az ezredes megtántorodott egy kicsit, aztán az ebédnél óvatosan kivallatta a vendéglátó gazdát, mit tud a halottról. Az ifjú földesúr nem sokat tu-dott, mert az apja sohase avatta be az első házasa-ga titkába. Csak néhány homályos gyerekkori em-léke volt a szegény beteg asszonyról, akit befogad-tak a kastélyba s aki ott köhögte ki a tüdejét.

— Négy gyermeke maradt s azok mind az én birtokaimon szolgálnak — fejezte be a történetét, nem is sejtve, hogy ezzel rakja a parazsat a fejére.

Mert az orosz katona most már nem nyugodott addig, míg fel nem kutatta a gyerekeit s apai szívéhez ölelte őket, egy életrevaló ötlettel is szolgált nekik, jóváteendő a múltat. A Bach-korszak első nagy polgári perei közé tartozott az, amelyet a négy uradalmi tiszt indított az uraság, mint bitorló ellen, aki nemcsak a birtokát bitorolja, hanem a nevét és rangját is. Hiszen az elhalt báró sohase vált el törvényesen az első feleségtől, az anyjuktól, a házasság mindvégig érvényes maradt, ennélfogva a törvényes örökösök ők, a másik pedig, a pakulár-lány fia, nemcsak bitorló, hanem fattyú is.

A pör évekig folyt, magyar törvényszék előtt is, lengyel előtt is s a már őszbecsavarodott ifjú báró fele vagyonát elköltötte, hogy megmentse a másik felét, a halott szülők becsületét s a gyermekei jövőjét. Pörét azonban minden alsóbb fórumon elvesztette s nem kételkedett benne maga sem, hogy az utolsó fórum ítélethirdetése után nem marad egyebe koldusbotnál.

Azonban ítélethirdetés közben valami váratlan dolog történt. Egy leégett arcú, külföldinek látszó öregúr taszigálta szét az útját álló hajdúkat s oda-törtetett a magas bíróság asztalához.

— X. báró vagyok — mutatkozott be. — Édesapja az alperesnek és jótevője ennek a négy viperafajzatnak.

Kétségbevonhatatlan hitelű írásokkal igazolta, hogy csakugyan ő a halottnak hitt uraság. Eszeágában se volt meghalni. Indiából ő maga hamisította a gyászhirot, kalkuttai klubtársai szerezték meg hozzá a hivatalos asszisztenciát.

— Mi célja volt önnek ezzel a furcsa tréfával?
— csodálkozott a bíróság elnöke.

— Kíváncsi voltam rá, megtartotta-e szavát a vi-perák anyja s eljárt-e az Úristennél a fiam megáldása dolgában. Úgy látom igen, mert még jókor érkeztem.

A dolog nem ment simán, mert a második házasság érvényességéhez csakugyan érvényteleníttetni kellett az első asszonnyal való házasságot. Egyházi jóakarát és uralkodói kegy kellett hozzá. Nem könnyen, de megkapta mindkettőt. Nagy érdemének tudták be, hogy nem volt kompromittálva a forradalomban.

Az öreg báró a királyi döntést még megérte, de u hetvenhármas bécsi nagy krachot már nem. Az óriás birtok maradéka azon úszott el. A most elhalt utolsó sarjadék tett ugyan végrendeletet, de csak eszményi javak felett rendelkezett. Verses testamentumában, amely hozzám került, ezt olvasom:

*Tücsökkirályné, sápadt kis szívem,
Nem lehet rám panaszod, azt hiszem.
Szívem minden aranyát neked adtam,
A patakot a szemedre irattam.*

*Rétszőnyegek eléd teríttem,
A fecskéimet véled megfelezttem,
Szolgáid lettek nap, hold és szelek,
Vadgerlicék, fűszálak, levelek.*

... Az utolsó sarjadék csakugyan a gavallér mág-
nás és a hegyipásztor vérének keveréke volt.

OTT FÖNT...

Pless hercegnő — Daisy von Pless — a háború előtt abban a hírből állt, hogy az európai fejedelmi udvaroknak talán leggazdagabb, nyilván a legintelligensebb, de minden kétségen felül a legszebb asszonya. Legalább így nézett rá az az élet napos oldalán született nemzetközi társaság, amely a bárónál kezdődik és szívesen venné az ótestamentum revízióját. Ott Noé körül kellene egy kis helyreigazítás, amely eloszlatná azt a tévhitet, hogy mindnyájunkat a bárka mentett ki a nagy vízből, ennél fogva mindnyájunk közt van valami távoli rokonság. Világos, hogy itt valami hiba csúszott be a zsidó világtörténelembe, a jó Istennek bizonyosan volt gondja rá, hogy akik a góthai almanach számára voltak megszületendők, azoknak az ősei külön ladi-kázzanak ki az özönvízből.

Jött azonban az új világ-vége, amelyben az Isten kegyelméből valók nem találták meg a maguk Ararátját és Pless hercegnője akkor érte el karrierje csúcsát, amikor régi világa elsüllyedt. Egy kétkötetes könyvben — *Tanz auf dem Vulkan* — megírta, amit a háborút megelőző húsz év alatt a történelemcsinálás kulisszái mögött látott, mint az európai udvarok becézgetett Fürstin-je s akit addig csak a pái ezer kiválasztott bálványozott és irigyelt, annak a nevét most felkapták a névtelen milliók. Azt nem

lehetne éppen mondani, hogy osztatlan tetszésben részesült, mert a memoárok főszereplői aligha írtak gratuláló leveleket Pless fenséges asszonyának, de a világsikert nem lehet elvitatni. Az emberek szeretik a pletykát és a plessi fejedelemszony sokkal érdekesebb világtörténelmet tudott írni, mint azok az államférfiak, akik korunk világtörténelmét csinálták és aztán memoárokból igyekeztek magukat tisztára mosni, hogy nekik fogalmuk se volt róla, mit csináltak. (Ez az egy az, amit el is lehet nekik hinni.) És ami ahol kopasz, hol bajuszos államférfiaknak nem sikerült, azt a szép Daisy minden erőfeszítés nélkül elérte: megszerettette magát az olvasóival. Az emberek kíváncsiak voltak rá, hogy a vulkánon táncolók közül a legkörülrajongottabb táncosnő mit tud mondani partnereiről és mire végét érték a mindig érdekes, de mindig diszkrét, néha kegyetlen, de sohasem rossz szándékú, sokszor naiv, de önmagát se kímélő őszinteségű könyvnek, sajnálták, hogy nincs tovább s talán leginkább azt, hogy ezzel az okos és bájos asszonnyal nem lehetnek tovább együtt azok közt a magas uraságok közt, akikre ezelőtt még a parkjuk rácsán keresztül se lehetett belátni. A könyv a világ legdemokratikusabb találmánya és Pless hercegnője mindenféle fajta emberektől kapta a leveleket, hogy adjon nekik új könyvet, de olyant, amelyikben magáról beszél legtöbbet.

Ilyenformán „barátai unszolására” adta ki most a fenséges asszony új kétkötetes könyvét: Was ich lieber verschwiegen hätte ... Ha van valami áffek-

tált a könyvben, csak ez a cím az, amely különben a hercegnőnek egy halott rokonától származik, aki különben nagyon bölcs ember lehetett, mert azt az elvet vallotta, hogy „az asszonyokat jobb nézni, mint hallgatni”. S maga a Fürstin is azt mondja a bevezetésben:

— De mért kellene mindezt elhallgatni? Én nyílt természetű vagyok és sohase értettem meg azt az ostoba zárkózottságot, amit annyi ember szükségesnek tart. Nem tudom, mivégre vagyunk a földön, de abban biztos vagyok, hogy élményeinket és érzéseinket közölnünk kellene egymással. Annyi ember és különösen annyi asszony van, aki téved, aki boldogtalan, talán segíthetek rajtuk, ha elmondom nekik, hogy én mit csináltam hasonló körülmények közt.

Nagyon kevés ember és különösen nagyon kevés asszony lesz, aki olyan körülmények közé jutna, hogy Pless hercegnő példáját követhetné. Nem vette volna rossz néven senki öfenségétől, ha annyi őszinteség mellett bevallotta volna azt is, hogy azért írt új könyvet, mert ízlett neki a siker és mert, ha általában érdekesnek tartjuk a magunk életét, neki igazán több joga van ehhez, mint másnak. Az ő élete annak a legmagasabb európai arisztokráciának az élete, amely a háborúval elmúlt és sohase tér vissza többet.

Jó, hogy Pless hercegnője ilyen őszinte könyvet írt az ott fönt-ről nekünk, akik idelent nyüzsgölődünk. Jó ilyen hiteles helyről hallani, hogy a hermelint se mindig kaolinból gyúrt emberek hordják. Sőt

némelyiküket mintha még iszapolatlanabb agyagból gyúrta volna a mennyei gölöncsér, mint minket, hétköznapi cserepeket.

*

Pless hercegnője angol lány volt. Az apja Cornwallis-West ezredes, hampshirei kastélyos földesúr, hajdani earlek és bárók leszármazottja. Az anyja Fitz Patrick-lány, rokon a Churchillekkel, Russellekkel, a legrégebb angol arisztokratákkal. Országos híré szépség, a welszi herceg — a későbbi Edward király — intim barátja a házuknak.

Daisy tizennyolc éves volt, mikor az első bálján beleszeretett XIV. Henrik plessi herceg fia — ez is Henrik, de a memoárokbán csak Hans néven szerepel — és megkérte a falusi kis vadóc kezét. A szülők adták boldogan. Pless herceg a századvég Európájának egyik leggazdagabb embere volt. Fia, a hitbizomány leendő örököse, tizenkét évvel idősebb a menyasszonynál, jó kiállású, keményvágású férfi. A családfák nem vethettek egymás szemére semmit. A Plessek ugyan hercegek voltak, de a nemességük csak 1650-re ment vissza. A Daisyé lenyúlt 1209-ig s egy ágára III. Henrik francia király neve volt felírva.

— Különben is egy angol gentleman leányával mindig beérheti akármelyik európai herceg — mondja Daisy.

Azaz, hogy ezt az önérzetes kijelentést már Pless hercegnője teszi, mikor a német császári udvar ceri-

móniai felbőszítik. A kis Daisy örül annak, hogy neki kastélyai, várai, erdei, bányái, pisztrángos tavai lesznek s Durchlaucht-nak fogják szólítani.

— Mit tudtam én még akkor mi a szerelem és mi a férfi? — sóhajtja később. — Az angol lányok hihetetlen puritánságban nőnek fel. Mi a házasságról csak azt tudtuk, persze a nélkül, hogy értettük volna, amit az anglikán imakönyv jó öreg nyíltsággal mond róla: hogy azt „a hús kéjének megzabolázására rendelte az Úr”.

1891-ben volt az esküvő, ami egyben véget vetett Hans még alig csírázó diplomáciai pályájának. A császár nem tűrte, hogy a fiatal diplomaták megházasodjanak, ami a memoárok szerint elég balga dolog, mert a diplomatának legjobb képezése a szép és elmés feleség.

Pless hercegség, ahová Hans hazavitte Daisyt, Lengyelorszáé, a háború előtt Német-Szilézia nagy bányavidéke volt. Kiterjedése felér egy vármegyével. A fürstensteini kastélynak hatszáz szobája van és harminc négyzetkilométeres parkja, amelyben bölényeket is tenyésztenek. Az istállóban kétszáz ló. A Plessek évi jövedelme három-négymillió béke-márka, amit a legtékozlóbb udvartartással se lehet elkölteni. A hercegnő egyszer megszámlolta a főkonyhamestert és elborzadt rajta, hogy április 3-tól 27-ig 993 tojást használtak el a konyhán, holott az uraság otthon se volt akkor.

Az uraság távolléte számottevő rubrika volt

konyhai szempontból. A hercegnőt minden útjára elkísérte egy udvarhölgy, két titkár, egy kurír és három szobalány s ha a gyerekeivel utazott, természetesen még szaporodott a kíséret. Ha a kastélyokból lesétált az erdőkre, két trombitás járt előtte és két vadász ment utána. Az ajtajában éjjel-nappal három púderes lakáj állott posztot. Akármilyen későn feködött le, két szobalány követte a hálószobába, akiknek az volt az egyetlen kötelességük, hogy eligazítsák rajta a takarót.

A kis Daisy angol nevelése ágaskodva tiltakozott ez ellen a középkor ellen. Szeretett volna szélvész kisasszony módjára rohangálni a fák közt, mint ott-hon s leheveredni a virágok közé, amiket névszerint ismert. De a lakájok előtt vigyázni kellett a köteles fenségre s Hans minduntalan figyelmeztette, hogy a viselkedése nem fürstlich. Hans igen fenséges úr volt, de egy percre se felejtette el, hogy az s nem igen hasonlított a mesebeli álomhercegekhez. Kitűnő úrlovas volt, de holdsugáron nem lovagolt. Nem hiányzott belőle a szívjóság, de gondolkozni nem szeretett és nem kedvelte az olvasást.

— Azt hiszem, nagyon szeret engem, de úgy szeret, mint valami ritka műremeket, mint valami különös fejedelmi díszet, amilyen másnak nincs.

Közéleti ambíciója azonban volt a hercegnek és Daisy is álmodozott kezdetben az ura nagy karrierjéről. Szerette volna amerikai vagy bécsi nagykövetnek látni. De Vilmos császár sokáig gyanakodott rá, hogy húz a katolikusokhoz és a lengyelekhez.

— Csak kétféleképpen csinálhatnék karriert — mondta egyszer a herceg a fiatalasszonynak. — Vagy úgy, hogy felháborító beszédet mondanék az urakházában, vagy úgy, hogy te szerelmessé tennéd magadba a trónörököst.

A fiatalasszony akkor valami ilyent írt a naplójába:

— Csakhogy Hans azt a beszédet sohase fogja elmondani és a trónörököst úgy félti tőlem a császárné, mint a tűztől.

*

A trónörököst hiába féltette az anyja is, az apja is — egyszer a plessi vadászatoktól azzal az ürügyei tiltották el, hogy meg találja kapni a hercegnő kisfiától a bárány himlőt — a trónörökös mégis megégette magát. Egyszer a hercegnő észrevette, hogy tánc közben elejtett csipkekendőjét a trónörökös felvette és el akarja tenni emlékebe. Kíváncsian leste, hogy meg tudja-e ügyesen csinálni. Elég ügyesen megcsinálta s a hercegnő úgy tett, mintha semmit se vett volna észre. Hiszen a császár másik fiánál is tapasztalt már ilyent. A trónörökös azonban tovább manővrír ózott. Leveleket írt Daisy nek, sőt nyílt kártyát ezzel az aláírással: „Örökre az öné W.” Daisy alattvalói kötelességének tartotta trónörökös jóhírére vigyázni s nyilvánosságra hozza azt a maliciózus levelet, amelyben kijózanította a német trón várományosát.

A trónörököst hamarosan meg is házasították, el-

vétetvén vele Cecilia mecklenburg-strelitzi nagyhercegnőt, aki később nagyon összebarátkozott a plessi hercegnővel. Mikor először tett látogatást náluk, sűrűn el kellett fordítani a fejét képnézés ürügyével, hogy a fiatalok csókolódzhassanak. Lehetett benne egy kis tüntetés, amit Daisy nem igen találhatott izlésesnek, mert különben aligha jegyezte volna fel. A trónörökösrel való barátságában mindvégig maradt valami csípősség. Mikor a mostani angol király 1913-ban staatsviziten járt Berlinben, a trónörökös úgy mutatta ki anglofóbiáját, hogy kerülte őket. Daisy, aki már hazulról intim barátságban volt a királyékkal s a világ veszedelmének megelőzésére igyekezett összeemelegíteni a két dinasztiát, szemrehányást tett a trónörökösnek.

— Az egész délutánt velük kellett volna töltenie.

— Lehet, de unatkoztam és inkább golfozni mentem.

— Hivatalos alkalmaknál mégis csak tekintettel kell lenni az etiketre. Ha egyszer ön lesz az uralkodó, mégis csak korrektül kell magát viselnie.

A trónörökös vállat vont:

— Ha én odajutok, leszámolok mindezekkel az ostobaságokkal.

— S azon a napon el fogja ön a koronáját veszíteni! — kiáltott ingerülten a hercegnő.

— Nem baj, az ön fejére tesszük a koronát s majd gondját viseli mindnyájunknak — nevetett békítően a trónörökös.

— Öreg volnék én már koronát viselni — felelt a

hercegnő. — De mindenesetre igyekeznék tapintatos lenni. És azonkívül, uram, megkívánám öntől, hogy mossa meg az arcát.

— Az egyik arca csakugyan piszkos volt — konstatálja a napló —, el se tudom képzelni, hogy eshet meg ilyesmi.

*

Egy helyen fölkiált, milyen kár, hogy az ember meg nem őrizheti azt a sok szerelmeslevelet, amit életében kapott. Ha az ember a képeit nézi és az ez irányban meglehetősen szófukar naplókat olvassa, arra gondol, hogyha Pless hercegnője minden szerelmeslevelét megőrizte volna, a fürstensteini kastély egész sor szobájából levéltárt kellett volna csinálni. Egészen szokatlan szépségét ő maga így csúfolja ki 1903-ban, harmincadik születése napján:

— Sokkal plumpabbnak látnának, ha nem hordanék hosszú, jól készített francia fűzöt; kék szemem van világos pillákkal, amiket feketére festek, a hajam kellemes szőke; jó szemöldökök; egyenes, egy kicsit mégis piszecske orr; rövid felső ajak és két, a többinél valamivel hosszabb metszőfog, mint a nyúlé, vagy az egéré, vastag alsóajak és egy kis toka, amit gyakori masszázssal formázok. Nincs semmi, amivel dicsekedhetnék, nem igaz?

Sokszor panasolja, talán nem is megbocsáthatatlan örömmel, mennyire untatja a férfiak hódolata. Az angol király „Napsugárenak” becézte, „Napvilágának” is szólígtatták, „Hajnalhasadás”-nak is, a

német császár pedig, aki azzal a bókkal köszöntötte, amit ő is divatosnak talál:

Tudja, Daisy, maga olyan szép és finom, mint az angol lapok karácsonyi színes mellékletképe.

A felséges és fenséges urak, akikkel végigtáncolta és végigdineresztte Európát Pétervártól Madridig és Londontól a Riviéraig, néha megdöbbenő módon udvaroltak neki. Bizonyos S. herceg egy ebéden, ahol nagyon szorosán ültek egymás mellett, olyan tempóval igyekezett mentől közelebb férközni hozzá, amit alacsonyabb társadalmi rétegekben kanászok szoktak kultiválni.

— Én tüntetőleg a másik szomszédom felé fordítottam a fejem és egyre vártam, hogy a tébolyodott herceg mikor löki fel az asztalt.

A diplomaták közül néhányról nagy barátsággal emlékezik meg, de azért azoknak se hízeleg, akiket szeret. Lichnovsky hercegről, aki a háború kitörésekor német nagykövet volt Londonban, azt írja, hogy jobban hasonlít az orangutánhoz, mint némelyik majom. Sveral márkit, a portugál követet, akinek nagy része volt az angolok és németek összeuszításában, „kék majom”-nak nevezi. Nagyon sok érdekes adattal világítja meg Vilmos császár testi-lelki karakterét. A legnagyobb szerűbb barátnak vallja, de azért megmondja róla, hogy elszínészkedte a trónt és Németországot. Igaz, mentségét is tudja. Előkészület nélkül lett uralkodó s csak alázatos szolgálói voltak, nem bátor tanácsadói és okos tanítómesterei. Még újságot se adtak soha a kezébe, hanem a napi-

sajtóból mindig kiszedték azt, ami neki kedves volt s azt arannyal nyomtatva tették elébe. Aki valaha csak egyszer is próbált aranybetűs nyomtatványt olvasni, az, ha egyébért nem, ezért okvetlen megszánja szegény Vilmos császárt.

Daisy a bécsi udvarban is megfordult néhányszor az urával, dinerezett Ferenc Józsefnél — aranytányérból ettek — s mond pár meleg szót a kedves öreg úrról, akit Ferenc Józsefnek hívtak. Hanem az osztrák főhercegekről és főhercegnőkről való véleményét nem igen lehet reprodukálni a magyar lojalitás sérelme nélkül.

Rajongással szeretett angol rokonságán s az angol királyékon kívül egy ember van, férfiember, akiről elfogódott és meghatott szeretettel beszél. Egy halott férfiről, az utolsó mecklenburg-strelitzi nagyhercegről, Adolf Friedrichről, akiben az anyja révén szintén angol vér volt s aki megölte magát a háború végéfé. Az európai udvarok szenzációja volt ez akkor s amennyire a cenzúra engedte, a világlapoké is. Gazdátlan hírek azt rebesgették, hogy a fél-angol német nagyherceget, aki igen ifjú ember volt, az egészen angol szépasszony kémkedésre vette rá s a gyalázat elől csak a halálba lehetett menekülni. A rágalom ellen maga a császár védte meg a halottat és az élőt. A világszép asszony negyvenöt éves volt akkor és legnagyobb fia, akit az angol király tartott keresztvízre, még pedig Jeruzsálemből hozottra, már akkor a nyugati fronton harcolt anyja hazája ellen.

Pless hercegnője fiatalasszony korában egyszer otthon telet Angliában, a szülői kastélyban és vízkereszt napján — tanú rá Shakespeare, hogy a mókák ünnepe ez az angoloknál — almajátékot játszott a többi fiatalokkal. (Köztük volt húga is, a westminsteri hercegnő.) Egy nagy tál vízbe almát tesznek s aki azt onnan ki tudja halászni a fogával, az boldog lesz. Daisynek nem volt szerencséje a játékban és Pless hercegnője, a szépség és gazdagság dédelgetettje, nevető szemű boldogtalan asszony maradt egész életére.

„A lelkem mindig egy ismeretlen védelmező után kiált — írja egy karácsony estén. — Egyedül vagyok érts meg engem, fogd meg a kezem, légy a vezetőm, úgy belefáradtam ebbe a magányosságba! Annyi idő óta kell uralkodnom magamon, mindig szerepet játszom. Napfényt adj nekem, békét adj nekem. A hazugságok, a becstelenségek, a frázisok világából vigy el engem a virágok és tavasz országába, ahol férfiak és nők együtt dolgoznak szeretetben és harmóniában.”

Pless hercegnője 1923 decemberében elvált az urától, harminckét évi házasság után, ötven éves korában. Mostani arcképével kezdődik a memoárok utolsó kötete. *Alá van nyomtatva, hogy* Letzte Aufnahme. Asszonyszakértők azt mondják, szebb, mint harmincéveskori képein.

AZ OCHSEN-MENUETT

Mikor az Ungargasse-i házból az első tepsicsörömpölés kihallatszott az utcára, hamar híre szaladt a szomszédok közt, hogy az öreg Keller borbély hazajáró lelke verdesi a földhöz a gazdátlan maradt borbélytányérokat. Nem ijedtség volt ez, hanem öröm. Mária Terézia idején a bécsi külvárosokban csak úgy hemzsegték a hazajáró lelkek s nem is számított rendes utcának, amelyiknek kísértete nem volt.

— Hála annak a nagyon jó Istennek, — vetettek keresztet az öregasszonyok — most már nem kell kísértetért a másik utcába menni. Ijesztgetjük a gyerekeket a magunkéval.

Akadtt ugyan olyan jótét lélek is, akinek az jutott eszébe, hogy van a néhai borbélynak egy apáca lánya, ha annak szólnának, az ő közbenjárására mindjárt megnyugodna a tepsicsörgető lélek, de ezt a jámbort letorkolta a többi vénasszony. Hiszen az öreg Hans borbély nagyon jóra való ember volt s nem muszájból jár haza, hanem a maga jószántából. Abból is látnivaló *ez*, hogy nem éjszakának idején mulatja magát, hanem mindig olyankor, mikor delet harangoznak.

Később azonban bizonyos kétségek támadtak a kísértő borbély rendessége felől. Volt úgy, hogy az időbeosztást is elvétette s kiderült róla az is, hogy nem

ragaszkodik a borbélytányérokhoz, hanem a levesestálat is földhöz vágja s olyankor határozottan visító hangokat hallat, amelyek inkább eszeveszett némberre vallanak, mint becsületes, megállapodott férfikísértetre. A legkülönösebb pedig az volt, hogy a kísértet csak olyankor csinálta a zenebonát, mikor a Haydn muzsikuskok szállták meg az öreg házat. Akármilyen rosszul esett az Ungargasse-i öregasszonyoknak, bele kellett törödniük, hogy az ő kísértetük nem a túlvilágról jár haza, csak a túlsó országból, a Lajtán-túlról. Nem a derék halott borbély, hanem az öregebb lánya, akinek az ura beszegődött udvari muzsikusknak az Esterházy heregekhez. Anna Mária Aloysia Apollónia asszony. Akit négy szent pártfogásába ajánlottak, mikor megkeresztelték, mégis olyan menyecske lett belőle, hogy az ördögök eresztették ki a pokolból kezességre.

Haydn már akkor — túl az ötvenen — olyan ember volt, akire udvari hintóból is kiköszöntek, de azért az Ungargasse nevezetessége mégse ő volt, hanem Anna Mária, szintén túl az ötvenen, sőt az urán is túl négy esztendővel. Soha annyit az utcabeli öregasszonyok nem szaladoztak a kútra, mint ha, a muzsikuskok ott-hon vakációztak. Nem a muzsikusk világoskék frakkját, ezüstsujtásos nadrágját csodálták meg — a karmesternek szerződés írta elő az Esterházy hercegek libériájának viselését — se nagyparókás fejét, amin csakugyan nem sok látnivaló volt. Hanem amint Anna Mária minden reggel más selyemben suhogott el a misére és minden délután máskép fodorított

hajjal pípeskedett el a vecsernyére, azt már érdemes volt megnézni. Az igazi gyönyörűség azonban az volt, araikor megszólalt a házban a spinét s az angyalok muzsikájába belerikácsolt az asszony hangja. A spinét hamar elhallgatott, de az asszony nem.

— Anna Mária, — mondta a férj csendesen — hát muszáj nekünk mindig utcahírével lennünk? Húsz év óta mindig csődület van a kapunkban, ha te elkezdés társalogni velem.

A rikácsolás erre süvöltözésbe ment át, amit gyakran csörömpölés is követett. A hangok zürzavarából csak egy szó szokott értelmesen kiérni az utcára, de az sokszor:

— Pénzt!

Haydn, a szerény és igénytelen nyárspolgár zseni, akkor már rég elszabadult a máról holnapra élés úszó szigetéről. Gazdájától, a hercegtől hatszáz forint salláriumot kapott évente a természetbeli járandóságokon felül s a lipcsei nagy cég, a Breitkopf és Härtel a korhoz képest emberségesen honorálta zeneműveit. Anna Mária ujjai közül azonban olvadt hó módjára csorgott el a pénz, Elcifrálkodott, elkegyeskedett és eldínomdánomozott mindent. A nagy lakomákon, amelyeket leginkább egyházi renden levő barátainak rendezett, a mester nem szokott résztvenni. Ő csak egy-két pohár borra láthatta vendégül muzikus barátait, arra is csak olyankor, ha Anna Mária látogatóba járt valahol, vagy olyan ritka hangulatba jött, hogy elnézte házuknál a „naplopó népség”-et — közjök számítván az urát is.

— Az a szerencsém, hogy Anna Máriában semmi gőg sincs — kérkedett ilyenkor keserű mosolygással a férj. — Látjátok, néha még nekem is megbocsátja, hogy nem fodrász vagyok vagy suszter.

De gyakran megesett, hogy a barátok már a kapuból visszafordultak. Olyankor mindig, ha nagyon ki-hallatszott Anna Mária szava az utcára.

Egyszer Mozart rántotta vissza a küszöbről Dittersdorfot, az aranysarkantyús zeneszerzőt. (Az is magyar kenyeret evett akkoriban, Patachich nagyváradi püspök karnagya volt.)

— Rosszkor jöttünk. Kiszabadultak a pokol minden főriái.

— Micsoda harmóniátlan hangok! — kapott a füléhez a karnagy. — És ezek közt kell élni Haydnnak!

— Ki tudja? — vont vállat Mozart — talán éppen ezért lett ő a harmóniák fejedelme. Az egek legmagasabb régióiba menekült a pokol elől.

— Mindig így éltek?

— Az esküvőjük óta.

— Nem szerelmi házasság volt?

— Nem. A másikat szerette. Aki apáca lett.

— Mért vette el, ha nem szerette”?

— Az öreg borbély kedvéért, akit szeretett. Barátságból. Jóságból. Becsületből. Ostobaságból. Mit lehet az ilyent tudni?

Mozart nagyot sóhajtott, ő is Weber Aloysiát szerette és Weber Konstanze-t vette el.

Lehajtott fejjel ballagtak a napszállatban. A karnagy újra kezdte:

— Két gályarab egy bilincsen. Mért nem válnak el? Mi köti a királyt a cselédhez?

Wolfgang Amadeus legyintett.

— Jóság. Becsület. Eskü. Ostobaság. Mit lehet az ilyent tudni?

. . . Az ungargassei házban pedig kicsordult a keserűpohár. Haydn egy új szimfóniája kéziratát kereste.

— Itt hagytam délben a spinéten. Te tetted el, Anna Mária?

Anna Mária vuklijait sütögette a tükör előtt. Ez fontos és nehéz munka. Alkotóművészet. Az alkotóművészek haragszanak, ha zavarják őket. Anna Mária csak a harmadik kérdésre szólalt meg.

— Elég nekem a magam gondja. Ezután már a te firkáidat is én tartsam számon?

A harmóniák fejedelme összeharapta a száját és kihúzta helyéből a spinétet. De a kézirat nem csúszott mögé. Az asztalfiókban sem találta, a szekrények tetején se.

Mit forgatod föl az egész házat? Igazán nem érdemled meg, hogy takarítson rád az ember — hördült fel Anna Mária és mérgesen odább rúgta azt a papírdarabot, amit félig megégve hullajtott ki a sütővas.

Haydn odaugrott és fölkapta a papírt. Nem káromkodta el magát, életében soha nem bántotta az Istent, csak kacagott, úgyhogy az asszony megdöbbenve nézett rá.

— Hát te minek örülsz?

— Annak, hogy végre megbecsülsz,

— Félrebeszélisz?

— Dehogy. Idenézz! Ezelőtt csak torta-papírnak, pástétom-papírnak használtad a kézirataimat, de most már hajsütögetésre szeded el.

Anna Mária megrázta a fejét. Annyira nem értette a dolgot, hogy még csak föl se háborodott. Szokatlan csendesen mondta:

—Most már még ebbe is belekötsz”? Meg kellene köszönnöd, hogy nem a tiszta papírt fogyasztom, hanem azt, amit te összefirkáltál. És még te mondasz engem tékozlónak?

Most az egyszer Haydn volt az, aki csörömpölt és tombolt. Földhöz vágta a hajsütővasat és nem törődött vele, hogy most az ő hangját hallják meg az öregasszonyok.

— Hogy a szász király aranymedaillonját eladtad az ötvösnek, elnéztem. Hogy a porosz király gyémántgyűrűjét elpuccoskodtad, lenyeltem. Hogy minden kimegy a kéményen, amit összeverejtékezek, abba már beletörődtem. De hogy a lelkemet megöld, azt nem tűröm el, te, te...

Az ablak pelargóniumai előtt Anna Mária két barátjánője tipegett el s már kopogtattak is az ajtón. Haydn áttámolygott a másik szobába s kigyulladt homlokát rányomta az ablaküvegre. Lefogta a szemét, mégis maga előtt látta az élet egész nyomorúságát. Romokat maga mögött és romokat maga előtt. A Krisztust és a Szűz Anyát, akikhez minden reggel imádkozott és akik cserébe nekiadták töviskoronájukat és hét törüket.

Sokáig állt ott és észre se vette, hogy a ház elcsöndesedett. Arra riadt fel, hogy valaki veregeti a vállát és mormog valamit. Egy rendesen öltözött, deresedő polgárember állt előtte.

— Kicsoda ön?

— Mondtam már, kérem. Mészárosmester vagyok.

— Mit akar?

— Nagy kérésem van nekem, kéremalásson. Nincs a világon több olyan muzsikos, mint az úr, de olyan tisztelője sincs a világon az úrnak, mint én vagyok.

Haydn elmosolyodott. Van olyan perc, mikor a mészárosmesterek hódolata többet jelent, mint a királyoké.

— Mivel szolgálhatok¹?

— Mához egy hónapra lesz a lányom esküvője. Az a kérésem, hogy tessék arra valami muzsikát komponálni. Arra az én lányom olyan büszke lesz, hogy nem cserélne a császárnővel. Meg azt is tudom, hogy az úr kedvéért az Isten is megáldja a lányom házasságát.

Haydn szívében már zengett is a nászmuzsika. Megölelgette a mészáros mestert.

— Holnap ilyenkorra eljöhet érte, barátom.

Másnap este meg is kapta a mészáros a legszebb nászajándékot, amit valaha mészároscsalád látott.

— Egy menüettet csináltam, barátom, csak címet nem tudtam neki adni, pedig ez azzal egész. De lakodalomig majd csak kerül az is.

Egy hét múlva kinéz Haydn az ablakon, mert mintha valami cincogást hallana az udvaron. Hege-

dûs, klarinétos emberek nyüzsögnek, rendezkednek odakint. Mire kinyitja az ablakot, már munkában is van a banda: játszik az ő ajándékminéjtét s befejezik nagy éljen-kurjongatással.

Behívni nem merte a jóembereket, hanem ő sompolygott ki közójük egy üveg borral. Megújul az éljenzés s előlép a mézárasmester.

— Uram, én hallottam arról, hogy császárok, királyok mivel szokták megbecsülni az urat, kiki a maga tehetsége szerint. Tessék éntölem is elfogadni, ami tölem telik.

Három tenyércsattanásra kinyílt a kapu s a vőlegény meg a menyasszony bevezetett rajta egy meg-aranyozott szarvú, föl pántlikázott göböly-marhát.

— A legszebb jószágom, uram, tiszteljen meg velem, hogy elfogadja.

— Hát hogyan fogadnám el, jó ember — nyújtott kezét a hangokban dolgozó mester a vérben dolgozó mesternek és fölcsillant a szemében a jókedv. Arra gondolt, hogyha ezt Anna Mária meglátja, még az is kénytelen lesz beismerni, hogy néha zeneszerző feleségének is érdemes lenni.

— Anna Mária, Anna Mária! — kiáltott be a házba.

— Itt vagyok! — harsogott vissza a zeneköltő hitvese, de olyan hangon, amelyből ki lehetett érezni, hogy ott is akar maradni.

— Nézd, Anna Mária, mit kaptunk! — ment helyébe a mester. — Legalább az ablakból tekintsd meg ezt a gyönyörű jószágot!

Anna Mária kikukucskált az ablakon és elpitytyesztette a száját.

— Soványnak elég sovány, nyilván tehozzád mérték az ökröt.

A harmóniák fejedelme a homlokára ütött.

— Megvan, megvan!

— Mi van meg? — nézett rá Anna Mária,

— A cím, a menüett címe.

Azzal előkereste a kótát és föléjegyezte apró betűivel: Oehsen-menüett.

És úgy mosolygott hozzá, hogy a könny is kiesett a szeméből.

NINCS SZEBB A LOJALITÁSNÁL

Liszt-ünnepre hívnak valahova. Nem mehetek, ezt a régi történetet küldöm magam helyett. Látni lehet belőle, milyen nagy volt itt a becsülete Liszt Ferencnek már életében is.

Liszt Királydal-a nem tartozik a híres alkotások közé. Szépítés nélkül szólva, nem sikerült jobban, mint a többi magyar költők és zeneszerzők királyhimnuszai. Mondják, hogy a kalitkában tartott énekesmadarak akkor énekelnek igazán szépen, ha megvakulnak. A magyar énekesek nagyon nyitott szemmel csinálták a királyköszöntőket. Az utolsó sikerült királyköszöntő az volt, amivel a pesti gyerekek ünnepték a Hunyadi János fiát: Mátyást mostan választotta mind ez ország királyságra ... Ugyan úgy rémlik, mintha erről is kiderült volna már, hogy kései hamisítvány, nem a tizenötödik századból való, hanem a tizennyolcadikból. Szóval, nem költés, hanem szerkesztés, de annyival mégis különb a többinél, hogy nem érzik rajta a muszáj.

Liszt Királydalá-nak nem is zenetörténeti érdekessége van, hanem magyar politika-történeti. Adalék a

híres magyar lojalitás történetéhez, amivel annyiszor dicsekszünk. Dicsekedhetünk is, mert elég sokat kolcultunk róla.

*

A m. kir. Opera nem olyan indokolatlan lojalitásnak köszöni a jelzőjét, mint például a Természettudományi Társulat, amelyhez igazán semmi közé se volt a jámbor V. Ferdinándnak. Ferenc Józseffel megértették a magyar tanácsadói, hogy jó politikai befektetés volna az, ha az ő áldozatkészségével csinálnának dalszínházat a magyar fővárosban, mert abból igen szép legendát csinálnának azok, akiknek ez a kenyerük. Nem lehet elvitatni az uralkodónak azt az érdemét, hogy vállalta a dolgot; az Operaház felépült s megnyitását tündéri pompájúnak tervezték, tekintettel arra, hogy a felségek is megígérték lejövetelüket. (A királynak úgyis dolga volt itt, meg kellett nyitni a másik színházat is, — a Sándor-utcait.) Természetes az is, hogy a megnyitásnál szerepet kellett adni Liszt Ferencnek is. A magyar Operaház megnyitása Liszt nélkül még furcsább lett volna, mint például egy hadgyakorlat — Albrecht főherceg nélkül. Mert ez legfeljebb Albrecht főhercegnek lett volna furcsa, de Liszt Ferenc mellőzését a magyar Operaház megnyitásánál az egész világ furcsállotta volna.

A mester akkor Weimarban lakott, oda írt neki az intendatúra, Podmaniczky Frigyes báró, mint intendáns és Erkel Sándor, mint igazgató. „Ünnepi nyitányt” kértek tőle, mint nagy hazánkfiától, mint leg-

méltóbbtól stb., mint az már ilyenkor szokás. Közölték vele a műsor többi részét is és természetesen tudtára adták azt is, hogy az udvar is ott lesz. Tartották a mestert olyan értelmes embernek, aki ebből megérti, hogy ez olyan alkalom lesz, ahol még Liszt Ferencnek is ki kell tenni magáért.

Liszt nem is kérte magát, vállalta a megbízást első szóra s idejében megküldte a nyitányt. Azaz nem is azt küldött, hanem valóságos Király-dalt, mert úgy érezte, hogy a dalköltészet múzsája részéről ennyi hódolat megilleti a neki hajlékot emeltető királyt.

Az intendatúra nagyon neki is örült a Liszt lojalitásának. Az igazgató mindjárt odaült a Király-dallal a zongorához, de alig ütötte le a billentyűket, kétségbeesve nézett az intendánsra.

— Hiszen ez a Rákóczi-nóta! — csapta össze a kezét elszörnyedve Erkel Sándor.

— Hű a kirelázumát! — füttyentette el magát Frici báró, aki szerette a népies kifejezéseket és az életben sokkal nagyobb sikerrel alkalmazta őket, mint a regényeiben. — Ha ezt előadják a m. kir. Operában, a felség mindjárt levakartatja róla a jelzót!

— A felség még csak hagyján! — rémüldözött Erkel. — De mit szól hozzá Albrecht főherceg!

Meghányták-vetették a dolgot s végre is elmentek tanácsért Tisza Kálmánhoz. Mondja meg ő, kit bántsanak meg a két imperátor közül: Ferenc József-e, vagy Liszt Ferencet?

Az eset olyan súlyosnak látszott, hogy még Tisza Kálmán se mert a maga szakállára dönten. Tanácsba

parancsolta össze a minisztereit, adja bele az eszét mindenki. Trefort volt akkor a kultuszminister, de világos, hogy a döntő szó a honvédelmi minisztert illette, Orczy Bélát. Az pedig a lázadással egyértelműnek tartotta azt az illojalitást, hogy a magyar királyt annak a nótának motívumaival infesztálják, amelyik Rákócziról van elnevezve.

Természetesen egyhangúlag leszavazták Liszt Ferencet s a tarka bárót bízták meg vele, hogy szokott finom tapintatával hozza ezt tudomására a mesternek. Erre kapta aztán Liszt Ferenc a következő diplomáciai remeklést:

— Mélyen tisztelt Mester! Ön szíves volt nekünk a Magyar Királyi Operaház megnyitása alkalmára a várt „ünnepi nyitány” helyett egy Király-dalt küldeni. Ön, mélyen tisztelt Mester, bizonyára ama föltevéstől vezéreltetett, hogy egy ily szerzemény, szemben a legmagasabb kir. udvar megjelenésével, inkább meg fog a célnak felelni. Mi is osztjuk a nézetét. Sajnálatunkra azonban legyőzhetetlen akadály áll útjában a Király-dal előadásának, még pedig azáltal, hogy a nagy dal motívumai egy általánosan ismert és a legmagasabb uralkodóház ellen irányult forradalmi dalból vannak kölcsönözve, amint ez alatt idecsatolt mellékletből kiviláglik. E dal eredete lehetlenné teszi nekünk a nevezett Király-dal előadását a legmagasabb udvar jelenlétében, egy oly műintézet megnyitási ünnepélye alkalmával, amely létrejöttét ő felsege bőkezűségének köszöni. E kedvezőtlen körülmény, fájdalom! megfoszt bennünket amaz élvezet- és meg-

tiszteltetésről, hogy a megnyitási ünnepély fényét az ön zenekölteményének előadásával is emelhessük. Fogadja, mélyen tisztelt Mester, legbensőbb sajnálatunk kifejezését a minden irányban kellemetlenül ható közbejött körülmény felett s feláldozó készségéért fogadja kiváló tiszteletünk nyilvánítását, amellyel maradunk B. Pesten, 1884. szept. 17. b. Podmaniezky intendáns, Erkel igazgató.

Ennél körültekintőbb és választékosabban stilizált levelet az adófelszólamlási bizottság se tudott volna kitalálni. Benne van ebben minden ténykörülmény, még „vessző alatt csatolva” is. Szinte érthetetlen, hogy az egész világtól elkényeztetett Liszt, akinek érzékenysége és temperamentuma egy testvér volt a zsenijével, erre a kidobásra higgadtan tudott válaszolni:

— Igen tisztelt mlgos báró úr! Hogy a „Hajh, Rákóczi, Bercsényi”-féle dal nem volt előttem ismeretlen, igazolja Magyar királydalom-nak már megjelent zongorakivonata, melynek címlapján e szavak olvashatók: „egy régimagyar dallam után”. E dallal legelőször Bartalus István antológiájában ismerkedtem meg s meghatott határozott, kifejező és mesterkéletlen jellegével; azonnal elláttam egy győzelmi végzet-résszel s mitsem törődve tovább egykori forradalmi szövegének szellemével, felkértem Ábrányi Kornélt egy új, kiválóan lojális szöveg írására, „éljen a király” végsorral, hogy aztán Király-dalom úgy szövegileg, mint zeneileg teljes kifejezést nyerjen. Az átváltoztatások, az átmódosítások úgy a művészetben,

mint a közéletben nem éppen ritkaságok. Számtalan pogány templomból lett katolikus szentegyház. Sok világi dallam nyert fölvételt az egyházi énekek közé. A katolikus antifónák később mint protestáns korálok hangzottak fel. S így tovább és tovább, az opera-terét sem véve ki, melyen Meyerbeer az „Erős várunk nekünk az Isten” szövegű korált színpadi hatásra használta... A zene maradjon csak mindenkép zene, minden felesleges és ártalmas magyarázgatást kizárva. Különben mentsen Isten, hogy bárhol, bármi cím alatt csekély szerzeményemet előtérbe állítani céloznám. Egészen mlgos báró úr belátására bízom, hogy szóbanforgó dalom előadassék-e az új magyar operaházban, vagy ne. Fogadja, stb. Weimar, szept. 21. 1884. Liszt Ferenc.

Persze, hogy nem adatott elő. Ezután a kellemetlenül nyugodt és fölényes levél után még kevésbé lehetett róla szó. Még arra mer célozgatni, hogy a közéletben se ritkaságok az átváltoztatások és állandó dosítások! Ha naivság ez, ha gorombaság, ilyen ember miatt nem való szerencsétlenkedni. Hiszen lehet, hogy az ominózus dal semmire se emlékeztetné a feleségeket, még ha véletlenül odahallgatnának is. De hát okos ember inkább százszor lojális, ha veszik észre, ha nem, semhogy egyszer rajtakapassa magát azon, hogy olyan nemzetből való, amelyhez valaha egy bizonyos Rákóczi nevű zendülővezér is tartozott.

Bizony Liszt Ferenc nélkül nyitották meg az Operát azon a káprázatos estén, amelyen Frici báró örngyi ruhában fogadta a gratulációkat. A pénztárnál

irtózatos tolongás volt, egy paposforma öreg úr is oda bírt furakodni nagysokára, de a pénztáros válat vont.

— Nincs egyetlen jegy se, kérem.

— Hátha mégis? — mosolygott az öregúr. — Például a meghívottak számára?

— Szabad kérnem uraságod becses nevét?

— Liszt Ferenc vagyok.

— Kérem, mindjárt megnézem a jegyzéket.

Megnézte és megmutatta Liszt Ferenc úrnak, hogy Liszt Ferenc nincs meghíva az Opera megnyitására. Nem is juthatott be. Be kellett neki érni azzal, hogy a szobra ott van a bejáratnál.

Persze, mikor azt odatették, akkor még nem tudták, hogy Liszt Ferenc a Rákóczi-nótából csinál király-dalt.

MIKOR UTOLJÁRA LÁTTUNK KIRÁLYT...

Most negyvenöt esztendeje, október derekán voltak a szegedi királynapok. Ferenc József lejött megnézni, hogy Szeged csakugyan szebb lett-e, mint volt és olyan szépnek találta, hogy három napig lakott benne. Ügy látom a néhai nagy polgármester, Lázár György egykorú föl jegyzéseiből, hogy nagyszerűen érezhette magát idelent. Még azt is jószívvel vette, mikor paprikás-szalonnával megkínálták, pedig ez igazán nem volt benne a programban. De a szegediek is el voltak ragadtatva a felséges úrtól, akinek ő köztük sokkal mosolygósabb volt a képe, mint az ezüstforintosokon. Tán még díszpolgárnak is megválasztották volna akkor a felséges urat, ha nem Tisza Kálmán jár a sarkában. Tiszát azonban nem nagyon szívelte a szegedi nemzetnek az a fele, amelyik nem tükörből szokott fészülködni.

— Mégis csak szöbb volna az, ha Kossuth Lajos sugdolódná a fölség fülibe! — ebben egyetértett az alsóváros a felsővárossal.

Lehet, hogy a király is azt gondolta, mennyivel szebb lett volna Szeged paprikásszalonna nélkül, — de hát egyik fél se mondta ki, amit gondolt s így nem találtak egymásban semmi hibát. így múlt el az első két nap, mint valami szép álom. A harmadik

nap programmja azonban kockára tette az első két nap sikerét. Az volt a terv, hogy akkor a tanyát tekintetik föl a királlyal, mert olyant még bizonyosan nem látott; abból is az ásothalmi kapitányságot mutatják meg neki, mert ott vannak a legkatonának valóbb legények, a leggömbölyűbb menyecskék, — no meg a legjárhatóbb kocsitak. Még pedig az iskolába vezetik be, hadd lássa, milyen szép nagy fejük van az ásothalmi gyerekeknek. (Nagy fej, nagy ész, — azt tartja a parasztregula. Igaz, hogy a kis fejre is *azt mondja, hogy az a jó, mert abban nem szalad szét az ész.*)

Hát ettől a látogatástól felhődztek egy kicsit a város urai. A királyvizit előtt való nap Kállay főispán ki is küldte terepszemlére Lázár Györgyöt és Tóth János piarista tanárt, a tanyai iskolák felügyelőjét. Jól néznek körül Ásothalmán, rendben van-e minden, hogy szó ne érhesse valamiért a ház elejét. Hát rendben volt minden, maga Potemkin se csinálhatta különben. A kocsitak behintve szalmatörökkel, mint porfogóval. A kátyúk meghordva agyaggal. Az árokpartok beszönyegezve gypszínnel. Az iskolaházon őszirózsákból és tátókavirágokból való girlandok közt nemzeti lobogó. Még tán a pulikutyákat is megmosatta erre az alkalomra a hatóság, természetesen bécsi szappannal. Olyan tökéletes volt a fölkészültség, hogy még tíz esztendő múlva is az a szokás-mondás járta Szege-den, ha nagyon serénykedve poroztak az utcaseprők:

— Nini, tán mán mögént Ferenc Jóskát várják az urak.

A tanyai program különben az volt, hogy amint a király belép az iskolába, háromszoros éljennel fogadják a gyerekek, aztán aki a legbátrabb közülük, az elszavalja azt a hódoló költeményt, amit erre az alkalomra már félesztendővel ezelőtt megszerkesztett Tóth János főtisztelendő úr, nem csekély orca-verejtéssel.

A baj ott kezdődött, hogy a próbaéljenzés nagyon rosszul ment. Mint mikor úrnapi körmeneten regruták adják a szalvét.

— Ez így nem jól lesz — csóválta a fejét Lázár.

— Nincs gyakorlatuk a fiúknak. Hanem tudja mit, főúr? Maga most kimegy, aztán bejön, mint király és azt mindaddig csinálni kell, míg csak a gyerekek egész tökéletesen nem éljeneznek.

Tóth főtisztelendő úr nagyon megijedt. Isten őrizz, ő még játékból se lesz király. A spektábilisz sokkal alkalmasabb lenne erre. Délcegebb is, bajusza is van, mordabbul is tud nézni.

— No, ebben igaza lehet, főúr — nevetett Lázár.

— A lurkóktól kitelne, hogy mindjárt nekiesnének a reverendazsebnek, van-e most benne medvecukor.

így aztán Lázár lett a király s nem telt bele egy óra se, mikor a kis szittyák már olyan összetanult lelkesedéssel éljeneztek, mintha csupa született főrendek volnának.

Most jött azonban a neheze a dolognak. Ki szavalja el a hódoló verset? A három legjobb deák tanulta be, azoknak kellett próbát tenni. Lázár György lelépett a trónról és Tóth Jánossal, meg az ásott-

halmi tanítóval átalakult „hármás bizottság”-gá. (A „hármás bizottság” akkor nevezetes politikai szerv volt. Az csinálta a rendet Horvátországban, ahol abban az időben tört ki az úgynevezett címerkérdés. Egy kis házipróba 1918 októberéből.)

— No, álljatok elő, legények!

Biz az szomorú kis előadás volt. Az egyik jelölt az első sornál sírva fakadt. A másik éppen foghullajtásban volt s egy szavát se lehetett érteni szegénykének. A harmadik nagyon szépen elkiabálta a verset, de azzal meg az a fátum történt, hogy egyik lábára bicegett az istenadta, mert előtte való nap meg-rúgta a ló. Rokkanttal mégse lehet a jövő nemzedéket képviseltetni a hadúr előtt.

— Hát akkor tán elhagyjuk a verset — indítványozta Lázár.

Ezt azonban az öreg pap érezte szíve ellen irányított törnek. Máskülönben a világ legszerényebb embere volt, mikor a gyáros meg akarta festetni az arcképét, sehogy se állt kötélnek, s ahogy a közgyűlésen észrevette, hogy Kneziány Géza, aki akkor szegedi rajztanár volt, lopva akarja lerajzolni, úgy elbarrikádozta zsebkendővel az arcát, hogy lehetetlen volt hozzáférni. Hanem a költészet, az más. Pláne, lia az ember fizikaprofesszor és hetvenéves korában írja meg az első versét és azt nem engedik érvényesülni, akkor a galambepe is felforr. Aztán meg nini, a program már az újságban is ki volt írva, azt a király bizonyosan elolvasta, most már kíváncsi a

versre, esetleg a feleletet is megtanulta rá, — hát mi lesz most már ebből?

Ez az utolsó argumentum Lázárnak is szöveget ütött a fejébe. Ránézett a tanítóra:

— Nem szavalhatná el a verset a tanító úr felesége?

Ez elfogadható megoldásnak látszott. Szemrevaló kis menyecske volt a tanítóné. A fölség is nyilván szívesebben nyugtatná rajta a tekintetét, mint akár-melyik Vadlövő Hebők Jóskán. Azonban itt meg elvi nehézség támadt. A vers úgy kezdődött, hogy „Kis gyermek-ajkról zeng feléd a hála, nagy király!” Hiszen a tanítóné szája kicsinek elég kicsi, de azért a ténsasszony már mégse mondható egészen gyerekeknek. Különösen mikor mindig a szoknyáján csüng mind a három gyereke.

A hármás bizottság olyan kátyúba jutott, hogy annál különbet a legkiválóbb diplomáciai testület se kívánhat magának. Mi segíthet itt már most? Hát ami mindig segít a diplomatakon: a véletlen. Véletlenül ott volt Sári Mátyás, a zabosfai tanító. Véletlenül ott volt a kisfia is. Az azonban már nem igen lehetett véletlen, hogy az is tudta a verset.

— No hát próbáld meg te is, Matyika!

Matyika remekelt. Lázár nem tudott hova lenni örömeiben, azonban a másik két bíráló vétót mondott. Az ásothalmi tanítónak határjogi skrupulusa volt. Való-e az, hogy az ásothalmi iskolában zabosfai gyerekek szavaljon? Hiszen ha ez kitudódik, ő iskolástól

elsüllyed szégyenletében. Tóth János pedig azt vette ellen, hogy mikor a paraszti kultúrát akarják reprezentálni a császár-királyi fölségnek, hogy lehessen akkor egy úri nemből való gyereket állítani elejbe?

Megint a zabosfai tanító adta bele az eszét a konzíliumba:

— Ruha töszí az embört, nagyságos urak. Ha az én Matyikámra ráadják a Vadlűvő gyerök gúnyját, olyan takaros parasztgyerök lösz abbul, hogy a tulajdon édesanyja se üsmer rál Hát akkor a fölség hogy vöhetné észre, hogy zabosfai gyerököt szöm-lél az ásoththalmi ruhában?

A zabosfai tanító nagy esze előtt kapitulálni kellett minden ellenvéleménynek. S másnap, ahogy a nagyurak megérkeztek, ment is minden, mint a karikacsapás.

Mindössze ott volt egy kis hiba, hogy a gyerekek nagyon belejöttek az éljenzésbe és ha már benne voltak a kurjongatásban, nem akarták abbahagyni, különösen mikor látták, hogy a király annál barátságosabban mosolyog, minél nagyobbakat kurjantanak. Ebből aztán az lett, hogy a kanászgyerekek öltözött Sári Matyika, akinek a harmadik éljen után kellett volna előugrani, nem tudta magát mihez tartani és a helyén maradt. A király pedig eltévesztette a programot s a helyett, hogy megvárta volna a verset, rámutatott egy villogószemű gyerekre:

— Olvassál valamit!

— Könyv is kék ahhon! — buggyant ki a gyerekből a nagy igazság és körülnézett, hogy melyik szomszédjának van olvasókönyve. Mert biz abból csak minden negyedik gyereknek jutott egy.

A hármás bizottságot a forró-hideg kezdte rázni, mikor szerencsére előcihelődött ifj. Sári Mátyás és megmentette a fölborulni készülő helyzetet. Odaugrott a király elé és úgy elszavalta a köszöntőt, hogy a szempillája se rezzen, míg a végére nem ért.

Akkor a felség, aki szemmellátható örömmel nézte a fiút, megveregette a képét:

— Ez nagyon szép volt. Bátor kis parasztfiú vagy!

De ezt már a Tóth János főtisztelendő lelke nem állhatta meg szó nélkül. Tölcsért csinált a tenyeréből, úgy súgta oda a királynak jó fennhangon:

— Dehogy paraszt ez, alássan kérem, úrigyerek ez, a zabosfai tanító úrnak a kisleánya.

Mindenkiben megfagyott a vér, csak Ferenc József mosolygott nyájasan. Azért-e, mert egy szót se értett az egészből, vagy azért, mert tetszett neki, hogy a hármás bizottság Ásotthalmán is csak úgy dolgozik, mint Bécsben, meg Budapesten, ki tudná azt most már megmondani!

Lázár azonban odakint, ahogy magához tért a nagy ijedségből, szemrehányóan súgta oda Tóth Jánosnak:

— Ejnye-ejnye, főtisztelendő uram, hogy szólhatta már így el magát¹?

Az öreg piarista ráemelte szelíd kék szemet.

— Nem elszólás volt az, barátom-uram, csak igaz-

mondás. Sohse hazudtam én senkinek, hát mért hazudnék akkor éppen a királynak”?

Szegény öreg pap, aki egész életében a tanyai kis vadakat szelidítgette medvecukorral, honnan tudhatta volna, hogy a királyok azoknak tartogatják a cukrot, akik nem rontják meg a szájuk ízét igazmondással?

MIKOR A SZÍNHÁZUNK LEÉGETT

Tegnap déltájban az a vaklárma szaladt végig az újszegedi hídon, hogy „ég a színház”. Tudniillik a színház körül valamelyik háznak a kéménye nagyon köpte a szikrát. Messziről olyan volt, mintha a színház teteje füstölne, de nem igen vettem észre, hogy a látszat nagyon megriasztotta volna a hídon gyűszmélő nemzetet. Ahogy elcsörömpöl a kocsim a híd végében, kérdezi a soffőröm a közlekedési rendőrt:

— A színház ég?

— Löhetségös — törüli mosolyogva a rendőr a homlokáról a verejtéket. — Pedig kutya meleg van a nélkül is.

— Az, — nevet vissza a soffőr — máma kimén a föld fagya.

Amely feleletből nemcsak az tetszik ki, hogy a soffőr alighanem tanyai előképzettséggel lépett mai pályájára, hanem az is, hogy nagyon elfajzott ez a világ a régitől. Mikor 1885-ben igazán kigyulladt az alig fölépült szegedi színház, Varga László tekintélyes szegedi polgár, a mészáros-ipartestület elnöke a felsővároson összetalálkozott a rohanó komájával, Bárkányi bádoggossal.

— Hova, hova olyan nagy léhvel-pléhvel ? — állította meg a szaladó embert.

— Ég a színház! — világosította föl csak úgy futásban a bádogos.

— Jézus Máriám, a színház! — kapott a szívéhez Varga László s azzal úgy roskadt össze, hogy fel se kelt többet.

Egy másik közismert szegedi polgár, Marinkich törvényszéki elnök, a Széchenyi-tér bokrai közé ájult be az izgalomtól.

Nekünk, mindenhez hozzáedződött mai embereknek szinte elképzelhetetlen, mekkora szenzáció volt az. A pesti lapok hetekig írtak róla s a leégett színház helyett már rég felépült az új, mikor a szegedieknek még mindig témájuk volt a színházégés, nyilván a legnagyobb tűz, amit ebben a városban valaha láttak. Olyan nagyra voltak vele, hogy az elolvadt csillárnak egy darabkáját betették a múzeumba a tengeri herkentyűk közé. Évtizedekig ki volt állítva, én sikasztottam ki a látványosságok közül, mikor én lettem a házban a gazda. S amikor idekerültem és princípálisom, Tömörkény István kioktatott a múzeuminasi teendőkben, azok közt az is ott volt, hogy tudnom kell kívülről, mikor égett le a szegedi színház 1885 április 22, szerdai napon, délután 3 órakor...

— Hát mi a csudának kell ezt nekem tudni?

— Azért, hogy majd meg tudd mondani, ha telefonon kérdezi valami polgártárs. Biztosíthatlak, hogy ezt hamarabb megkérdezik tőled, mint azt, hogy mikor volt a Xeres de la fronterai ütközet.

Csakugyan, nagyon sokszor számonkérték tőlem huszonöt év alatt a történelmi dátumot. Rendesen pol-

gári bormérésekből, ahol fogadások történtek ezirányban s hogy emberhalál ne legyen a dologból, a kultúrpalotát kellett fölkerdezni, mint hiteles helyet. Volt úgy, hogy könyökig felgyürközve, háromezer-éves cserepeket kögítettem szerves egésszé, részben dróttal, részben enyvvel a szuterénben, vagy kitömött madarakat haptákolttam az emeleten, mikor a telefonhoz hívtak, mert valamelyik tiszaparti duttyánban már halbicskával döntötték volna el a kérdést, ha a csárdásnak több esze nincs és segítségül nem hívja a „búzeum”-ot.

Nem panaszképpen mondom, inkább sajnálom, hogy vége van már ennek a jó világnak. Most már egészen más irányban kell szolgálnunk a nemzetet.

— Halló! Halló! Kultúrpalota?

— Az.

— Itt ez, meg ez a polgári bormérés.

— Mi tetszik?

— Nem lönne szíves megmondani, kéröm, hogy mikor halt mög az a Mátyás királ?

— Hát hogyne lennék, azért vagyunk itt. Ekkor meg ekkor történt a Mátyás király halomása. Hanem most már maga is mondja meg, tisztelt polgári bormérés, hogy mi a ménkűt akar maga Mátyás királlyal?

— Kéröm szépen, tetszik tudni, áztat szeretnék itten tudni a népek, hogy miúta nincs igazság a világon.

... Hát így van bizony, most az igazság az uralkodó planéta, amelyik „oda van”, és a nagy tűz kormos fénye lassanként elhalványul az emlékezetben. Ha-

nem, ha már eszembe jutott, ne maradjon haszon nélkül. Elmondok róla egy tanulságos történetet.

Az elhamvadt színházzal kenyér nélkül maradt a színtársulat. Szó szerint veendő, hogy kenyér nélkül. Bentégett a kassza is. Nagy Vince, országos híró direktor a maga idejében, elkeseredve mondogatta, hogy neki is jobb lett volna bentégni, — másfél havi gázsi-
val tartozott a tagjainak.

Adósságból éltek az istenadták s napokig sírva bolyongtak a romok körül. A direktoron pedig nem követelődött senki, sőt ők jártak szegényt vigasztalni.

— Ne búsuljon, dirikénk, lesz még ez jobban is.

Sőt tovább is mentek a szóbeli vigasztalásnál. Valami fűszerkereskedő mecénás búfelejtőnek ötven üveg magyaradit küldött a színészeknek. Tíz üveget a direktornak vittek el belőle az ártatlanok.

Biz ez hihetetlenül hangzik, de van a történetnek még hihetlenebb része is.

Volt a társulatnak valami Ajtai nevű másodrendű tagja. Nagy Vince ajánlásával bejutott az aradi színházhoz ügyelőnek, április elején itthon le is járt a szerződése, de hogy az aradi szezong se maradjon kenyér nélkül, az igazgató irgalomból itt tartotta.

Hát ez az Ajtai a tűz után való héten elébe állt a direktornak az utcán:

— Nem várok tovább, fizesse ki az úr a gázsimat.

Az igazgató szelíden kérlelte:

— Egy kis türelmet, édes fiam. Holnaputánra ígért

pénzt a biztosító társulat. Maga lesz az első, akit kifizetek.

— De nekem ma kell a pénz.

Nagy Vince szomorúan vette elő a tárcáját.

— Nézze, egy rongyos krajcár sincs benne.

A színész feldühödött:

— Ha nem tud az úr fizetni, akkor *ne járjon aranyórával*.

Nagy Vince lehajtotta a fejét és — itt jön a leghihetlenebb — kivette az antik óráját, *odaadta a színésznek az aranylánccal együtt*.

— Tessék, fiam, csináljon vele, amit akar, értékesítse, ahogy tudja. S ha többet ér, mint ami magának jár, azt hozza vissza, ha kevesebbet, jelentsen föl azért, amit még követel.

Aztán elvette az órát s csak estefelé került vele elő, amikor *színházi törvényszék elé állították*. Ott aztán hebegve vallotta be, hogy visszahozta az órát, mert mikor a zálogos megtudta, kié és hogyan került őhozá, azt mondta neki:

— Szégyelje magát. Én azt is szégyelném, ha adnék rá valamit.

A színtársulat kiközösítette magából a szégyentelen embert s az esetet mingyárt nyilvánosságra hozták a lapokban.

Úgy mondom el a történetet, ahogy hallottam. S még csak azt a kérdést se vetem utána: mit tanulunk ebből?

RÉGI PÉNZHAMISÍTÓKRÓL

Keresgetem a Hóman Bálint nagyszerű könyvében, a Magyar Pénztörténet-ben, hogy ki volt honunkban az első pénzhamisító. Mit lehet tudni, hogy fordulnak a dolgok, hátha valakinek eszébe jut mozgalmat indítani, hogy emeljünk neki szobrot? Jó az, ha valaki ilyenkor elvégzi az előmunkálatokat és már az alakuló gyűlésen kész anyaggal kedveskedhet az eszme fölvetőinek.

Annyit máris mondhatok, hogy a szobor arcát olyanféle csuklyába kell takarni, amilyent a jó öreg Anonymus visel. Ezt nemcsak az indokolja, hogy a pénzhamisítók szeretnek inkognitóban járni, hanem az is, hogy a pénzhamisítás úttörőjének a neve csak úgy nem maradt ránk, mint a történetírás úttörőjéé. Az első írott följegyzés csak általánosságban nevezi meg a csanádmegyei fekete barátokat, mint a magyar pénzhamisítók őseit. Hóman Bálint lelke rajta, én csak utánamondom. Ő meg Fejér Györgynek mondja utána, aki nagy tudós kanonok volt száz esztendővel ezelőtt és ma is egyike a legdrágább magyar íróknak: Codex diplomaticus-át a napokban kinnálták nekem megvételre, tízmillió koronáért. (Igaz, hogy megvan mind a negyvenhárom kötete, ami elég ritkaság.) Éppen a Codex diplomaticus-ban idéz a

nagy történetíró olyan tanút, akinek a szavahihetőségében nem illik kételkedni: magát a római pápát. Honorius pápa volt az, aki 1214-ben a csanádi pénzverő barátokat leleplezte egy elég szigorú démarsban. Jeruzsálemi Endre királyunk uralkodék akkor dicsőségesen, még pedig éppen Jeruzsálem körül, valahol Szeleuciában, vagy hol. Hiszen éppen ezért szorult rá az ország a barátok pénzére. Mert amikor itthon volt a jámbor király, akkor semmi szükség se volt rá, hogy az alattvalók törjék magukat pénzhamisítással, elintézte ő azt maga a házi izmaelitáival, megadván rá neki a bölcs törvény azt a szép jogot, amelynek a gyakorló politikusok *lucrum camerae* címszó alatt nézhetnek utána a lexikonban.

Akárhogy volt, mint volt, a *corpus juris*ből is látható, hogy a pénzhamisítás sokáig csak úri multság volt. IV. Béla idejében Lőrinc bessenyői bírót és fiait leplezik le a szerémi kamara tisztviselői, valamivel később pedig Konrád óvári nemes úrról van följegyezve, hogy ilyen valutáris szórakozást űzött. Valóban szórakozás lehetett, míg a magánvállalkozás a sok pénzfajta közül kiválasztotta a legtesthezállóbbat. Mert azt meg kell adni, hogy volt miben válogatni. Hiszen például csak Kálmán királyunk vagy százhuszféle dénárt bocsátott ki tizenkét esztendeig tartó uralkodása alatt s természetesen azonkívül az egyik rosszabb volt a másiknál. De ennek is megvolt a maga haszna, legalább a kamaragrófok szempontjából, ahogy az akkori pészügyigazgatókat hívták. A kamaragrófok ugyanis külön fizetést húz-

lak a megyéiktől azért, hogy ne a pénznek a hitványát utalják ki nekik, hanem a javát. Ez is nagyon szép kitalálás volt, kár, hogy az átkozott destrukció ennek is véget vetett.

No, elég is a történelemből ennyi, Zsigmond királyunknak a körülméletl pénzekről való dekrétumát már meg se nézem a törvénytárban, pedig ő is nagyon értette a csíziót, Isten nyugtassa szegényt. Nem akarok tanulmányt írni az úri pénzhamisítók-ról, noha annyiban volna jussom hozzá, hogy egyikükkel ifjúságom felelőtlen hajnalán nagyon meleg barátságot tartottam. Liszty László volt ez, országzászlósa, báró és gróf, köpcsényi földesúr, családgyilkos, gyűjtogató, okirathamisító, gyerekcsempésző, szodomita, mindenképen cégéres lator és — ez volt barátságunk alapja — mindezek tetejében konok verselő és megátalkodott eposzköltő, aki ezen a réven még az iskolás irodalomtörténetbe is becsúsztott, mint Zrínyi-utánzó. (Nem tudom, benne vau-e még, harminc évvel ezelőtt még be lehetett belőle szekundázni.) Ennek a gonosztettének Magyar Mars volt a címe, avagy Mohách mezején történt veszedelemnek emlékezete. Valamelyik keresztapáméknál akadtam rá a gerendán, mint kis deák téli estéken fölolvadásokat tartottam belőle a Daru-utca irodalompártoló közönségének. Az előadásoknak volt bizonyos akadémiai jellegük, mert mire Tomori Pál ügyüi megszólaltak, akkorra az egész hallgatóság elszundított, de Márta néni, a félszemű vajaskofa mindaddig győzte éberséggel, míg én szusszal győz-

tem s minden Balassi-strófa után elfohászkozta magát:

— Könyörögi érettünk!

Márta néni tudniillik nemcsak félszemű volt, hanem süket is és azt gondolta, hogy az öreg kapcsolókönyvből a minden szentek litániáját olvasom. (Hiszen ami azt illeti, vértanú volt is elegendő a mohácsi vészben s azok bizonyosan meg is üdvözültek, csak nem igen tartottak rá méltóknak bennünket, hogy könyörögjenek érettünk ...)

Hát ez a jeles költőtárs kimosakodott mindenből, mert megvesztegette minden bíróját, magát Wesselényi Ferencet, a nádort is. Könnyű volt neki kenni, mert maga csinálta hozzá a kenőcsöt. Ezt aztán már Lipót császár se tűrte. Az útonállást, a csalásokat, a gyilkosságokat elnézték a főúrnak, aki különben nagyon vallásos kedélyű ember volt és szép istenes énekeket is szerzett, hanem a pénzhamisítást nagyon rossz néven vették tőle. A bécsi törvényszék hóhérkézre adta Liszty Lászlót. Pedig lehet, hogy ezt az egy bűnét ő is hazafias felbuzdulásból követte el, talán a török császárt akarta vele megbuktatni. Egy eposzköltőről fel lehet ennyi fantáziát tenni.

Hiszen nincs szebb az idealizmusnál, de tudja Isten, nekem azért mégis jobban tetszettek azok az egyszerű, közönséges, becsületes tanyai bankóhamisítók, akikkel a háború előtt lehetett a törvényszéki rovatban találkozni s akik csak azért csináltak hamis bankót, mert igazijuk nem volt. Ezek persze nem voltak nagyon komplikált lények, legföljebb a csor-

daház körül kaszinóztak, ott is csak durákat játszottak és a népszámlálási statisztikában mint őstermelők szerepeltek, amiért nagyon megharagudtak volna, ha valaki szemtől-szembe mert volna nekik ilyen csúnyaságot mondani. Mert nem őseket termeltek ők, hanem krumplit, búzát, tököt, babot, birkát és malacot s ennél fogva minden eszmei tartalmat nélkülözött az életük. Eszükbe se jutott a hazafiság, mikor bankót csináltak. Legföljebb egy borjas tehénre gondoltak, vagy egy lánc földceskére, vagy aki lírai kedély volt, annak az járt az eszében, hogy mégis csak szebb az élet, ha tajtékpipa mögül köpködhet bele az ember, mintha cseréppipát szortyogtat.

Persze azért a tanyai bankóhamisítónak se volt olyan könnyű a dolga, mint ahogy a tudatlan városi ember képzelet. Itt is érvényesült a bioszociológiai tétel: a kölcsönös segítség, mint természeti törvény. Volt ugyan olyan írástudatlan magyar is, aki téli magauntában megszerkesztette a bankót az ablaküvegen — a szegedi rendőrségen láttam valamikor rég bankókat, amiket juhászok rajzoltak piros és kék ceruzával — de hát ehhez a mesterséghez nem elég az istenadta talentum. Tanultság is kell ide, világi dolgokban való jártasság, amit rendesen valami elzüllött írnok, zugtanító, vagy más ilyen elesett ember képviselt. A célszerű szögény embőr inkább mint forgalombahozó szerepelt, de ahhoz is ész kell és leginkább vásár kell, ahol gyorsan forog a pénz és nem teszik mikroszkóp alá. Aztán meg-

kívántatódik az is, hogy aki az ilyen mesterségre adja magát, az tartózkodjék a bortól, amiben igazság tartózkodik.

A háború előtt pár esztendővel teli volt a város hamis tízkoronásokkal s minden nyomozás hiábavaló volt. A nyári vásárban történt aztán, hogy valami átokházi magyar bevetődött harmadmagával az egyik duttyánba. Aldomást ittak, az átokházi magyar fizetett a másik kettőnek, akiktől lovakat vett. Sőt ott felejtkeztek a féllityik mellett, napáldozat felé a kocsmáros is odatelepedett, szóba keveredett a juhászos formájú átokházival, összeédesedtek, utoljára már sógornak is szólították egymást.

— No, sógor, — ütött az asztalra a kocsmáros — látom, nagyon rőndös embör kend, hát majd én is rőndös bort hozok kendnek.

Addig vedelték aztán a rendes bort, hogy utolja rv; az átokházi rendes ember kivágta a bugyellárisát az asztalra.

— No, sógor, én mög a rőndös borért rőndös pénzt fizetök kendnek.

— Hogy-hogy?

— Azt már kend ne keresse, mert az nem a kend sora, kend érje be azzal, hogy kend böesületöt adott neköm, én mög böcsületöt adok kendnek.

A kocsmáros tán be is érte volna ezzel, hanem a másik két ember összenézett. Az egyik mindjárt fölállt, megkereste a vásárbiztost, kiterígette eleibe a lovak árában kapott vadonatúj tízeseket: hamis volt az egytől-egyig. Rögtön lefogták az átokházi ju-

hászt, nem is tagadott, kiadta az egész bandát, amelynek valami Kálmán Gergely nevű zugírás volt a feje. Amikor elvitték, még egyszer kezefogott a hüledező kocsmárossal:

— Ne félj ön kend, sógor, kendnek rőndös pénzt adtam.

Nem tudom, kiszabadult-e már azóta, él-e, hal-e, de ha él, nem esett semmi csorba a társadalmi tekintélyén az átokházi nemzet körében. A nép, már a háború előtt való nép, nem látott gonosztettet a bankóhamisításban. Az a rossz ember, aki fogyasztja a pénzt, nem az, aki szaporítja. Az csak ügyes ember, ha rajta nem vesztett volna, sokra mehetett volna.

Félegyházán személyesen is ismertem ilyen kiszolgált pénzhamisító gentlemant, pár esztendje Bankos Bera néven regényfigurát csináltam belőle. Szőlőcsősz volt. nagyon mogorva öreg ember, de a dolgát jól ellátta, mert Illaván megtanulta a rendet. Legalább az a híre volt, hogy ott töltött nyolc esztendőt bankóhamisításért, ugyan biztosat nem tudunk róla, mert kalocsai ember volt, mihozzánk már csak öreg korában sodorta a szél. De vállalta a Bankos Bera nevet és csőszfogadásnál maga is annak mondta be magát.

Mikor összebarátkoztunk, egyszer kukoricásütéses éjszakán, — persze lopott kukorica volt — próbáltam kivallatni.

— Mondja már, Bera bácsi, hát hogy is volt az a bankócsinálás ?

— Az? — kapta föl a nagyszélű kalapban a fejét. (Azért jó a nagyszélű kalap, mert az alatt nem lehet a szemébe látni az embernek.) — Hát magának megmondom. Nem vót az, tudja, sehogy se.

— Nem volt?

— Nem hát. Nem bankóhamisításért ültem én, hanem azért, mert belevágtam az asszonyba a bicskát.

— Hát akkor mért vállalja kend a bankóhamisítást?

— Tudja a hóhér. Tudja, így többre nézik az embört.

... De hát most már ez mind elmúlt. Most már csak idealista bankóhamisítók vannak.

VÁMVIZSGÁLAT POZSONYNÁL

Száz esztendővel ezelőtt valami Korber nevű bajor ember volt a körmöci pénzverő igazgatója. Igen rendes férfiú volt. Bécsben is szerették, Körmöcön is szerették s ő is szeretett itt lenni. Magyarul ugyan egy kukkot se tudott, hiszen ha tudott volna, akkor nem ültették volna ilyen nagy állásba, de azért egészen jól megfért a körmöci szittyákkal, hiszen azok se sok kárt tettek a magyar nyelvben. Együtt bálózott, együtt vadászott a megyei urakkal, maga is szíves vendéglátó gazda volt s igen nagy dárídókat csapott, valahányszor a rokonai meglátogatták Bécsből. Az pedig sűrűn megesett, mert Korber nagy nemből való ember volt s hol húga, hol nénje, hol ángyikája jött el egy kicsit körülnézni Körmöcön.

Persze minden nőszemély arra volt először kíváncsi, hogyan csinálják a pénzt, de Korber éppen ebben az egyben nem volt jó rokon. Nagyon vigyázott rá, hogy senki szájátó be ne tegye a lábát a pénzverőbe s ridegen elutasította a kíváncsiskodó nőrokonokat is. Ha jókedve volt, akkor hozzátette azt is, hogy asszonyt azért nem lehet odaereszteni a sok pénzhez, mert az mingyárt magához szippantja azt, mint mágnespatkó a vasreszeléket.

Békítőül azonban nagy bálokat rendezett a vendég-

hölgyek tiszteletére s mikor visszakocsiztak a hazájukba, az ülés alját, elejét, meg a kas két alját mindig tele rakatta túrós, meg vajas bödönkével. Úgy, hogy a pozsonyi főharmincadon a vámosok első pillantásra tudták, kit állítotak meg, nem is firtatták a passierscheint, hanem csak udvariasan jóévtvágyat kívántak a frájjóknak. Mai szólás szerint körülbelül azt lehetne mondani, hogy a bödönök futárigazolványul szolgáltak.

De hát hiába volt Korber olyan rigorózus férfiú a hivatali dolgaiban, egyszer mégis csak baj történt, futárt küldött érte a bécsi kamara. Még pedig olyant, akinek az igazolványából az tűnt ki, hogy neki kutya-kotelessége a címzettet haladék nélkül magával vinni.

A főpénzcsináló éppen vacsorán volt Barsmegye fiskusánál, Reinprecht Ignácnál és mint ahogy vérbeli bajorhoz illik, igen emlegette a kék úristent Bajorországban, amiért ott kellett neki hagyni az áfonyás vaddisznót. Persze arról fogalma sem volt, mit akar tőle a kamara.

Biz az nem azt akarta tudni, hogy hogy s mint szolgál Korber úrnak a drága egészsége, hanem arra volt kíváncsi, hogy miért szégyenlik magukat a körmöci ezüsthuzsások.

— Nem értem, — rázta ia fejét az igazgató őszinte elképedéssel.

Ledobtak elébe a márványasztalra egy marék körmöci húszast.

— Hát nézze az úr, ezeknek olyan szép fehéreknek kellene lenni, mint a delelő hold, De ezek olyan szép

veresek, mint a kelő hold. Azt kérdezzük most már, mit szól ehhez uraságod? Nem is mi kérdezzük, hanem a Banque de France. Az írt át a bécsi banknak, hogy hová lett a körmöci húszasokból az ezüst?

Korber úrnak, szegénynek, mindenféle színben játszott az arca, míg az okularé ját előszedte, ahogy illik is a becsületében váratlanul megbántott emberhez. De ahogy az igazlítóval föltekintette a pénzeket, egyszerre fülíg szaladt a szája a mosolygástól.

— Azt pedig ne éntőlem tessék kérdezni, mert annak én tudója nem lehetek. A vak is láthatja, hogy ezek az ezüsthúszasok rézből készültek, de még 1810-ben, amikor én még színét se láttam Körmöcnek, bányainspektor voltam Leobenben. A körmöci pénzverő igazgatója akkor ez, meg ez a főtanácsos úr volt, az tudhatna a dolgról valamit, csakhogy nehéz lesz kihallgatni, mert már tíz. esztendeje a gráci temetőben lakik.

Ezek után természetesen nem lehetett mást tenni, mint bocsánatot kérni Korber úrtól és szerencsés utat kívánni neki hazafelé. A francia bankot pedig megkérték, ne ártsa magát az osztrák császárság ügyeibe, hanem söpörjön a maga háza előtt.

A dolog ebben el is múlt volna, ha Korbernek nem az az első dolga, amint hazaért, hogy elszaladjon Reinprecht Ignáchoz, részben a félbenhagyott vacsorát befejezni, részben elpanaszolni, hogy miért bolondították Bécsbe. Szegény tisztviselőembernek egyebe sincs, mint a becsülete, hát szívesen mutogatja, hogy

olyan makulátlan fehér az, mint egy ma született ezüsthuzas.

De még ennél is tovább ment Korber. Megkérte az ügyészt, segítsen neki exhumálni ezt a régi bünt. Hátha valahogy nyomára lehetne jönni, ki volt benne a ludas. Ha szolgálati deliktumot nem lehet találni, akkor a politika irányában kell keresni. Mit lehet tudni, hátha még Napoleon verette a hamis pénzt, hogy azzal is rongálja az apósát, Ferenc császárt! Az lenne csak a nagy dolog, ha azt ki lehetne deríteni!

Hetekig tanulmányozta a két úr Korber irodájában a levéltárból felhordott húszéves munkanaplókat, jelentéseket, számadáskönyveket. Sehol semmi hiba ellenben Reinprecht leüt egyszer a direktor íróasztaláról egy kis fakockát. Legalább annak látszott, de úgy koppant, mint a vas.

— Hát ez mi? — hajolt le érte és sikerült neki a levett holmit előbb fölkapni, mint a házigazdának, akivel a nagy sietségben össze is koccintotta a fejét.

— Eh, semmi, egy régi papírnehezék — tapogatta a direktor a fejbúbját.

— Igen, igen, látom már — mondta az ügyész és valóban látta, hogy a vasból való fakocka egy éremverő-tő, amellyel 1810 B. jelzésű körmöci húszasokat lehet szerkeszteni.

Reinprecht hidegvérű ember volt és erőt tudott magára venni. Megint belegubózkodott a régi diárumokba, bolházta őket estig, akkor vállára ütött a gazdának:

— Nincs ennek semmi értelme, barátom. Mit fájjon a mi fejünk régi gézengúzokért, akárkinek hív-

ják őket? Inkább öblögessük le a torkunkról ezeknek a penészes kacatoknak a porát.

Az első poharat azzal koccintották össze, hogy Isten éltesse „a becsületes embereket!” A második pohárnál a direktor holtig való hálát fogadott az ügyésznek. A harmadik pohárnál azt mondja az ügyész, hogy ha már olyan hálás neki a barátja a semmiért, mindjárt szaván is fogná. Arról volna szó, hogy segíteni kellene valahogyan az öreg vármegyei hajdún, a Mártonon. Sánta is, süket is, vak is, nem való már vármegye dolgára, szélnek eresztene meg lelketlenség volna. Nem lehetne-e itt a házkörülni felhasználni olyan tedd-ide, tedd-oda embernek?

A direktor természetesen azt felelte, hogy akár reggel beállhat. Nagy jókedvében még azt is hozzátette, hogy cselédben legtöbbet ér a sánta, mert azt legkönnyebb utólérni, ha meglép.

Az is természetes, hogy az ügyész még azon az estén maga elé parancsolta Mártont és közölte vele az új beosztását.

— Annyit mondok, öreg, hogy szemedet, füledet nyitva tartsd és mihelyt észreveszel valamit a ház körül, nekem azonnal híradással légy!

Két hétig nem volt Mártonnak semmi jelenteni-valója s akkor is csak annyi volt, hogy a direktor úr bécsi húga elutazott.

— Tudom, öreg. Én tekergettem be a lábát a lábszákaiba.

— Az ám, de vele utazott három bödön vaj is, meg

öt bödön turo is. Azokat meg énvelem rakatták még hajnalban a kocsiládába.

— Hát aztán? Csak nem sajnálsz tőle? Hadd egyenek egyszer jót Bécsben is.

— De, tekintetes uram, nem tudom, hogy kenik azt kenyérre, mert én még olyan nehéz turot, vaját nem emeltem.

— Nyergelj, az apád irgalmát! — ugrott föl az ügyész s nyomban utánaeredt a kocsinak. Nemcsak utólérte, hanem el is hagyta s félnappal előbb ott volt a pozsonyi vámnál. Mindjárt ki is tanította a fináncokat.

— Ismeritek-e a körmöci pénzverő kocsiját?

— Amelyik a frajiakat hordja, meg a bödönöket? — nevettek a fináncok. — Tudjuk, kivel van dolgunk, nem csinálunk mink azzal semmi izgágát.

— No, majd az egyszer csináltok. Nem tesztek egyebet, csak beleszúrtok késsel a bödönökbe. Majd aztán nézzétek meg, milyen lesz a kés, mikor visszahúzzátok!

Oly biztos olt a dolgában, hogy meg se várta az eredményt, hanem nyargalt vissza Korbert lefogni.

A bécsi úrhölgy pedig, ahogy odaért a vámhoz, nevetve intett a kocsiból a harmincadosoknak.

— Hivatalos! Körmöci turo, körmöci vaj!

— Éppen ezt várjuk! — ugrottak oda a fináncok s kést szalajtottak a bödönökbe. A turosbödönökből ezüstporosan húzták ki, a vajasbödönökből aranyporosan.

Reinprecht Ignác pedig azalatt minden teketória

nélkül lefogatta Korbort s kiszedette a marhaistállója padlója alól hat mázsa aranyat és ezüstöt, Bécsbe aztán a kész dolgot jelentette.

Hát királyi kitüntetést nem kapott, de azért Korbernek se kegyelmeztek, példát kellett statuálni. Pedig még azzal is mentette magát, hogy nemcsak a tulajdon retyerutyáját látta ő el körmöci termékekkel, hanem időnként Sedliezki bárónak, a bécsi rendőrfőnöknek és más magas uraságoknak is juttatott egy-egy bödönbe kóstolót.

Csak aztán az történt, hogy az ítélet fogatosítása előtt való nap éj nyelte-e, föld nyelte-e, de úgy eltűnt az érdeemes bajor, hogy máig se került elő.

AZ ELSŐ ANTISZEMITA SAJTÓPÖR

1883 június 30-án volt. Nem tudom, megírta-e már valaki a történetét, de én érdeemesnek tartottam utána-nézni az akkori újságokban. Mert azt tartom, ez is beletartozik egy kicsit a történelembe, nemcsak a Zikcene-zakcene, az időben a legdivatosabb nóta Kárpátoktól Adriáig. Én ugyan még akkoriban csak olyan madzagon szaladgáló kisgyerek voltam, de azért én is eltanultam a nagyobb suhancoktól és kedvtelve dúdolgattam, ha egy szót nem érttem is belőle, míg az édesanyám szájon nem ütött érte.

— Kitől tanulod az ilyen istentelenségeket, te kis béka? — húzott aztán az ölébe, ahogy nagy jajszóval megeredt az egerek itatása.

Strossz szomszéd, a készruhakereskedő, aki csak pár esztendeje csukta be az élet boltját, Isten nyugtassa szegényt, éppen a házunk előtt ment el, benézett a kis-ajtónkon és megpirongatta az édesanyámat:

— Ejnye, ejnye, szomszédasszony, hogy nem vét-kelli ilyenért megütni azt az ártatlan gyereket? Hiszen nem tudja az, hogy mit beszél. Látja, az én Számi fiam is ezt danolja egész nap, de én csak nevetek rajta. Most ez a divatos nóta, tudja, a rendőr-

kapitány úr is egész éjszaka ezt húzatja a „Hattyú”-ban, majd elmúlik, ahogy jött.

Strossz úr persze filozófus volt, mert reggeltől estig a boltajtóból nézte a világot és a Tisza Kálmán kormánya is filozófus volt, ennél fogva egy kicsit elkésve próbált a pajkos fiúk szájára ütni, amikor az állami ügyésszel pörbe fogatta az antiszemitizmust.

A vádlott Istóczy Győző volt, először vidéki szolgabíró, aztán ügyvéd, Deák-párti liberális képviselő, majd antiszemita vezér, sokáig látható tábor nélkül, míg az eszlári eset végre belesodorta az egyenesbe. Ez időben már a külföldön is ismerik a nevét a negyvenéves, epés, komor politikusnak, akinek a kezei — mint pár hónap múlva ki fog derülni — hosszúak és elérnek a csóvával a bécsi, brünni csapszékekegig. Az esküdtszék elé — mert 1883-ban még volt esküdtszék Magyarországon — úgy került, mint a *Tizenkét röpirat című* folyóirat szerkesztője. A folyóirat már akkor a második évfolyamát élte, de úgylátszik, az elsőt csak a zsidók olvasták. A kormány csak a második évfolyamnál kapott észbe és Kozma Sándor kir. főügyésszel perbefogatta Istóczyt, aki vállalta a felelősséget. A tárgyaláson védővel jelent meg, Vadnay Andorral, a későbbi csongrádi nagy szociálpolitikussal, akinek mint fiatal ügyvédnek ez volt az első debü-je.

A vádat Fekete Ödön főügyész helyettes képviselte, a bíróság tagjai pedig Kriszt János elnök, Zsigmondovits és Brinkmann nevű szavazóbírák voltak. Az antiszemita közönséggel zsúfolt teremben zajos derült-

séget keltett, mikor Vadnay a kisorsolt esküdtek közül visszavetette Bókay Árpádot, Beksics Gusztávot és Rákosi Jenőt. Végre így alakult meg az esküdtszék: Vámosi Károly dr., Piufszich Frigyes dr., Árkay Sándor, Emieh Gusztáv, Lechner József, Romy Béla, Parányi István, Spett Vince, Breselmayer Gottfried, Vértessy Sándor, Ámon József és Kartschocke János, akinek igazán nagyon szép fajvédő neve volt már akkor is.

Szokás szerint először a vádiratot olvasták fel. Az inkriminált passzusokból elég néhányat idézni annak bizonyosságául, hogy nem lett azokból száraz csokor azóta se.

— Idegen népfaj, romlott erkölcsökkel, kárhuzatos karakterrel lopta be magát népünk közé, alávaló eszközeivel urává lett erőinknek s most felhasználja népünket hazánk végpusztulására irányuló machinációinak.

— Közéletünkben nyomor, szegénység honol mindenfelé az őslakosságnál, csak a zsidó gyarapszik a mi jólétünk, verejtékünk, életünk árán.

— Az ügyvéd, orvos, szolgabíró ha nem zsidó, mind ennek a zsebében van. A közhivatalnokokat a zsidó liferánsok, vállalkozók megvették.

— Mi éppen nem hevülünk a zsidók megmagyarosodásáért, asszimilációjáért, mi nem akarunk viperát melegíteni keblünkön ... Nekünk az az elvünk, hogy a zsidó rossz óé javulásra képtelen, nekünk programmunk az, hogy ki a zsidókkal Magyarországból!

Ki velük úgy, ahogy lehet, ahogy kiverik a betolakodott tolvajt, a bitorlót...

A mai olvasó szemében nem ez a meglepő, hanem az a vádbeszéd, amelyet 1883-ban az államhatalom képviselője tartott az antiszemitizmus ellen.

— Nincs a gúnynak, kárhóztatásnak, gyalázásnak, megvetésnek az a kifejezése, amiben egy év óta itt a zsidóságnak része ne lett volna — kezdte beszédét a főállamügyész helyettes. — De amit Istóczy írt, azt ő maga jellemezte legjobban, mikor az országgyűlésen azt mondta: C'est le guerre! Ez már igazán harc, az izgatás legmagasabb foka, ahol a társadalmi forradalom kezdődik.

— Magyarországon a múltban ismeretlen volt az antiszemitizmus, a turini remete méltán mondhatta a mai állapotokon elkeseredve: Proh pudor! Szégyen és gyalázat, hogy Magyarországon zsidókérdés lehet. Istóczyt éveken keresztül mindenki kacagta „fanatizmus” miatt, most azonban mellé álltak mindenféle párti emberek, akik a saját pártjukban nem tudtak érvényesülni, pedig országos szerepet ambicionálnak. Ezek lármázzák tele az országot azzal, hogy a zsidó az oka minden bajnak s ez a politikába beleunt közönségnek tetszik, mert ez a változat minden jót ígér, olcsó is, szórakoztató is, sőt esetleg bizonyos hősi virtusok gyakorlására is alkalmat ad.

— Azért most már nem is azt kezdik kérdezni a társadalomban, kinek mennyi az érdeme, ki milyen szolgálatot tett a köznek, hanem hogy antiszemita-e, vagy nem? S így meggondolt, őszinte szót alig hal-

lunk többé e tárgyban, mert a zsidóhaj szólók a gyalázás, gyanúsítás, rágalmazás, titkos és nyilvános fenyegetés minden aljas fegyverével annyira terrorizálják a higgadt elemeket, hogy azok inkább hallgatnak, vagy kitérőleg nyilatkoznak, semhogy magukat inzultusnak tegyék ki.

A hosszú beszédet, amelybe bele-belezajongott a hallgatóság, így végezte a közzvádló:

— Antiszemitizmus vezérei csak addig látnak, ameddig egyiknek szenvedélye, másiknak személyes érdeke, harmadiknak szereplési vágya terjed. Nem akarják észrevenni, hogy akár a fajt, akár a vallást, akár a társadalmi elemet üldözik a zsidóban, a rádobott kövel az egész nemzetet sújtják. Belülről forradalmat szítanak, amely a zsidók gyárainál kezdődik és a grófok kastélyainál folytatódik, kifelé pedig az ország reputációját teszi tönkre. Nem félnek-e attól, hogy ha a fajgyűlöletet ebben a konglomerát országban felszabadítják, magunk provokáljuk magunk ellen a nemezist? Nem én mondom, százak mondták már előttem, hogy a magyar állam csak a szabadelvűség zászlaja alatt, mint kultúr- és jogállam prosperálhat Európában. Ne nézzék, esküdt uraim, az antiszemitizmust olyan kolosszális hóbertnak, amelyből a törvényes retorzió kúrája nélkül ki lehet gyógyulni. A történelem bizonyossága szerint a hóbertosok és fanatikusok mozgalmi voltak a legtartósabbak és legvállságosabbak, nemcsak azért, mert rögeszmék a legnehezebben gyógyítható lelki betegségek, hanem azért, mert a hóbertosok közé gonoszok is vegyülnek.

... Ez a vádbeszéd pedig ne szisszentsen és ne bősziítsen fel senkit. Hiszen ez csak idézet egy halott, ó, de milyen halott beszédből, amelynek — akkor se lett fogantja.

Vadnay Andor hosszan védett és nagyon tudósan. Ügy idézte a Miphalot Elochim-ot, az Alah Teruphall-ot, meg a Kethubot-ot, mintha a kabbalisztikus szigorlati tárgy lett volna az egyetemen. Csupa középkori zsidó írás, aminek a zsidók közül hírért se hallja, aki teológusnak nem készül. Istóczy mint vádlott röviden, de nagyon indulatosan beszélt. Nem csinált belőle titkot, hogy az ő politikája igenis a gyűlölet politikája és annak egyéni gyökerei vannak, őt, aki tanult okos, tekintélyes ember, ennek dacára is meg akarták csalni a zsidók egy birtokperben, el lehet képzelni, mire képesek akkor olyan keresztényekkel szemben, akik nem olyan okosak, tanultak, mint ő. Ezért indította meg a harcot s most már tudja, hogy érdemes volt, mert az ország ma már ő mellette áll.

— Esküdt urak, az vessen rám követ, aki azt hiszi, hogy ő az én helyzetemben nem lett volna antiszemita !

A tizenkét esküdt úr közül csak kettő vetett követ a gyűlölet politikusára, tíz esküdt nemmel felelt arra a kérdésre, bűnös-e Istóczy a felekezet ellen való izgatásban. A bíróság természetesen fölmentette Istóczy Győzöt, aki mennydörgő éljenzések közt hagyta el az igazságszolgáltatás házát. Csakugyan nem élt hiába: a sárkányfogak kikeltek.

Pár hét múlva már égett az ország. A zavargások sokkal nagyobb méretűek voltak, mint ahogy a hírük

ránkmaradt. Sok helyen dörögtek nemcsak a statárium, hanem a kommunista jellegű antiszemitizmus puskái s ezekre ment a befogottak száma. Többnyire névtelen emberek voltak, politikus csizmadiák, facér mesterlegények, börtönviselt csavargók, úri szélhámosok. Mindenki fölbujtótakat emlegetett, pesti urakat, de egyet se tudtak megtalálni.

Nem is igen lehetett, mert akkor már mindenkire ragadt egy kis antiszemitizmus, minden pártban sokan húztak a törvény által is) tisztának nyilvánított Istóczyhoz, ki lélekből, ki divatból, ki azért, mert „mit lehet tudni, mi lesz holnap ...”

Szeptember elején Badacsonyan a fürdőző előkelőségek bált akartak tartani, amelynek a lady •patronessze Pauler Tivadarné lett volna, az igazságügyminiszter felesége. Tisza Kálmán valamelyik bizottsági ülésen odafordult Paulerhoz:

— Hallom, hogy a feleséged antiszemita bálát akar rendezni Badacsonyan.

— Igen, — mondta megütődve az igazságügyminiszter — remélem, nincs ellene kifogásod?

— Nekem nincs, — felelte kiélezetten Tisza — ha neked nincs kifogásod az ellen, hogy a feleséged olyan bálon ladypatronesszkedik, amelyet én be fogok tiltani.

Így írta ezt meg a Budapesti Hírlap és a badacsonyi rendezőség bejelentette, hogy a bál, rajta kívül álló okokból elmarad.

Tisza Kálmánnak minden oka megvolt arra, hogy megpróbálja az elkésett rendcsinálást,

— Az eszlári per óta, — írta a Morning Post a zavargásokról — semmin se csodálkozhatunk, amit Magyarországról hallunk. Eddig cosas d'Espalia-nak, spanyol ügynek mondtuk, ha valami különöset hallottunk. Ezután „magyar ügy”-nek fogjuk mondani.

De a szittyáknak már akkor beszélhetett az állami főügyész is, meg a Morning Post is. Az volt az igaz, amit a piacon beszéltek, meg a gyepszéken. Ott pedig szélteben-hosszában beszéltek, hogy a király adta ki a parancsot a zsidók elvesztésére.

Mert nem hiába vagyunk mi lojális nemzet, a kísécsit neki. Mink még akkor is a mi részünkre képzeljük az államfőt, mikor az országot fel akarjuk alatta fordítani.

— Atyámfiak, — szavalta egy szijgyártólegény a gyékényesi piacon, Somogyban — tudják kendtek, hogy Rudolf trónörökösnek két gyereke született a Stefániától, mind a kettő fiú. Mikor ezt Ferenc Jóskának megjelentette a bába, ríva fakadt örömében és oda fordult a fiához: „No kedves Rudi fiam, mi ajándékot kívánsz tőlem, amiért a birodalmunkat így föl-ékesítetted? „Nem kívánok mást, felséges királyom, kedves tanító apám, csak három hónapra add át nekem a zsidókat, hogy megverthessem és sarcoltathassam őket, mert addig úgyse hívnak bennünket semminek se, még minden egy zsidóból kettőt nem csinálunk.” Hát atyámfiak, felséges urunk megadta a fia kérését, osztán most már szabad a zsidóbőr.

Ezt az udvari titkokban bennfentes szíjgyártó-költőt később elfogták a gyékényesi pogrom sikeres vezetéséért. Zsidóbórt ugyan nem találtak nála, hanem igenis találtak három zsák harisnyát a gyékényesi zsidóboltból. Bizonyosan Stefániának szánta, csak nem tudta az atreszát.

REBETA ÚR ESZTENDEJE

Nem én írom biz ezt, csak összeszedem azokból az újságokból, amiket ötven esztendővel ezelőtt írogattak. Ötven évvel ezelőtt 1883-at írtak s az elég nevezetes esztendő volt Magyarországon. Egy-két hónapig itt volt a világ közepe, amennyiben az egész világ idenézett, már olyanformán, mint most Németországra. Csak miránk még egy kicsit csúnyábban tetszett nézni a világnak, mert mink csak olyan jöttment mongolok vagyunk ebben a szép műveit árja Európában. Különösen a németek voltak odáig az Örömtől, hogy a csikósok és kanászok nemzete már megint beremekelt.

— Vissza a Góbi-sivatagba! — javasolta a Berliner Tagblatt-ban valami Henneberg nevű akkori főpolitikus.

Pedig bizonyisten nem történt itt semmi mongol dolog, mint mindjárt látni méltóztatik. Csak egy kis árja mozgolódás, tökéletesen az, ami most Németországban, ha nem olyan tökéletes is ... Max Kemmerichnek igaz van, a történelem periodikusan visszater, csak nagyobb periódusokban, mint a gólya. S nem mindig egy helyre száll, hol a Fehér hattyú tetszik meg neki, hol a Barna Ház...

A Fehér hattyú a mostani Rákóczi-út elején, az akkori Nemzeti Színházzal szemben, nem tartozott a régi Budapest legelőkelőbb vendégfogadói közé. Semmi se mutatta a piszkos, dohos emeletes házon^ hogy történelmi szerepre van hivatva. Földszintjén a Weingruber-féle kóser sörmérés volt, emeletén a hotel, amelybe rendszeren szegénysorsú vidéki zsidók szoktak megszállni.

Semmi feltűnő se lett volna tehát abban, hogy 1883 augusztus 7-én ott vett kvártélyt magának egy öreg batyuszidó, meg egy bambaképű zsidógyerek, akin télikabát volt, meg szalmakalap. Csakhogy ezt az öreg zsidót Scharf Józsefnek hívták, a gyereket pedig Scharf Móricnak s ebben az időben ők voltak a legnevezetesebb emberek Magyarországon, sőt tán a legnevezetesebb zsidók az egész világon.

Augusztus 6-án mentette fel a nyíregyházi törvényszék az eszlári saktert s a rettenetesen meghajszolt ember természetesen nem ment vissza régi helyére. Összeszedte cókókját, hozzászámítva a Móric gyereket is, akinek hazudozásából támadt a vérvád s felcihelődött Pestre, a zsidó védelmi iroda gondjaira bízni magát. Ez a pesti út nem volt éppen okos dolog, előre lehetett látni, hogy ebből nagy kravál lesz a fölízgatott fővárosban, amelyet Verhovay Gyula lapja telekürtölt a hírrel, hogy „a pesti zsidók által akarja magát ünnepeletetni az eszlári hóhér. Szegény öreg Scharf ugyan inkognitóban szeretett volna utazni, azért is kvártélyoztatta magát ablak-talan vagonba, de hát a pesti kíváncsiságon akkor se

lehetett kifogni. Ugyanazzal a vonattal érkezett a szabolcsi főispán is, persze első osztályon, de bizony magának kellett a poggyászaival cipekedni, mert hordárt se aranyért, se káromkodásért nem kaphatott. A vörössapkások mind összecsdültek az eszláriakat nézni. Móric meg is rántotta az apja kaftánját:

— Hű, de csupa öreg katona van ezen a Pesten!

Az akkor Kerepesi-útnak nevezett Rákóczi-úton is mindenki rájuk ismert s déltájban már nagy tömegelés támadt a Fehér hattyú előtt. Pedig az eszláriak akkor már nem voltak ott. Megriadtak a nagy érdeklődéstől s valamelyik atyjukfiánál bújtak meg. De a tömeget ezzel nem lehet kifizetni. Valaki kitalálta, hogy a saktert újra letartóztatták, mert a király sürgönyözött Tisza Kálmánnak, hogy rögtön elcsapja, ha el nem bánik a zsidókkal. A jobban értesültek úgy tudták, hogy az öreg Scharf bosszúból elvágta a fia nyakát, amért ellene vallott. Még az ablakát is meg tudták mutatni az emeleti szobának, amelyikben a friss gyilkosság történt.

Egész estig nagy viták folytak a Hattyú előtt, amikor aztán sikerült közös nevezőre hozni a véleményeket. Valaki elkiáltotta magát:

— Éljen Istóczy! Éljen Verhovay! Üsd a zsidót!

Már akkor hangyállott a nép a Kerepesi-út és a Hatvani-utca közt, a lóvasút megállt, a kocsiközlekedés is megakadt s a kavargó tömeg készséggel magáévá tette a programot, amelynek megértése nem kíván magasabb intelligenciát. Azonban a program gyakorlati megvalósítása akadályba ütközött. A zsi-

dók vakmerősége annyira ment, hogy bezárták az ajtókat és kapukat s ezek feszegetésében még nem volt gyakorlatuk a kezdő utca-politikusoknak. Közben pedig megérkeztek a rendőrök s a tömeg szokott módszer szerint most őket kezdte dobálni. A rendőrök is elővették szokott módszerüket, kivont karddal szétverték a tömeget, az ügyetlenjéből elcsipve egy tucat házmestert és suszterinast.

Ez volt a prolóógus s másnap este következett az eposz. Napáldozatra öt-hatezer főre menő sokadalom verődött össze, amelynek nagyrésze azonban csak nézelődni akart, mert az antiszemita sajtó fenyegetőzéseiből mindenki arra számított, hogy lesz valami hecc. Az aktív hazafiak mindössze pár százan voltak s besötétedésig elég csendesen viselkedtek, csak Istóczy éltetésével könnyítettek a lelkükön. Lámpagyújtáskor aztán elkezdtek hepp-hepp-ezni. Ezt a jelszót a magyar antiszemiták a németektől tanulták, azokra pedig még a középkori nagy zsidóüldözések hagyták örökbe. (A hepp-hepp elemeire bontva állítólag azt teszi: Hyerosolima est perdita, azaz „Jeruzsálem elveszett”. A keresztesek vesztették ugyan el, akiket hol az arabok koncoltak fel, hol a kicsapongásaikba pusztultak bele, de hát ennek is a mainzi, meg a frankfurti zsidók voltak az okai.)

A harci indulót hamarosan követték a tettek. Egy fejletlen technikájú kor primitív gyermekei voltak ugyan a zendülők, de azért elég jól végezték dolgukat. Az ablakok beverése után összetörték a gázlámpákat, hogy a világoóság ne kellemetlenkedjen nekik,

aztán, berohantak a sörcsarnokba. A zsidókat szakáluknál fogva rángatták ki az utcára, ott össze-vissza rugdosták őket s ezzel a program politikai része el lévén intézve, következett a hazafiúi érdekek megjutalmazása. Ami kész enni-, innivalót találtak Weingrubernél, azt rögtön eltüntették, aztán kiverték a hordók fenekét, végül pedig forgáccsá törtek minden bútort. A kiszakított ajtófélfát azonban nem törték össze, az kellett nekik faltörő-kosnak a Kolm-féle bútorkereskedéshez, a Hoffmann-féle órásüzlethez, a Pfeiffer-divatkereskedéshez.

A fosztogató csöcselékről olyan leírások találhatók az egykorú lapokban, aminőket addig csak a francia kommün történetében lehetett találni. Mintha a város minden kloákája ott buggyant volna ki. Mezítlásas emberek, rongyos némberek, részeg suhancok őrzőngő hada recsegett a bútorokat, hasogatta a selymeket és egymás kezéből tépte ki a rablott holmikat. Közben pedig állandóan ordította a jöccímét a rombolásra és rablásra:

— Éljen Istóczy! Éljen Verhovay! Üsd a zsidót!

És mindezt csinálta ötszáz ember ugyanannyi ezer ember szemeláttára, akik a Nemzeti Színháztól a Rókus felé tömött sorokban álltak a Kerepesi-út másik oldalán. Maga Thaisz Elek főkapitány több kaszinói barátjával a Hatvani-utca sarkától másfél óra hosszúáig nézte a tombolást és fogadta tisztjei jelentését. Nem akart az antiszemita lapoknak alkalmat adni arra, hogy reggel újra megtámadják a brutális rendőrséget...

Mikor azonban azt jelentették neki, hogy a Kerepesi-út forradalmi oldalán a mostani Nagykörútig minden gázlámpát összetörtek és most már a Rókus táján is verdesik be az ablakokat, akkor rászabadított az őrjöngőkre egy szakasz lovasrendőrt száz gyalogossal s tíz óra után egy zászlóalj katonát.

A fegyveres erő éjjelre végigtisztogatta a Kerepesi-utat és a mellékutcákat és 150 embert tartóztatott le, akik tele voltak ezüstórákkal, aranygyűrűkkel és rablott kelmékkal. Csupa csöcselék, facér munkáslegények, csavargók, talán nem véletlen, hogy majdnem kivétel nélkül német nevűek, magyar alig akadt köztük. Az intelligenciát egy Rebeta nevű finác képviselte, aki se nem rabolt, se nem verekedett szegény, csak kiabált. Ahhoz tökrészeg volt, hogy tettel mutasson példát, de nyilván ez minősítette arra, hogy ő legyen a szellemi vezér.

— Uram, — mondta csukladozva Máltás rendőrfelügyelőnek — én csak a tiszta színigazságot hirdetem, vagyis, hogy ütni kell az izraelita polgártársakat, mert ők vannak kevesebben. Hát ehhez sincs már joga egy magyar állampolgárnak?

Az egykorú tudósításokban úgy szerepel Rebeta úr, mint „részeg finác”. Ma már be kell látnunk, hogy tulajdonkép államférfi volt, aki megelőzte korát és működése helyét se jól választotta meg. Azóta kiderült, hogy a magyar föld nem veszi be ezt az elméletet s akkor se neveli meg, ha beleerőltetik. Vagy nyugatabbra, vagy keletebbre kell vele menni, árják közé ...

Annyi elégtételt azonban talán mégis adjunk meg a fináncnak, akit eddig még az utókor sem méltányolt, hogy az 1883-as esztendőt róla nevezzük el.

*

Tisza Kálmán másnap reggel kihirdette Budapesten az ostromállapotot. Legfőbb ideje volt, mert a csőcselék a főváros egész területén hadat üzent a rendnek s a Damjanich-utca, meg a terézvárosi templom környékén alig maradt ép ablak. A Fehér hattyú előtt inszenált felekezeti kravál kezdett szociális forradalommal fokozódni. Pár hét múlva ki kellett terjeszteni a statáriumot az egész országra. Mert egyszerre Istóczy Győző lett a legnépszerűbb ember a vidéki kaszinókban és a Zikcene-zakcene a legkedveltebb nótá Kárpátoktól Adriáig. Szép pattogós nótá volt, nagyszerűen lehetett rá fejeket beverni, kapukat betörni, házakat felgyújtani.

A ragály egyszerre kapta el az egész országot. Annak is muszáj volt zsidóvéért kiabálni, aki semmiféle szomjúságot nem érzett. Sok helyen dörögtek a puskák, sok halottja volt a kommunisztikus jellegű antiszemita zavargásoknak s ezekre ment a befozottak száma. Persze ezek csupa csiribiri emberek voltak, politikus csizmadiák, börtönviselt csavargók, úri szélhámosok. Mindenki fölbujtókat emlegetett, pesti urakat, de egyetlen fölbujtót se lehetett találni.

A régi legendák közül, amiket a megkeveredett esztendőben mint kisgyerek magam is hallottam a

kiskunsági gyepszéken, meg is találok egyet az egykorú újságokban, ahogy fűjkálom róluk a port.

Nagyszalonta környékéről jegyezték föl az újságok. Ki is van az hányva rózsával, tulipánnal, mint valami remekbekészült kanász-szűr.

Úgy volt az, hogy a Rócsild zsidó odaküldte a szolgáját Ferenc Jóskához, hogy kérdezze meg tőle, szereti-e a zsidókat, vagy nem. De ő felsége éppen mérges volt, mert belement a lyukas fogába a szőlőmag és ráripakodott a szolgálóra:

— Mondd meg a gazdának, ha olyan nagyon kíváncsi, csináltasson olyan tükröt, amelyikkel a lelkembe lát, pénze van hozzá elég.

Megdühödik erre Rócsild, hivatja a legöregebb segédjét.

— Te, Izsák, írd ki hamar a kontóskönyvből a király kontóját, aztán szaladjon vele az inas, hogy fizessen a király, de rögtön!

Hát a királyt még jobban elfutotta a mérge, ahogy a számlát meglátta: éppen harminchárom millió volt a kontó, mert dupla krétával írta ki az Izsák.

— Van is nekem ennyi pénzem! Miből fizethetném én ezt a temérdekséget, mikor nekem se fizetnek az én alattvalóim? Nekik sincs miből, szegényeknek.

— Hát nyomasson nekik pénzt, felséges uram.

— Szívesen megtenném, de éppen ezt az egyet nem tehetem most, mert elpusztult a bankóprésem s azt csak egy lakatos tudja megreparálni.

— Hát tessék érte elszalajtani.

— Hja, fiam, nem lehet ám azt siettetni, mert az

a lakatos a májusi eső. No majd megjön az, ha az ideje itt lesz, addig fiam, legyen béketűrőssel a gazdád, mondd meg neki, nagyon szépen kérek.

Rócsild zsidó azonban nem volt emberséggel a királyhoz, végrehajtót küldetett hozzá, no már most mit tehetett erre őfelsége? „No, megállj, Rócsild zsidó, majd kifizetlek” — káromkodta el magát és küldte el az üzenetet az ő kedves magyar népének:

— Rajta, gyerekek, csináljátok, én mondom, hogy nem lesz érte semmi bajotok!

#

Nem is lett, mert Stefániának gyereke született s a statáriumot hamarosan amnesztia követte. Tavaszra pedig úgy eltűnt az antiszemitizmus Magyarországból, mintha elfűjták volna. Így szokott az történni a járványokkal.

TUDOMÁNYNÉPSZERŰSÍTÉS

A kultuszminiszter úr engem is megtisztelt azzal, hogy meghívott arra az ankétra, amit a magyar könyv sorsáról tartanak a minisztériumában. Még pedig elsősorban a tudós könyv sorsáról, ami után a vidék nem akar kapkodni, még ha kínálgatják is neki. Így van-e ez? Ha így van, miért van így és hogyan lehetne rajta segíteni?

Természetesen tudok annyi tisztességet, hogy itt hagyom Szőregen az ősoket, akikkel ezzel nem esik semmi sérelem és elmegyek a hivatalos helyre, ahol az élők bajáról tanácskoznak az okosok. Abban azonban nem vagyok bizonyos, hogy beleszólok-e annyi okos embernek a beszédjébe, amennyit oda összecsongették. Nagy sokadalomban legjobban szeretek hallgatni. Nem azért, mert akkor én is okos embernek látszom, hanem azért, mert a beszéddel nem bizonyos, hogy használ az ember valakinek, de a hallgatással bizonyosan nem árt magának.

De ha felszólalnék, akkor bizonyosan elmondanám egy-két találkozásomat a tudománnyal a hétköznapi életben.

Ásatok valahol a környéken. Nem is napokig, hanem hetekig. Napról-napra sok a vendég. Bácsikák, nénikék, akik ráérnek napszállatig a szájukat tántani, kútra szaladozó eszemadták, akik éppen csak odapislantanak az ősanák csontjaira. Van köztük kaputos ember is, de ritkán. Őket nem érdeklik az

ilyen bolondságok, különösen a maguk határában s ezzel én nagyon ki vagyok békülve. A paraszt csak tudatlan s azt lehet tanítani. Az iskolázott ember műveletlen és tanítani akar engem.

— Hát mégis csak csatatér volt ez, igazgató úr — azt mondja az egyik. Mestersége szerint tanult ember és hozzá hivatalos ember is. Imponálni akar a napszámosaimnak.

— Mért tetszik ezt gondolni?

— Hát másképp hogy kerülhetne ide ennyi csonttetem? Csak háborús folyomány lehetett ez itten.

Aki ilyen szépen beszél, abba én mindig szeretném belemártani a csontvázkaparó kést. De lehet, hogy ez csak irigység, mert én nem tudok ilyen szépen beszélni. Erőt veszek magamon és illedelmesen fűzöm tovább a szót.

— Igaza lehet önnek. Úgy tetszik képzelni, hogy csata után összeszedték a halottakat és eltemették?

— Persze.

— Szép gondosan, kétméteres sírt ástak minden vitéznek, aztán a fazekasoktól bögrét vásároltak, azt a fejéhez tették, továbbá kocsit küldtek az özvegyéért, meg az árvájáért, azokat is idehozatták, agyonverték és eltemették őket, hogy a dalia ne unja magát olyan nagyon a föld alatt. Úgy-e, így tetszik képzelni?

Az emberem elérte a csúfólódást és sietett a maga csacsiságát az iskolára fogni.

— Hát akkor nem igaz az, amit az iskolában tanultunk. Az csak olyan mese, úgy-e?

— Micsoda, kérem alásan?

— Hogy például a mohácsi csata után az az izé, az az úrhölgy eltemettette a halottakat... Hogy is hívják csak? Az a Teleki Blanka grófnő.

— Teleki Blanka...

— Pardon, pardon, persze, hiszen az nuis, az a nagy regényíró a Teleki Blanka.

Másik diplomás ember. Valami üzenettel keres a hivatalomban. A helyettesemhez vezetik, aki az előző napi zsákmány kicsomagolásával van elfoglalva s éppen valami gepida menyecskének a csontfésűjét rögzíti szerves egészé, tudományos nyelven szólva. Ő fogadja a látogatót és megmondja neki, hogy én oda vagyok ásatni.

— Mit ásat?

— Ilyeneket, ni — dicsekszik a kollégám a fésűvel.

— Érdekes. Fésű. Mennyi idős lehet ez, doktor úr?

— Van vagy ezeröttszáz éves.

— Hallatlan, hogy ennyi ideig megmarad. Ezeröttszáz év! És, tessék mondani, celluloid ez?

*

No, beszéljünk a városi úriemberek tudományáról is, ne csak a falusiakéről. Arról is tudnék egy-két strófát.

A francia megszállás alatt sok mindenféle idegen előkelőséget kalauzoltam a szegedi múzeumban, leginkább nagyrangú katonákat. Persze igyekeztem

mindegyiknek olyant mutatni, amiről feltehettem, hogy érdeklí, — csakhogy ezt tábornokoknál nem könnyű kitalálni. Franchet d'Espéreynél szerencsém volt. Megmutattam neki a vendégkönyvünknek azt a lapját, amelybe 1885-ben Szeged akkori megszállói írták a nevüket. Lesseps, Coppée, Massenet, Ropsz, Delibes és még vagy tíz világhírű francia. Egyre mindjárt ráismert közülök a generális.

— A, Delibes! — kiáltotta el magát.

És az egész gyülekezet fülehallatára — volt vagy öt tábornok a kíséretében — eldúdolt egy áriát a Lakmé-ből, amit az előkelő kíséret mosolygó tisztelettel honorált. (Nyilván ilyen alkalomra a francia szubordináció is megkívánja a botfúlúséget.)

A nagy-muftinak igen megtetszett a pántlika-mérésünk és nagy propagandát csinált neki Párizstól Konstantinápolyig. Minden héten beállított hozzánk egy-egy gyüszmékölő francia tábornok, akinek Franchet d'Espérey a lelkére kötötte, hogyha Szegeden jár, okvetlen megnézze a kultúrpalotát.

Ezekkel a tábornokokkal aztán különös tapasztalatokat tettem.

Mutatom egyszer az egyiknek, gondolom, Bobletnek hívták, azt a nagy kínai-francia-latin szótárt, amelyet 1813-ban adatott ki Napoleon a francia akadémiával.

Après de lordre de Napóleon le Grand, ahogy a rengeteg testű könyv címlapja mondja. Én azt hittem, az benne a legérdekesebb, hogy Nepoleont a hivatalos tudomány már életében nagy Napóleonnak

nevezte, ami ellen neki semmi kifogása nem volt, de a tábornok más szempontból nézte a dolgot.

— Érdekes, — mormogta — nem is tudtam, hogy Napóleon Kinát is meg akarta hódítani.

A tábornok nem tudta elképzelni, hogy ha egy uralkodó tudományos könyvet írat, abból ne szuronyhegy villogjon ki. (Egy szóval se mondom, hogy nem neki volt igaza.)

Gondrécourt tábornok úrral pedig, aki sokáig biztatgatta fegyveres francia segítséggel a szegeci ellenforradalmat, még furcsábban jártam. „Úgy, mint az egyszeri obsitos a hallgatóival, akik mindent elhittek neki, csak azt nem, hogy az olaszok olajon sütik a halat. Mindenre elégedetten bólintott a tábornok, csak akkor fakadt ki haragosan, mikor a természetrajzi osztályban mammutfogat mutattam neki.

— Nézzék, — fordult méltatlankodva a kíséretéhez — ez az úr el akarja velem hitetni, hogy volt a világon olyan állat, amelynek ekkora foga volt!

Egy ezredes, meg egy hadnagy volt vele, forgatták a fejüket azok is, méricsikélték a két kezükkel a súlyos petrefaktumot és olyan ábrázattal tették le, amelyekre az volt írva, hogy tegyem bolonddá az öregapámat, mert őket nem lehet. Le is mondtam róla. Engem bizony ne fogjanak pörbe a francia nemzet meggyalázása címén. Inkább bevallottam, hogy én csak hallomásból tudok a mammutról, de vadászni még sose vadásztam rá. Lehet, hogy csak a tudósok kitalálása az egész.

Nevetni azonban még ne tessék. Esztendővel később megint ritka vendégem volt, még a francia tábornoknál is ritkább, egy pesti nagy bankember.

Végigfecsegtük a múzeumi termeket s mivel olyan kedves volt, hogy érdeklődést szimulált minden iránt, elmeséltem neki a mammut-fog esetét a tábornokkal. Ahogy bevégzem, azt mondja nevetve:

— Szóval, nem ugrott be a francia?

— Hogy-hogy? — nézek rá értetlenül.

— No ne bolondozz, — azt mondja — csak nem akarod most már énvelem is elhitetni, hogy egy madárnak ekkora foga lehetett? Hiszen tudja az ember, hogy a mammut nagy volt, de hát micsoda száj kellett volna ehhez, ha ez fog lett volna?

Miután hamarosan tisztázódott, hogy ő griffmadárra gondolt, de a mammut sohase volt griffmadár, okosabb témára tértünk át és Anita Berberről kezdtünk beszélgetni. Akkor az ugra-bugrált az események homlokterében.

Akinek pedig kétsége van ezeknek a történeteknek a hitelessége felől, az nézen szét maga körül és tegyen próbát okos, tanult, iskolavégzett, intelligens emberekkel:

Mit tudnak nem régen elmúlt évezredekről, nem ásatag állatokról, hanem annak a természetnek a mindennapos életéről és csodáiról, amelybe maguk is beletartoznak? Hányam tudják a nevét annak a kékes szikrázású csillagnak, amelyik esténként a fejük fölött tündöklök a zeniten? Vagy hogy ősszel

mért piros az egyik fának a levele és mitől sárga a másiké és melyik fa a gyertyán és melyik a juhar? Vagy, hogy mit tesz az, mikor az újságban tektonikus földrengésről olvasnak és hogy miért nem kell elhinni az újságoknak, mikor azt írják, hogy a magyar paraszt különb kávét iszik, mint az abesszíniai nyegus, mert most már maga termeli a kávét, hol Kecskén, hol Orosházán? Mindenki hitelt ad ennek a képtelenségnek, sőt meg is hitel rá, aki a saját szemével is látta már. Olyan a levele, mint a babé, meg a termése is hüvely. Ez igaz, az újmódi parasztkávét, a lupinus, magyarul csillagfürt csakugyan ilyen, csak hogy annak semmi köze az igazi kávéhoz. Az fásodó cserjén terem, a termése is olyan, mint a cseresznye, a húson belül van a mag, amit mi babkávénak hívunk, pesti ember láthatja is a kirakatokban, ha megnézi.

Ezeket mindenki tanulta a középiskolában, mint úgynevezett általános műveltséget, de mindenki elfelejti. Nem a tanárok miatt, az iskola a hibás, a rendszer, amelynek nincs lelke. Sokat definiálnak és szisztematizálnak s eközben a természethistóriából elvesz az eleven élet, mint ahogy az ablativus absolutus keresése közben elvesz Horatius és Lehr Albertben elvesz Arany János. A mai iskola nem előkészít a tudományok szeretetére, hanem elrémít tőle az egész életre.

EGY RÉGI MAGYAR STAFÉTAFUTÓRÓL

Nem volt tagja se a MAG-nak, se az MTK-nak, se a KAOE-nak s alighanem a fejéhez vágta volna a csirizestálat annak, aki megkérdezte volna tőle, hogy mint „lábbon lévő hosszútávfutó”, résztvesz-e a „senior bajnoki versenyen”. Aki pedig olyan csúnyaságot kérdezett volna tőle, hogy van-e tréningje, abba egész bizonyosan belehasított volna a dikiccsel.

Ebből látnivaló, hogy vargamesterséget űzött ez a régi magyar staféta futó, akinek se híre, se neve a magyar sport történetében. Igaz, hogy abban az időben, mikor ő élt, a sport mint ilyen, még nem volt kitalálva, a kengyelfutást még nem tartották művészetnek, legfeljebb a kötéláncost méltányolták. Nem úgy, hogy megválasztották volna követnek, hanem úgy, hogy telehányták a kalapját krajcárral és megmondták neki, hogy őszi vásárkor is megint eljöhét, ha addig ki nem töri valahol a nyakát.

Egyszóval nagyon tökéletlen világ volt az, mikor még se Testnevelési Tanács nem volt, se labdarúgás nem volt — ámbár azért akkor is megesett az, hogy a virtuosabb legények hol a fejét verték be, hol a bordáját törték be egymásnak vasárnap délután. Csak éppen, hogy az ilyesmi még akkor nem ment közügy-

számba és az újságok nem írtak róla vezércikket. Grófnak kellett annak lenni s annak is lóháton járni, akinek az volt az ambíciója, hogy a kunsztjai belekerüljenek a Regélő-be, vagy a Társalkodó-ba. Sándor Móric, a Metternich veje is így került bele még a mai elemi iskola olvasókörnek által osztogatott halhatatlanságba is. Valamelyik héten láttam egy ilyen okos könyvet egy falusi iskolában, ebben meg is van rajzolva a nemes gróf, amint Tatár nevezetű lovával a vásáros fazekasok cserepei közé rúgta. Jól van ez, hadd tanuljon nemzeti virtust a nép egyszerű gyermeke, a kiskésit neki!

Hát ennek a legendás magyar úrlovasnak a kortársa volt az én stafétafutóm: Szombati uram. A keresztnevét nem jegyzi fel a régi újság, ahol rátaláltam, de éppen ez mutatja, milyen kiváló ember volt, hogy csak vezetékneve van, mint Blüchernek vagy Wellingtonnak. Ha közönséges csizmadiamester lett volna, akkor „hallja kend János”-nak hívták volna.

Így azonban Szombati uramnak becsülték a veszprémi megyei nemes urak a híres szentgyörgyi vargát, akit inkább a lába tett híressé, mint a keze. Mert a kezével csak olyan csizmákat szabott, mint más istenteremtette csizmadia, ellenben a lábával olyan bravúrokat szerkesztett, mint gyalogpostás, hogy a mi sportkedvelő korunktól bizonyosan mesterbajnok címet és plakettet kapott volna érte — már az mind egy, hogy bőrből-e, vagy bronzból. Még tán azt a szépséghibát is elnéznék neki, hogy nem l'art pour l'art szedte tenyerébe a lábát, hanem gyakorlati cél-

ból, ő bonyolítván le két falu közt a hírszolgálatot, egyszemélyben lévén posta, távíró és telefon.

Beszélték, hogy egyszer valami kőkúti kasznár éppen akkor állított be hozzá csizmát méretni, mikor a mester már a kebelébe készítette az aznapi postát.

— No, Szombati uram, — rúgta le a kasznár a lábbelijét — mérjen nekem hamar valami szép ke-csegeorrú báli csizmát.

— Szolgálatjára azonnal, tekintetes uram, — övezte föl magát a mester egy bőrcingulussal, amibe a kostól származó dohányzacskót illesztette — csak átszaladok ezzel a két levéllel a szomszédba.

A kasznár, aki igen istenes beszédű ember volt, nagyot dobbantott a megcsizmátlanodott lábával:

— Hű, a kirelájsumát annak a kend szurokkal keresztelt kálomista fejének, hát ha én a harmadik határból kendhez jövök csizmaért, akkor kend itt hagy engem féllábon ugrálni a csirizes tálban? Majd megtanítom én kendet urakkal banni! Azt a dratvával összebarmolt keserves teremtésit kendnek!

Így kezdett bele a kegyes ember a magamódján való mindenszentek litániájába, de még szent Krispinig se jutott el, — aki azért lett a csizmadiák patronusa, mert bőrt lopott, csakhogy legyen miből csizmát varrni a szegényeknek — mikor Szombati uram már eléje guggolt és az ölébe vette a fölmérendő lábát.

— No, ez már más — enyhült meg a kasznár. — Látja kend, azt káromkodás nélkül is megmondhatta volna kend, hogy nem mén el kend addig, míg engem ki nem szolgál kend.

— Dehát elmentem, — szuszogta csendesen Szombati uram — már meg is jöttem.

— Honnan a pokolból?

— Csak innen a szomszédból, Lepsényből.

Lepsény ma is három kilométernyire van Mezőszentgyörgytől, a táblabíró világban lehetett hatra. Ebből azonban nemcsak arra lehetett következtetni, hogy a mezőszentgyörgyi varga jó futó volt, hanem arra is, hogy a kőkúti kasznár jó káromkodó volt s az egyik csak úgy győzte szusszal, mint a másik.

Van azonban ennél hitelesebb történet is a Szombati uram nagy tehetségéről s ez már egy kicsit történelem is: belejátszik a szabadságharcba.

1848 október kezdetén volt az ozorai csata. Ugyan nem is csata volt az, hanem csata nélkül való kapituláció. Philipovits tábornok itt adta meg magát Perczel Móric Zrínyi-csapatának nyolcezer horváttal és tizenkét ágyúval. A két hadvezéren kívül nem érdektelen szereplője volt a történetnek a mezőszentgyörgyi varga se. Azért csak a historikusok szégyelhetik magukat, hogy a nevét nem jegyezték fel. (Pedig hát egy suszterrel több igazán nem tehet kárt a történetírás méltóságában.)

Úgy esett a dolog, hogy az enyingi nagykocsmá kaszinószobájában nemcsak a kártya szemét ütötték a nemes urak, hanem a horvátokat is. Már csak úgy szóval, mint a kávéházi Conrádok elődei. Hogy így kellene Görgeynek, meg amúgy Perczelnek. Soponyánál sütik a makkot a Jellasics eltévedt horvátjai, ha Perczelnek hírt lehetne róla adni, a tarisznyájába te-

hetné az egész, társaságot. De hát ki lehetne hírvivő? Toronyiránt, árkon-bokron keresztül, de sőt a horvát táboron keresztül Fehérvárig. Azt még tán Szombati uram se merné vállalni, pedig neki szárnyas bokája van, mint Mercuriusnak.

— Nono, tehetünk egy próbát, nyikorgott ki a mester hangja a söntésből. Ott kenegette nyakolajjal a kocsmáros barátságából, akinek levelet hozott a kajári jegyzőtől.

Elmagyarázták neki, hogy és mit mondjon Pergelnek és a lelkére, kötötték, hogy most az egyszer igazán szedje ám a tenyerébe a lábát.

— De már ezt a meszelyt itt nem hagyom,, — simogatta Szombati uram a szakállát — mert mit tudhasuk, nem vetnek-e pányvát a nyakamba a granicsárok?

Az urak aztán nekiláttak a tarokknak, nagyon belemelegedtek, rájuk is reggellett s csak akkor vették észre, hogy Szombati uram még most is ott ül a söntésben s még most is szorongatja az iccét.

— Hát kend még most se ment el? — förmedtek rája hazafias keserűséggel.

— De bizony már meg is jöttem — mondta nyugodtan a vargastaféta.

Persze egyszerre kiment az álom mindenkinek a szeméből.

— Igazán? Beszélt Perczellel? Mit mondott? Hogy ment, mint ment?

— Hát a lábamon — mosolygott Szombati uram és mutatta is a lábát, amit horzsolt egy horvát

golyó, de már csak visszafelé futtában. Különbö-
pedig elvégezte, amit rábíztak, megvitte Perczelnek
a hírt.

— Üzent-e valamit?

— Hasznos munkát kívánt az uraknak, — kacsin-
tott a varga az asztalra a sok üres üvegre — engem
pedig feltisztelt egy pár csizmával.

Azzal előhúzott a pad alól egy pár vadonatúj kor-
dován csizmát. Finom pesti munka volt, úrnak való,
kivarrva a szárán piros-fehér-zöld fonállal a nem-
zeti címer. (Még akkor rajta volt a korona is, de
már csak olyan fityegősen.) Az egyik szolgabíró
mindjárt meg is ajánlott érte egy Ferdinánd-ara-
nyat, de a mester nagyon felmégesedett.

— Nem eladó ez akkora darab aranyért se, mint
a tekintetes úr. Hanem, ahol én kaptam, ott az úr
is kaphat, ha jól szalad.

Halálos-holtáig büszkesége volt a Perczel-csizma.
Fel nem húzta, arra meg nagy volt, hogy a gomb-
lyukában viselje, mint polgári hadiérdemrendet, ha-
nem felakasztotta a tiszta szobában, a tükör fölé s
akkor húzta először a lábára, mikor megkapta a
behívót, hogy gyalogoljon át a másvilágra. A fiához
pedig az volt az utolsó intelme:

— Mezítláb jöttél a világra, igyekezz úgy átlá-
bolni az életet, hogy te is ilyen csizmában ballag-
hass át az Úr színe elé.

Különbö- élete végéig megmaradt páratlan táv-
gyaloglónak s mikor egy tyúkszemes kundschafftja

arról vallatta, hogy hogy bírja lábbal azt a sok sebes járást, azt felelte neki:

— Úgy, hogy nem annál a csizmadiánál dolgoztatok, akinél az úr.

A futos csizmadia ugyanis mindig mezítláb járt. Csak olykor húzott papucsot, mikor messze kellett neki szaladni.

Ezt csinálják utána a mai staféták!

EGY DINASZTIKUS MAGYAR ÚR EMLÉKEIBŐL

Beleuntam a kortársak memoárjainak az olvasásába, — csupa eső után való köpönyeg, csupa hátratekintő próféta, aztán meg mind csupa nagyember a maga szemében. Rákívántam egy kis magyar úrra, akit Fiáth Ferenc bárónak hívtak s aki 1878-ban írta meg az emlékiratát. Nevével rég elment az idők hajója s könyve nem hagyott maga után nyomot az irodalom történetében, nem is oda volt szánva. Én azonban nem tudtam elfelejteni, mióta először került a kezembe, abban a korban, mikor minden könyv tankönyvül dolgozódik fel a fiatal lélekben. Akár sok kár tett nekem a néhai báró, akár sokat köszönök neki, mindenképen tanítómesterem volt, akihez öreg fejjel is szeretek visszajárni.

Az ő könyve tanított meg rá először, hogy az emberek se nem jók, se nem rosszak, hanem olyanok, amilyenek lehetnek.

*

1839 telén történt. Széchenyi István pesti szállásán. Délután 6 óra, a tanácsteremnek berendezett fogadószoba hosszú asztalán kandeláberes égnek, két sor karosszékben a magyar és erdélyi főrendek színe-

java várakozik, maga se tudja, mire. Széchenyi csak annyit üzent nekik, hogy közdolgokról szeretne velük beszélni s erre csődültek össze vagy harmincan. Vasfejű, durcos bajuszú nyíri szittyák, kényes-dacos kolozsvári mágnások, hideget-meleget egy szájból fújó felföldi luteránusok, a bécsi módit viselő, a feleséges ausztriai háznak kedvében járó dunántúli császármadarak. Az urak izgatottak egy kicsit. Stefi grófot ugyan már régen a legnagyobb magyarnak tisztelik, de különös esze járását is ismerik, amelynek fordulatait senki előre nem láthatja. Rejtély abban is, amit mond, abban is, amit elhallgat. Lám, most is öt perce áll már az asztal sarkán, mereven összeszorított szájjal, rebbenéstelen pillával. Az urak hal-kan sugdolóznak egymás közt, végre valaki eltűrelmetlenkedi magát:

— Halljuk!

Széchenyi meghajol és félóráig beszél arról, hogy a világon a legutolsó ország Magyarország. A népe neveletlen, tudatlan és tunya; a nemessége önző, renyhe, kötekedő, megyerendszere botrányok borzasztó tűzhelye; közigazgatása és igazságszolgáltatása ázsiai; a Milfait-féle rablóbandák évekig garázdálkodhatnak benne; ipara, kereskedelme, hitele, művészete nincs; sőt amióta kiküszöbölte a latint, amit mindenki értett, azóta nyelve sincs; megátkozott ország ez, a legjobb kormányszándék se tud itt boldogulni; igaza van mindenkinek, aki innen elkívánczik, mert ezt a nem megélni való országot a polgárosodás áramlata úgylis mielőbb el fogja

söpörni, ha csak az egyetlen segítség meg nem érkezik. Mi az a segítség?

— Az, — felelt Széchenyi a saját maga kérdésére — ha idejében lemondunk a magyar államiság, a magyar nemzetiség, a magyar önállóság agyréméről s azon dolgozunk, hogy Szent István hajdani dicső koronája beleolvadjon az ausztriai császár koronájába. Nekünk egyesülnünk kell az ausztriai kultúrállammal, elfogadnunk intézményeit s egyszerre fel fog itt minden virágzni. Egy ilyen céh pártnak, amely nagyjában és öntudatlanul már meg is van, megalakítására kérettelek ma ide benneteket, barátaim!

A félórás beszédet a megdöbbenés félperces csöndje követte. Akkor haragos kifakadások hallatszottak, voltak olyanok is, akiknek teleszaladt könnyel a szeme a fölindulástól. A közhangulatnak először Wesselényi adott kifejezést, haragos-mogorva arccal:

— A gróf fekete alapra korommal festett. A gyógymód, amit ő ajánlott, százszor rosszabb a halálnál.

Dessewffy Emil, nem hiába volt udvari ember, sokkal simábban, magakedveltető hangon beszélt, — de a legfeltűnőbb szép magyarsága volt.

(Nem csoda, ha feltűnt. Batthyány Lajos 1846-ban, mártírhalála előtt három évvel még így beszélt magyarul:

— Majd töröm bors Apponyi orrod alá.)

De akármilyen szép-magyarul beszélt is az aulikus

Dessewffy, az ő bevezése is csak úgy végződött, mint az ellenzéki vezéré:

— Azt a mérget, amit Széchenyi gróf ajánl, szenvedő hazánknak én nem preskribálhatom, mert tiltja becsületesem és lelkiismeretem.

Erre az egész gyülekezet felállt a helyéről, úgy tapsolt Wesselényinek és Dessewffynek. A támogató nélkül maradt Széchenyi újra felszólalt s most már azt jelentette ki, hogy őt ez az egyhangú ellentmondás nagyon boldoggá teszi. Hiszen csak azért tette meg az indítványát, mert ilyen minden kétséget kizáró hazafias hangulatot akart provokálni reformtervei számára ...

Most már „nagy lön és általános az öröm” ...

*

Aki mint szem- és fültanú meséli el ezt az érdekes történetet, amit sehol máshol nem olvastam, annak eszébe se jutott fölvetni a kérdést: Mi történik, ha a meglepett főurak azzal lepik vissza Széchenyit, hogy megéljenek az Ausztriába való beolvadás eszméjét?

Nem csoda, ha Fiáth Ferenc nem gondolt erre, meg akkor se, mikor élete napáldozatára érve végigpillantott a maga mögött hagyott gyalogösvényen. A juste milieu embere volt, derék, becsületes magyar, igazi arany középszer, aki akarva se tudott volna szertelen lenni. Sokat tapasztalt, sokat tudott, bizonyos mértékig az alkalmazkodáshoz is volt tehetsége, de a lángészt nem tudta megérteni, akár

Kossuthnak hívták, akár Széchenyinek. Kossuthot tárgyilagosan nem szerette, Széchenyiért tárgyilagosan rajongott. Ez a tárgyilagosság nélkül való két lángész beleszédült az örökkévalóságba. A mindig tárgyilagos Fiáth Ferenc nem volt szédülős ember, nem lett belőle se szabadsághős, se Bach-huszar s noha élete mind a kétfelé elkanyarodott egy kicsit, — a kiegyezés korának főispáni székében ért véget.

*

A szent-szövetség évében született, dunántúli arisztokratacsaládból, az apja kamarás volt, a Bach-korszak bárósította meg, az anyja bárólánny volt, Luzsénszky Fanny, atyafiságuk jóformán az egész ország mágnása és fertálmágnása. A család moóri kastélya soha vendég nélkül nem volt. (Ellenben egyszer egy öreg-kisasszony rokonuk nézett be hozzájuk valahonnan Máramarosból, csak úgy látóba, forgó-szálló vendégnek, aki minden héten csomagolni kezdett. De hát mindig marasztalták és így mindig maradt még egy kicsit, — éppen huszonhárom esztendeig. Csak a forradalom kergette haza, a nagy vendégriasztó.)

Dinasztikus hűségben nevelődött a kamarások fia, de azért a megyei közéletben mint liberális lépett fel, mert ez divat volt akkor és még nem ütközött a dinasztikus érzésbe. A klasszikus műveltségű fiatalember a német retorikából is megtanulta a szónoklat kellékeit;

Stehe keek auf;
Mach das Maul auf;
Und hör bald auf !

Még a harmincat se töltötte be s már Fejér megye alispánja s két diétán országgyűlési követe is volt, még pedig határozottan szabadelvű.

— Akar-e nagyságod adózni? — kérdezte tőle Zichy Domonkos gróf, akit arra kért meg, hogy voksoljon rá.

— Igenis akarok. A megyegyűlésen is közteherviselés mellett beszéltem.

— Akkor én nem pártolom nagyságodat, mert aki éntőlem csak egy krajcárt is követel adóba, az az én alkotmányos érzelmeimet sérti.

Fiáth azért még jó darabig megmaradt liberálisnak, hiszen a harmincas évek liberalizmusa még ártatlanabb volt, mint a mostani szalon-szocializmus. Szép tűzijáték, leginkább a fiatalok mulatsága, de az öregek is szívesen elnézegették az újmódit. A tűzijáték csak a negyvenes években kezdett ildomtalanul gyújtogató szikrákat szórni. Fiáth még elragadtatva olvassa Kossuth cikkeit, amelyek „világítanak és gyújtanak, de a törvényesség keretében”, ellenben felháborodva kap a kardjához, mikor Madarász László a megyegyűlésen a kisnemesség riadó éljenzése közt harsogja felé:

— A mi magyar uraink olyanok, mint a kéményseprő, aki minél magasabbra hág, annál feketébb lesz.

Fiáth gyorsan hágdosott egyre magasabbra. 1845-ben valóságos consiliarius a budai helytartó tanácsban, 1846-ban kamarási rangot kap. A hatalom urai elnézték neki, hogy liberálisnak indult, a liberálisok nem vették neki rossz néven, hogy most már konzervatívnak vallotta magát. Szíves, jószándékú ember volt, szolgálatkész barát és vidám cimbora, szentimentális örömknek, virtuosos férfi-mulatságoknak egyforma kedvelője. Testben, lélekben erős ember. Micsoda gyöngeség volt hát, ami negyvennyolcban a nemzeti forradalom ellen fordította?

Emberileg nagyon megérthető a viselkedése s aki ért hozzá, az nyilván nála nagyobb politikusok szereplésében is ki tudná tapogatni a természetes emberi motívumokat.

Fiáth Ferenc váltig hangoztatja, hogy ő mindennek fölött dinasztikus érzésű magyar volt. De egyéb okai is voltak rá, hogy ne tárja ki karjait a forradalom felé, amely neki nem hozott semmit, de elvett tőle mindent. Először elvette a jobbagyait. Aztán elvette a jövő kilátásait, amelyek közt ott lehetett a kancellári szék is. Végre elvette a hivatalos állását. (A közigazgatási osztályt vezette a helytartótanácsnál s adminisztrátori kinevezéséről már csak az aláírás hiányzott.)

— De azért jó lélekkel mondhatom, ha nem is örömmel, de keserűség nélkül fogadtam a változást,

amelynek formaszerű, törvényessége is megvolt, tehát meg kellett nyugodni.

Bezárta a hivatalát és elindult megkeresni az utódját, Perczel Móricot, régi barátját és régi ellenfelét a politikában. A várbástyán találkozott vele, egy mohosodó bajuszú fiatalember kíséerte.

— Itt a hivatalod kulcsa, barátom, — mondta Fiáth — most már szerepet cserélünk.

— Hogy-hogyí

— Eddig én dolgoztam és te kritizáltál, most majd te dolgozol és én leszek az ítésh.

Itt a mohosodó bajuszos belekottyant a beszélgetésbe. „Igen, de eddig gyalázat volt szolgálni, most pedig dicsőség lesz.” Azt mondja Fiáth, okvetetlen ledobta volna a fiataalt a bástyáról, ha Perczel közéjük nem ugrik és fel nem világosítja:

— Ne bánts, hiszen ez a bolond Vasváry ...

Ez volt az introitus. Második stáció a Kossuth-tal való összetűzés. Nem éppen elvi alapon, dehogyl! Az új kormány nem akarja Fiáthnak átengedni a vörösberényi uradalmat, amit pár héttel azelőtt vett árendába a helytartótanácstól. Keservesen kifakadt a Nemzeti Kaszinóban az új rend ellen, tigy hogy Teleki László jónak látta figyelmeztetni:

— Te, vigyázz, mert te lehetsz az első à la lanterne !

Kossuth is engedett, Fiáth is. Megkapta Vörösberényt és annak fejében vállalta a veszprémi nemzetőrök parancsnokságát.

Mire hazaért, otthon az a hír várta, hogy Zichy

Ödönt Görgey egy cigány hóhérral felakasztatta a Csepelszigeten. Ez a Zichy volt Fiáth Ferencnek a legjobb barátja.

Jött a második hír. Lamberg generálist Budára menet, a hídon agyonverte a csőcselék. Lamberg generális a nagybátyja volt Fiáth Ferencnek. Harmadik hír. Galíciából hazaszöktek a Lenkey-huszárok s Fiáth Pompejus hadnagyot erőszakkal hazahurcolták magukkal forradalmárnak. Elsőnek esett el Szent-Tamás ostrománál. Ez a vértanú unokaöccse volt Fiáth Ferencnek.

De azért Fiáth Ferenc csak megindult 1700 nemzetőrével a horvátok ellen, akik már akkor a Balaton keleti partján lövöldöztek, — igaz, hogy csak a káptalan disznócsordáira és birkanyájaira. Nem is volt baj a derék veszprémi nemzetőrökkel addig, míg az első pihenőnél elő nem szedték a pálinkásbutykosokat, amitől aztán olyan jókedvre derültek, hogy elkezdtek a szüretelőkre lövöldözni. A parancsnok előrevágtatott, összeszidta őket, erre aztán az egyik vitéz nemzetőr ráfogta a puskát:

— Ez is hazaáruló, lőjük agyon.

Fiáth Ferenc másnap leköszönt a forradalmi vezérségről és hazament Vörösberénybe dinnyés-gazdának.

*

1849 január 4-én postásip fűtyült a vörösberényi kastély udvarán és a komorna nagypecsétes levelet nyújtott át a kastély urának. A borítékon a cím

felett ez volt írva: Von dem Feldmarschall Fürsten Windischgraetz. A császár alteregója királyi biztosnak nevezte ki a vörösberényi dinnyészt s rábízta Veszprém és Zala pacifikálását. Ha másért nem, ezért az egyért érdemes Fiáth Ferenc emlékét ezzel a pár sor írással megtisztelni.

— A Noé galambja szerepe jutott nekem és a kezembe lángkardot adtak. Megborzadtam attól a hatalomtól, amellyel felruházlak, de lelkem örült a béke missziójának.

A pacifikálás gyorsan ment, mert akármerre járt a királyi biztos, mindenütt csupa lelkes ellenforradalmárt talált. „A megyei és városi tisztikar, a honoráciorok, a káptalan, a kereskedőosztály mindenütt önként eljött üdvözlésemre”, — mondja minden malícia nélkül Fiáth és a kései olvasó tapasztalatból tudja, hogy nincs ezen semmi hihetetlen. Még az istenadta nép is önként üdvözölte s akik pár hónappal ezelőtt agyon akarták löni, azok most vállukra kapták. Mindössze egy szentkirályszabadjai szőlősgazdában volt annyi elvhűség, hogy három napig leselkedett rá töltött puskával. Akkor lefogták, de Fiáth leszamarazta és hazakergette.

Ebből is látnivaló, hogy bölcs ember volt. Dolga is akadt neki a bölcseségéhez bőven. De nem az osztrák generálisok fájditották a fejét, mert azok csak rekviráltak, hanem a tulajdon honfitársai. Azok közül se a „rosszak”, hanem a „jók”. Annyi följelentést küldözgettek be a kormánybiztosnak, hogy

fél vármegyét fölakasztathatta volna. Ebből is ráismerhetünk magunkra.

— Mindig küült, hogy a feladásoknak nemtelen magánbosszú az aljas indoka... Tömegesen dobtam őket a kandallóba, még pedig a trón érdekében, mert tudtam, hogy igazságtalansággal és törvényteleniséggel Magyarországot pacifikálni nem lehet.

*

Mikor Geringer átvette Magyarország polgári kormányzását, megkérdezte Fiáthot, a helytartósághoz akar-e beosztást kapni, vagy az orosz hadseregben vállalkozik intendatúrára. Ezt a választ kapta:

— Én csak a magyar királyt és a magyar törvények értelmében független hazámat szolgálhatom.

Ezzel aztán mehetett is haza megint dinnyét ültetni. Tíz évig senki se kínált neki hivatalt. Ez a tíz év az „új földesurak” korszaka volt, akik a régiakkal *együtt* szidták a fináncot, meg az adókönyvet, meg azt, aki mind a kettőt kitalálta. Ez a tíz év veit az az idő, amit Treitschke, a meglehetősen konzervatív német historikus „a kedélyesség és bestialitás császári-királyi vegyülékének” nevezett.

Ez is elmúlt, véget vetett neki az októberi diploma. Fiáth 1860-ban vállalta a veszprémi főispáncgot s egy darabig azzal csalta magát, hogy az ő ó-konzervatív barátainak sikerül összebékíteni a dinasztiaát, meg az országot. Nem sikerült, mert a dinasztia még nem jutott el a porosz feketeleveliség.

1861 nyarán Marienbadban restauráltatta magát

Fiáth főispán. Egyszer ebéd közben odasúgja neki az egyik nagyúr barátja, nagy nemből való főmagyar:

— Sürgőnyt kaptam, el kell utaznom, vedd pártfogásodba a familiám, míg oda leszek.

Három nap múlva visszaérkezett a nagyúr. Fiáth kifaggatta belőle, hol járt.

— Bécsbe hívtak, azt kérdezték tőlem, számíthatnak-e az oláhokra abban az esetben, ha Magyarországon megint kiütne a forradalom?

— S te mit feleltél?

— Azt, hogy a magyarok ellen, de csak ezek ellen, ha kell, két hét alatt 25.000 oláht meg tudok indítani, pénz nem is kell, csak fegyver.

*

Ilyen emlékei voltak a dinasztiaira Fiáth Ferenc bárónak, belső titkos tanácsosnak, az ó-konzervatív politika sokat megért és sokat megértő vezérkari tisztjének... Ilyen emlékeket mesélgetett a kiegyezés után az öreg veszprémi főispán a Nemzeti Kaszinóban az új kornak, új politikusainak és az ő biztatásukra foglalta aztán őket írásba.

Természetesen: okulásul a jövőendő számára...

TALIA VINA

Talia vina. „Ilyen borok.” Ennyire szótár nélkül is futja minden kis gimnazista latin tudománya. A nagyobbacska deákok közt azonban már olyan is akad, aki a talia vina-t tállyai borral adja vissza. A szójátékos anekdota eléggé ismert. Mikor III. Gyula pápának, aki egy darabig a trideni zsinat praesese volt, tállyai bor került az asztalára, játékos elméjű udvari papjai ezzel a pentameterrel ünnepelték meg a tokaji aszút:

Summum pontificem talia vina decent.

Az elmésség a kettős értelemben van. Úgy is lehet érteni, hogy „a szentséges atyát ilyen bor illeti meg”, meg úgy is lehet fordítani, hogy „római pápához illik a tállyai bor”. Akárhogy fordítja az ember, az világlik ki belőle, hogy a tokaji borról nem vitatkoznak annyit, mint a tridenti zsinat cikkelyeiről.

Nem ez volt azonban az első eset, hogy Tokaj szőlővesszeje behólogatott a világtörténelembé. Luther Mártont még előbb felköszöntötték vele, mint a szentatyát. Még pedig nem kisebb ember, mint Werbőczy István, aki nemcsak törvénytudósnak volt nagy, hanem diplomatának is. Mert az tisztára diplomácia volt, ahogy ő a reformációt el akarta intézni. Még pedig csöppentett tiszta magyar diplomácia. Mikor híret

vette, hogy se pápa, se császár nem bírnak a világ-felforgató baráttal, akkor kapta magát az öreg ország-bíró, föltétetett egy-két átalag tokajit a kasba és el-kocsikázott Wittenbergába. Egész biztosra vette, hogy az ő tudománya, meg az ő bora többre megy a baráttal, mint a wormszi gyűlés.

A gondolat eredeti volt és olyan becsületes magyar szívre vall, hogy ezért külön szobrot érdemelne ez az archon eponyos-a a magyar jogtudománynak. Ott valahol a tállyai szőlőkben. (Alighanem jobban is érezné ott magát, mint a pesti nagyutcáit, ahol úgy tartja a kezében a kőből való törvénykönyvet, hogy én ha mostani törvényhozó volnék, nem mernék közel menni hozzá.) Négyszáz esztendeje már ennek, hogy volt egyszer egy magyar, aki azt hitte, hogy egy kupa bortól kialszik akkora vulkán, amekkora Wittenbergában kihasadt. Igaz, hogy nem lett belőle semmi, de ebben nem Werbőczy volt a hibás. Mit tudhatta ő azt ilyen messziről, hogy az a barát még a tokaji bornál is erősebb!

Ez a történet különben hiteles, a Magyar Történelmi Társulat Werbőczy-monografiájában olvastam valamikor, ott valami okmány is van róla» A harmadik tokaji-históriának az aktáját a magyar irodalomtörténet őrzi. Kazinczy jegyezte föl a Pályám emlékezetében kortársáról, a literátorkodó Fekete János grófról, hogy az nem kisebb embertől kért kritikát a verseiről, mint Voltaire-től. De enyhítő körülménynek egy hor-dócska tokajit is gurított Ferneybe. Monsieur Voltaire nagyon méltányolta az enyhítő körülményt, megírván

a poéta grófnak, hogy a borát sokkal jobbnak találta, mint a verseit. S el lehet neki hinni, hogy ezt nemcsak úgy udvariasságból mondta. A magyar gróf bora belekerült a francia költészetbe Voltairenak ebben a strófájában:

*Et du Tokaj la liqueur jaunissante,
En chatouillant les fibres des cerveaux,
Y porte un feu qui sexhale en hon mots
Aussi brillants, que la liqueur légère,
Qui monte et saute et mousse au bord du verre*

Hevenyészett magyar fordításban:

*S Tokaj aranynektárja, mely
Csiklandva száll az agyba fel
És hord tüzet magába, melytül
Az elme szikrát szórva pezsdül,
Mint sistergő bor az üveg falán.*

Ráérőbb ember persze nem nagyolná így el a fordítást, de hát éntőlem ez is szép. Ha nekem egy-két hónappal ezelőtt azt mondta volna valaki, hogy megéri még ő azt, mikor én cikket írok a szamorodni tiszteletére, akkor én annak azt mondtam volna, hogy tisztul aa esze.

Valamikor az ősz elején lehetett, hogy néhány magamforma kapakaszakerülővel bevetődtem valami városzéli duttyánba. Ásatásról jöttünk, el voltunk melegedve, a torkunk is nagyon belepte az ősök hamva,

hát valami üdítő italt kerestünk. Én leginkább vizet, mert más italt csak illendőségből kultiválok, s azt kaptam is. De sör nem tartózkodott a csárdában s az elénk adott borra azt mondják a szakértők, hogy az valódi hárommemberes bor.

— Milyen az ? — próbáltam okoskodni.

Kinevettek, hogy még azt se tudom, holott én írtam meg valahol, milyen az a valódi hárommemberes bor. Olyan, hogy két embernek kell fogni a harmadikat, aki iszik, mert másképp elszaladna.

— Hát lehet, — mondom — annyi bolondot összeír az ember, hogy nem emlékezhet mindenre. Mindegy az, gyerekek, bor: bor. Ez is olyan annak, aki borívó, mint nekem a szivar. A fő az, hogy füstöljön. A bor meg, hogy szédítsen.

— No a szivarban is van különbség, azt te tudhatod a legjobban — hív bizonyosságul maga ellen az egyik cimbora.

— Van, van bizonyos határig. Elismerem, hogy az egypengős szivar jobb a tízfilléresnél. De nem kilencven fillérel jobb, csak hússzal.

— És az ötpengős?

— Huszonkettővel.

—No és a szivarcsodák? A sztaniolba pólyázott habaná? Hát még az üvegbe forrasztottak!

— Azok még huszonkét fillérel se mindig jobbak a rövidszivarnál. Azoknál a sztaniolt kell megfizetni, az üveget, az egzotikumot. Ha én egy pápai kubát úgy dugok a szádba, hogy azt a Hoover számára külön ragasztották az Upman-gyárban s az elnök nekem

kábelen küldte születésem napjára, akkor te abból csak egyet mersz szippantani egy nap s a csutkáját fél reteszed a halálod órájára, legalább a csontember is látja, hogy úrral van dolga.

— Szóval: képzelődés ?

— Hát olyanforma. Borban, dohányban, szerelemben nem a lényeg a lényeg, hanem az illúzió.

Volt, aki egyetértett velem, volt, aki nem. Szó szót ért, már a petróleumpilács is beledöfködött a ködbe, egyszer csak odalép az asztalunkhoz a csárdás, letesz az asztalra egy tálcát, van rajta négy kis palack, abból a zöldes-sárga fajtából, amelynek eredetileg az volt a hivatása, hogy ecetesüveg legyen a közrendű nemzet asztalán.

— Uraim, hallottam, miről tetszenek disputálni, engedelmet kérek, ha beleszólok. Azt tartom, legjobb lesz azt kipróbálni, kinek van igaza. Itt van négyfajta bor, úrnak való, tessék igazságot tenni, mi köztük a különbség.

Megnéztük a kocsmárost, fiatalosabb, önkötős nyakravalójú magyar volt, se képe, se szava, se kiállása nem szegedi formájú.

— Szegedi maga, földi?

— Dehogy is, kérem, bácskai menekült vagyok én, nevem ez, meg ez, tán tetszett is már hallani, színész voltam én valamikor.

Hát az más, akkor egy kicsit nostras az úr, üljön ide közénk, férünk még a kanapén, aztán hozzon magának is poharat.

Hát pohár egy kicsit nehezen kerülközött, akkor is csak pálinkás.

— Tetszik tudni, itt csak hetivásáros napokon van egy kis forgalom, ilyenkor is leginkább csak nyakolajat fogyasztanak.

Nem tesz az semmit, kezdjük csak azt a borvizsgát, még pedig a gazda öntögessen egyenlő mértékkel.

Szétmérte az első kis üveget, aztán megkérdezte, ki mit szól hozzá.

— Nna.

— Hm.

— Nono.

— Hát igen.

Hát igen, ez körülbelül olyan alig elégséges. A gazda is beismerte, hogy ez még nincs megérve. Hanem majd ami most következik. Isten tartsa!

Szinte cseppenkint szürcsölte a második kupicát. Megrágta, gargarizált vele s megnyalta utána a szája sarkát.

— Ez aztán bor, igaz-e?

— Hát különb az elsőnél.

— öregebb is.

— Legalább ereje van.

— Valami csepp keserűséget érzek benne. De nem kellemetlen.

A kocsmáros szerény elégedettséggel mosolygott.

— Jó, jó, de akkor mit szólnak az urak a harmadik fajta boromhoz?

Most már mindnyájan rágtuk és öblögettük a bort.

Tán egy kicsit túloztuk is a szertartást. De hát senki se akar kisebb szakértőnek látszani, mint a másik.

— Ez már igen. Ez már döfi. Szinte süti az ember torkát.

— Tudja Isten. Nekem mintha az előbbi kellemesebb italú lett volna.

— Szó sincs róla. Látszik, hogy te a homoki vinkóhoz vagy szokva. Fogadjunk, hogy ez szerémi bor!

— Ugyan kérlek. Akkor járt ez a Szerémségben, mikor én.

— Ez nem, hanem az előbbi. Azon mindjárt megéreztem az ürmöt.

A gazda fölemelte a negyedik üveget s a lámpavilág felé tartotta.

— Erre vagyok legkíváncsibb, ki mit tart róla. Szabad a poharát kérnem?

Nekem szólt, de én betakartam a poharat a tenyeremmel.

— Köszönöm, nekem már elég volt belőle.

— No de hát a próba?

— Megvolt már, barátom.

— De a negyedikből...

— Én már kóstoltam azt is.

— Hogy-hogy?

— Úgy, hogy az is csak az a bor, ami a többi. Egyfajta ez mind a négy.

Három oldalról zajos ellentmondás. De a kocsmáros megemeli a micijét.

— Mégis csak igazgató úr ért legtöbbet a borhoz.

Egy hordóból való ez mind a négy üveggel. Szaty-mazi rizling.

Most már én diadalmas világnézet gyanánt emelhettem volna fel a fejemet. De tartoztam annyi őszinteséggel a tantételelemnek, hogy leleplezzem magamat.

— Nem, kérem. Borszakértő csak egy volt a világon, Barcsay Domokos. Az fogadott, hogy bekötött szemmel ráismer húszféle borra az ízéről, szagáról. Tizennyolcig el is vitte, de akkor azt mondta, hogy oldják le a kendőt a szeméről, mert elvesztette a fogadást. Erre a tizennyolcadik italra nem tud rávélni se ízről, se szagáról. Ilyet bizonyosan nem ivott még életében, de nem is iszik többet, mert ez kutyának való.

Mikor aztán kioldották a szemét, akkor látta, hogy víz van a poharában. Hát én, mint szakértő, már a második pohárnál elveszíteném a fogadást.

— De hát akkor mitől jött rá, igazgató úr, hogy ez nem négyféle bor?— kérdezte a gazda.

— Abból, hogy a maga kocsmájából nem néztem ki négyféle bort.

Ebből aztán olyan nagy mulatság lett, hogy leküldtünk a többi után még egy litert a háromemberesből.

— Éljen az illúzió a borban, dohányban, szerelemben.

A társaság legöregebb tagja emelte poharát az illúzióra s a tósztra ráhelyeselt az ifjabb nemzedék is. Már ami a bort, meg a dohányt illeti.

Most aztán a nyilvánosság előtt vissza kell vonnom a tantételeme-t. Már legalább ami a bort illeti. (A másik kettő közül az egyik felől engedem kapacitálni magamat.)

Lehet annak egy hónapja, hogy egy nagyon helyes kis ládát kaptam Tállyáról. Oda volt készítve a műhelyem asztalára, mire este beértem az ásatásból. Emelem, mi lehet ebben? Elég nehéz, bizonyosan rosszul égetett, kavicsos őskori cserepek. Vigyázva nekifogom a vésőt, finom forgácsba markolok bele. Ejnye, de derék emberek laknak azon a Tállyán, hogy így megbecsülik az ősök ereklyéit. Gyékényfonást tapogatok ki a forgácsban. No, ez valami finom régiség lehet, gyújtsa csak fel, János, a nagy villanyt!

Hát csakugyan finom volt és régiség volt. Hat üveg tokaji, 1885-ös termés. A vignettán fölül a pápai pentameter, alul a szülőhely és a bölcső megnevezése. „Bálint Artúr szőlőgazdasága, Tállya”. Egyéb nyoma aztán nincs is a ládában az ismeretlen jóbarátnak. Se kanonokságot nem kér tőlem senki, se versbírálatot, se jó útra téríteni nem akar. Még csak köszönetet se vár, úgy látszik, azért nem tett mellé még egy név jegykártyát se. Gondolta, hogy beszél az a negyennégyéves szamorodni magáért.

De hát azért az utolsó pohár bornál, ehol, mégis csak kijár a köszönet s majd csak eltalál a csillagfényes éjszakában oda, ahová szánva van. S vele a beismerése annak, hogy tévtant hirdettem, mert nem minden illúzió kérdése a világon. A tokaji bor ab-

szolútum, ezt most már vallom és hirdetem én is Persze ez nem fordít akkorát a világtörténelmen, mintha Luther Mártont vette volna le a lábáról Werbőczy szerencsepróbálása. De hát, szerencsére, a világ e nélkül is forog, ha nem vesszük is észre, akik vele forgunk.

TARTALOM

	Oldal
Szerelem fájdalmai	1
„Der Gábor”	14
Vendégségben	24
Az ember feje nem füge	38
Guillotin	49
A stralsundi lámpák	57
Hogy bukott meg Napoleon Magyarországon?	64
A vélemény szabadság hőse	74
North Briton	81
A légycsapó	92
De mortuis	101
Az aleppói basáról	109
Szép história a szép takácsnéról	120
A montpellier-i gólya	133
ő fensége ikrei	141
Királynék papucsja	146
Nagy urak regénye	153
Ott fönt	162
Az Ochsen-menüett	174
Nincs szebb a lojalitásnál	183
Mikor utoljára láttunk királyt	190
Mikor a színházunk leégett	198
Régi pénzhamisítókról	203
Vámvizsgálat Pozsonynál	211
Az első antiszemita sajtópör	218
Rebeta úr esztendeje	227
Tudománynépszerűsítés	236
Egy régi magyar stafétafutóról	243
Egy dinasztikus magyar úr emlékeiből	250